867M56G
Os. c2

BERNAT METGE

LO SOMNI

THE UNIVERSITY
OF ILLINOIS
LIBRARY
867M566
Os.c2

Return this book on or before the *Latest Date* stamped below. A charge is made on all overdue books.

U. of I. Library

JUN 28 1939

JUL 28 1959

MAY 27 1972

FEB 20 1973

JUN 11 1981

July 1

JUN 15 1998

14685-S

THE UNIVERSITY
OF ILLINOIS
LIBRARY
867M566
Os.c2

ELS NOSTRES CLÀSSICS
ELS NOSTRES CLÀSSICS
ELS NOSTRES CLÀSSICS
ELS NOSTRES CLÀSSICS
ELS NOSTRES CLÀSSICS

Mail
Sintee
6 May 26

Digitized by the Internet Archive
in 2022 with funding from
University of Illinois Urbana-Champaign

https://archive.org/details/losomni00bern

ELS NOSTRES CLÀSSICS / I

LO SOMNI

És propietat.

Drets reservats
i garantits.

BERNAT METGE

LO SOMNI

Text, notes i glossari de

Josep M.ª de Casacuberta

Introducció de

Lluís Nicolau d'Olwer

SEGONA EDICIÓ

ELS NOSTRES CLÀSSICS

Barcelona

1925

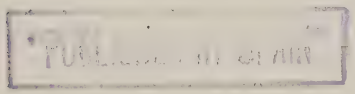

El segell reproduït en l'anvers, és l'usat per Bernat Metge en documents de 1395 i 1396. Representa un pelicà, símbol de l'amor paternal, obrint-se el pit amb el bec. Porta la llegenda ✠ *SEGELL DEN BERNAT METGE. (Vegeu F. de Sagarra:* Sigil·lografia Catalana, *n.º 2517.)*

867M566
O3.E2

EN BERNAT METGE

La data de 1388, en què En Bernat Metge endreçava a Dona Isabel de Guimerà la Història de Valter e de la pacient Griselda, *és un moment culminant en el procés de la literatura catalana.*

Aquella breu història — versió catalana de la versió llatina que el Petrarca féu de la darrera novel·la del Decamerone — *conte, amb les dues cartes que l'acompanyen, una professió de fe literària i un monument de la novella escola. Ella representa el triomf de la novel·la sentimental damunt l'antiga d'aventures; de la influència italiana damunt la franco-bretona; del renaixement — presa aquesta paraula en el sentit més ample — damunt el medievavelisme. La transformació del gust en els esperits selectes era, doncs, un fet en 1388. I era obra de pocs anys, car en 1381 encara escrivia En Bernat Metge el* Llibre de Fortuna e Prudència, *obra medieval per les seves fonts — el* Roman de la Rose *i el Boeci —, per la seva tradició literària — les noves rimades d'imitació francesa — i fins pel seu llenguatge, convencionalment aprovençalat.*

Quines influències, durant aquests set anys, pesaren damunt En Bernat Metge? Quines converses,

603713

quines lectures li donaren a conèixer el Petrarca «poeta laureat» — diu ell — «en les obres del qual jo he singular afecció»?

Perquè el cas és que tant el Llibre de Fortuna e Prudència *com la traducció de* Valter e Griselda *foren escrites per En Bernat Metge en circumstàncies idèntiques: processat i perseguit — calumniat, si a ell l'haguéssim de creure.*

*La vida del nostre escriptor podria servir d'exemple a un moralista banal per insistir damunt els daltabaixos de la inconstant fortuna. Nat a Barcelona devers l'any 1350, contemporani doncs de l'*Aimador de la gentilesa, *molt jove encara, entrà en servei d'aquest i dels seus pares: Pere III* el Cerimoniós *i Elionor de Sicília. Escrivent de la Tresoreria, acompanyava el Duc en els seus viatges, i llavors del matrimoni amb Iolanda de Bar fou un dels encarregats de la recaptació del* maridatge. *Al cap de poc, En Bernat Metge era processat, i per consolar-se de la trasmudança del seu estament, llegia la* Consolatio Philosophiae *i la replasmava en el seu* Llibre de Fortuna e Prudència. *No passava pas molt de temps que En Bernat Metge no fos reintegrat al seu lloc de la casa ducal (1382). Les mostres d'afecte i de confiança de Joan i de Iolanda envers En Metge sovintegen. Però totjust aquells muntaven al soli — que abandonava, morint-se desert de tota afectuosa cura, el més polític dels nostres reis — i Bernat Metge era una altra vegada, a instància*

del procurador fiscal de la cort, sotmès a processament. I fou en aquest nou infortuni quan En Metge arromançà la prosa llatina del Petrarca i l'endreçà — cercant-hi potser una ajuda més terrenal que no pas les oracions que li demana — a la noble dama Isabel de Guimerà. El qui en 1381 tractava de consolar-se, com l'«últim romà», amb raons filosòfiques, en 1388 es consolava amb el bell exemple de la pacient Griselda. Si aquesta, innocent de tota culpa, tingué tanta de resignació, ¿com no en tindria ell, a qui certament devia remordir-li la consciència?

I la petita contarella que té l'harmònica proporció i la puresa d'estil de la llotja mallorquina, el joiell literari que potser no fos escrit amb altra finalitat que la de fer-ne present a una dama, aviat s'escampà damunt la terra catalana: deu anys més tard era ja tan popular, que la deien les velles en hivern filant a l'entorn del foc; i quaranta anys després el traductor o traductors del Decamerone *la copiaven en acabar la desena jornada, no gosant de posar ells les mans on tan bella obra havia fet En Metge.*

Per sort o per justícia, el segon procés acabà com el primer, amb la reposició de l'inculpat, i En Metge s'enlairà fins a secretari de confiança i conseller íntim de la reial parella. Aquesta alta privadesa fou la seva desgràcia. Els pobles de la monarquia estaven molt queixosos del govern — del desgovern — de Joan I. Ells es sentien opresos per exaccions

creixents de dia en dia, i veien a l'ensems l'erari públic en la més completa fallida. ¿Com no acusar, doncs, els consellers i personatges de la Cort, a mans de qui passava gran part del patrimoni reial, i que encara apareixien en documents públics com creditors dels monarques?

València i Barcelona es posaren al cap del moviment. Després de moltes de protestes, de cartes i de memorials, que presagiaven una gran revolució, conseguiren que s'obris un procés. Per ordre del rei, En Metge començà intervenint de secretari... poc després hi intervenia com inculpat. Mor Joan I (1396), i en el desastrat accident el poble veu la mà dreturera de la Providència. Es sospita de tothom, de la reina vídua i de tots els cortisans. Mentre que no arriba de Sicília el nou rei En Martí, un consell de regència és format amb la seva esposa i elements desafectes als caiguts. En Metge i tots els que abans eren omnipotens en la governació del regne ara són empresonats al Castell Nou de Barcelona.

Altra dissort, altre allunyament de la Cort... altra obra literària d'En Metge.

Arribat a Catalunya el rei Martí, no tardà en sobresseir el procés contra els privats del seu germà; i en coronar-se a Saragossa, un dels consellers de Barcelona, el poeta Ramon Savall, ja li parla del Somni *compost novellament per Bernat Metge.*

Amb el Somni *(1398) es culmina l'evolució literària iniciada deu anys enrera amb la* Griselda. *Si*

algun element gòtic hi ha encara, hi és tan sols com a petita ornamentació, que no trenca pas gens la sòbria harmonia clàssica del conjunt. «Clàssica», aquesta és la paraula. Tots els fragments, i molt importants, que d'altres obres aprofita el Somni, *hi són com materials de construcció. En el pla, en l'esperit, en l'*allure *de tot el* Somni *és el patró clàssic, són les* Tusculanes *de Ciceró l'únic que hom pot endevinar-hi. Talment la portalada de Sant Pau del Camp és una pura construcció romànica, tot i els seus capitells visigòtics.*

Un doll d'erudició romana, bíblica i medieval; una forta saba popular; una fonda cultura filosòfica; els records personals de la vida pública i la pregona coneixença de la societat contemporània, donen a En Bernat Metge matèria per al Somni, *on dialoga amb les ombres de Joan I, Orfeu i Tirèsias. El primer llibre — diàleg psicològic —, tracta de la immortalitat de l'ànima. Les seves fonts són, principalment, Ciceró, Macrobi, Casiodor, Sant Gregori, Sant Tomàs i la Bíblia. El segon — diàleg polític —, aborda el problema, llavors palpitant, del Cisma que tenia dividida la cristiandat d'Occident. És un elogi de l'actitud espectant de Pere III contra la confessional de Joan I. Virgili i Ovidi li donen elements escènics. El terç — diàleg misògin —, retreu, amb l'ajuda de Boccacio i per boca de Tirèsias, els defectes de les dones. Pintura realista de la vida social a les acaballes del catorzèn segle. Li fa parió el llibre*

quart — diàleg misàntrop —, amb l'elogi de les dones, pouat de Valeri Màxim, i amb la sàtira contra els homes.

Matèries tan variades i elements tan diversos En Bernat Metge sap revestir-los d'una forma inimitable, del llenguatge catalanesc més pur i més urbà alhora, on el relleu de les imatges, la vida de les descripcions, la justesa de l'adjectiu, la precisió del matis, s'enllacen en un noble estil periòdic, —justa mesura entre la frase senzilla dels Cronistes i les clàusules torturades de N'Alegre i En Corella.

En Bernat Metge és el nostre primer renaixent, i ho és a l'ensems com a escriptor i com a pensador. En l'Edat Mitjana imperen la fe i el dogmatisme, i així ho reflexa la nostra literatura. Per reacció, però, hi ha també llurs contraris, el materialisme — vegeu per exemple la Disputació d'En Buc amb son cavall—, *el racionalisme pur i el racionalisme catòlic, on culmina Ramon Llull, qui tracta de provar racionalment els misteris de la fe cristiana. Cal la vinguda del Renaixement perquè l'home torni a ésser la mesura de totes les coses, perquè entre la fe i el materialisme s'alci l'humanisme, i, la raó dubtant d'ella mateixa, entre el dogmatisme i el racionalisme s'alci l'escepticisme. Aquest moment és el que representa En Metge. Potser tenia fe, potser no en tenia, però és cert que no creia en les raons de creure. En els quatre diàlegs del* Somni, *i especialment en el primer, es manifesta — i s'oculta — la irònica posi-*

ció d'En Metge, que no és, ben cert, ni la materialista que fingeix en començar la discussió, ni la netament ortodoxa que, mantinguda pel rei Joan, ha de prevaler aparentment.

Durant el quinzèn segle el Somni *fou molt llegit. El* Tirant lo Blanc *el plagia, l'*Espill *de Jaume Roig li replica, micer Ferran Valentí el valoritza, senyalant-ne alguna de les fonts.*

En 1402 Bernat Metge era al Consell de Cent, i la ploma que havia escrit quatre anys enrera el Somni *escrivia unes ordinacions d'hisenda. Servir al comú quan l'hora arriba és llei de tota democràcia.*

Aviat, però, deixa el govern de la ciutat amada per retornar a la Cort. El rei Martí volia al seu costat el qui tingué la confiança del seu germà, i ell l'hi posà tan completa, que rastrejant els documents, hom veu com Bernat Metge era l'àrbrite del govern. Les darreres cartes expedides per la cancilleria poc abans d'aquella hora tràgica en què el vell casal de Barcelona s'extingia (1410) duen la signatura i traspuen l'estil d'En Bernat Metge. Entronitzat Ferran I, era mort amb successió masculina.

Déu faria que a Barcelona — on era nat i desitjava de morir — acabés la seva vida tormentosa En Bernat Metge: home femeller, polític astut, cortisà interessat, pensador irònic, prosista màxim de la llengua catalana.

LLUÍS NICOLAU D'OLWER

BIBLIOGRAFIA

Manuscrits. — *El text del* Somni *de Bernat Metge ens ha estat transmès pels següents manuscrits:* a*) El de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona (núm. 21-3-23 del catàleg);* b*) El de la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès (núm. III);* c*) El de la Biblioteca Nacional de París (fons espanyol, núm. 305);* d*) El de la Biblioteca de Catalunya (núm. 831). Aquest només conté un fragment del llibre terç.*

Cap d'aquests manuscrits no és autògraf. Tots són del XV^en^ segle. Els millors són el de la Universitat i el de l'Ateneu; aquell té l'avantatge de no presentar cap llacuna important.

Edicions. — α*) La de J. M. Guardia:* Le Songe de Bernat Metge... Publié et traduit pour la première fois en français, avec une introduction et des notes, *Bordeus, 1889. (Reprodueix el manuscrit de París. Al final hi ha una llista de les variants més importants dels manuscrits* a *i* b.*)* β*) La d'A. Bulbena i Tossell:* Lo Somni d'En Bernat Metge..., *Barcelona, 1891. (Aprofita el text i variants donats per Guardia.)* γ, δ*) Les de R. Miquel i Planas:* Lo Somni de Bernat Metge (Històries d'altre temps, *II), Barce-*

lona, 1907, i Obres de Bernat Metge *(Biblioteca Catalana), Barcelona, 1910. (Aquesta reprodueix el manuscrit de la Universitat i anota les variants dels* b *i* c.*)* ε*) La reducció de L. Nicolau d'Olwer:* El Somni, per Bernat Metge *(Col·lecció «Minerva») Barcelona, 1919.*

Obres de consulta. — *F. Soldevila:* Documents relatius a Bernat Metge *(Est. Univ. Catalans, VI (1912), pàgs. 46-58, 199-210, 472-481; Pere M. Bordoy-Torrents:* Les Escoles Dominicana i Franciscanes en «Lo Somni» de Bernat Metge *(Criterion, any I, fasc. I), Barcelona, 1925; Marçal Olivar:* Un nou manuscrit d'obres de Bernat Metge *(Butlletí de la Biblioteca de Catalunya, VI, 366-377), Barcelona, 1925; A. Rubió i Lluch:* El Renacimiento clás. en la Liter. Cat. *Barcelona, 1899, pàgs. 50 i seg.; A. Farinelli:* Note sulla fortuna del «Corbaccio» nella Spagna medievale *(Bausteine z. rom. Philol.), Halle, 1905, pàgs. 406 i seg., i* Appunti su Dante in Ispagna nell'Età Media *(Giorn. Stor. della Letter. Ital., supl. núm. 7, 190 pàgs. 25-531), L. Nicolau d'Olwer:* Apunts sobre la influència italiana en la prosa catalana *(Est. Univ. Cat., II, pàgs. 176-179), i* Del classicisme a Catalunya. Notes al primer diàleg del Somni d'En Bernat Metge *(Est. Univ. Cat., III, pàgs. 429-44); M. Casella:* Il «Somni» de Bernat Metge e i primi influssi ital. nella letter. cat. *(Arch. Romanicum, vol. III, 1919, pàgs. 145-205); A. Par:* Sintaxi Catalana segons los escrits en prosa de Bernat Metge *(Beihefte z. Zeits. f. Rom. Philol., LXVI), Halle, 1923; R. Miquel i Planas:* Estudi hist. i crít. sobre l'antiga novel·la cat. *(Bibliofília, I,* cols. 287-292), *Barcelona.*

La nostra edició. — *Hem seguit el manuscrit de la Universitat de Barcelona, havent acceptat dels altres solament algunes variants de context i les millors lliçons dels noms propis de l'antiguitat. Quant al llenguatge, no ens hem separat mai del text del manuscrit de la Universitat: l'adaptació que n'hem fet a l'ortografia moderna hem tingut bon compte que no afectés a la fonètica ni al lèxic que revelen els textos de l'època.*

Fem constar la nostra gratitud als senyors P. Fabra, C. Riba, J. Crexells i P. Bordoy-Torrents, que ens han aconsellat en alguns punts dubtosos.

JOSEP M. DE CASACUBERTA

Histor. del somni de bñt metge Libre primer

Poch temps ha passat que
estant en la preso no p merits
que mos pseguidors e enuejo
sos sabessen contra mi segons que
despuys clarament a lur vergonya se
es demostrat Mas p sola iniquitat que
hauien O p ventura p algũ secret
juy de deu / Un diuendres entorn mige
nit studiant en la cambre hon yo hauia
acustumat estar la qual es testimoni dlas
mias cogitacions me vench fort gran de
sig de dormir e leuant me en peg passage
un poch p la dita cambre Mas soptat de
molta son couench me gitar sobre lo lit
E sobtosament sens despullar adormim
no pas en la forma acustumada mas
en aqlla q malalts o fameyants solen
dormir Estant axi ami aparech amo
viyares Un hom de mige statura ab
Reuerent cara vestit de velut pelos car
mesi sembrat de corones dobles de aur
ab un barret vermeyll en lo cap E aco
panyauen lo dos homens de gran statu
ra la hu dls quals era joua fort bell e
tenia una rota entre les mans E lo
altre ere molt vell ab longa barba e
sens vylls lo qual tenia un gra basto.

La primera plana de *Lo Somni*
en el manuscrit de la Universitat de Barcelona (foli XL)

LLIBRE PRIMER

POC temps ha passat que estant en la presó, no per demèrits que mos perseguidors e envejosos sabessen contra mi, segons que despuis claramente a llur vergonya s'és demostrat, mas per sola iniquitat que m'havien, o per ventura per algun secret juí de Déu, un divendres entorn mija nit, estudiant en la cambra on jo havia acostumat estar, la qual és testimoni de les mies cogitacions, me venc fort gran desig de dormir, e llevant-me en peus, passejé un poc per la dita cambra. Mas sobtat de molta son, convenc-me gitar sobre lo llit, e sobtosament, sens despullar, adormí'm, no pas en la forma acostumada, mas en aquella que malalts o famejants solen dormir.

Estant així, a mi aparec, a mon vijares, un hom de mitja estatura, ab reverend cara, vestit de vellut pelós carmesí, sembrat de co-

rones dobles d'aur, ab un barret vermell en lo cap. E acompanyaven-lo dos hòmens de gran estatura, la u dels quals era jove, fort bell e tenia una rota entre les mans, e l'altre era molt vell, ab llonga barba e sens ulls, lo qual tenia un gran bastó en la mà. E entorn de tots los dessús dits havia molts falcons, estors e cans de diversa natura, qui cridaven e udolaven fort llejament.

E quan haguí ben remirat, especialment lo dessús dit hom de mija estatura, a mi fo vijares que veés lo rei En Joan d'Aragó, de gloriosa memòria, que poc temps havia que era passat d'aquesta vida, al qual jo llongament havia servit. E dubtant qui era, espaordí'm terriblement. Lladoncs ell me dix:

— Llunya tota paor de tu, car jo són aquell que et penses.—

Quan jo l'oí parlar, coneguí'l tantost; puis tremolant diguí:

— Oh senyor! Com sots Vós ací? E no morís l'altre dia?

— No morí — dix ell —, mas lleixí la carn a la sua mare e retí l'espirit a Déu, qui el m'havia donat.

— Com l'espirit! — diguí jo —. No puc creure que l'espirit sia res ne puixa tenir altre camí sinó aquell que la carn té.

— E doncs, què entens — dix ell — que

sia jo? No saps que l'altre dia passé de la vida corporal en què era?

— Oït ho he dir — responguí jo —, mas ara no ho cresec, car si fóssets mort, no fórets ací; e entén que sots viu. Mas la gent ho diu per tal com ho volria, car totstemps s'alegra de novitats e especialment de novella senyoria; o per alguna barateria que vol fer, ha mès en fama que sots mort.

— La fama — dix ell — és vera, que jo he pagat lo deute a natura; e lo meu espirit és aquest qui parla ab tu.

— Vós, Senyor, me podets dir què us plaurà; mas, parlant ab vostra reverència, jo no creuré que siats mort, car hómens morts no parlen.

— Ver és — dix ell — que els morts no parlen; mas l'espirit no mor, e per consegüent no li és impossible parlar.

— No em par — diguí jo — que l'espirit sia res aprés la mort, car moltes vegades he vist morir hòmens, e bèsties e ocells, e no veïa que espirit ne altra cosa los isqués del cos, per la qual jo pogués conèixer que carn e espirit fossen dues coses distintes e separades. Mas totstemps he cresegut que ço que hom diu espirit e ànima, no fos als sinó la sang o la calor natural que és en lo cos, que per la discrepància de les sues quatre humors se mor,

així com fa lo foc per lo vent qui el gita de son lloc, o quan és corromput lo subjec en què és, qui s'apaga e d'aquí avant no el veu hom.

— Molt est enganat — dix ell — ; apar que no faces diferència entre espirit e espirit.

— No n'hi faç alguna — diguí jo —, que totes les coses animades veig morir en una manera.

— No és ver que en una manera muiren — dix ell —, car de tres maneres d'espirits vidals ha creat Nostre Senyor Déu : uns, que en la creació del món hagueren començament d'ell e no són coberts de carn, e aquests són los àngels ; altres, que han novell principi del Creador e són coberts de carn, mas no moren ab aquella, e aquests són los hòmens ;altres, qui són coberts de carn e neixen e moren ab aquella, e aquests són los animals bruts. L'hom és estat creat en lo mig, per tal que fos pus baix que els àngels e pus alt que les bèsties, e que hagués alguna cosa comuna ab lo sobirà e ab lo jussà, ço és a saber, immortalitat ab los àngels e mortalitat de la carn ab les bèsties entrò que la resurrecció reparàs la mortalitat.

— Ja us he dit, Senyor, que totes les coses animades he vist morir en una forma, e jamés no viu lo contrari ; e per consegüent als no cresec, majorment quan veig que Salamó,

en lo llibre apellat *Eclesiastès,* fou de l'opinió en què jo són, dient: «Una és la mort dels hòmens e de les bèsties, e igual la condició de cascú. Així com moren los hòmens, moren les bèsties e totes coses que espiren, e l'home no ha res més avant que la bèstia.»

— No apar — dix ell — que hages clara coneixença de la intenció del savi que has allegat, car ell no dix açò en persona sua, mas dels impiadosos e infirmants. E així ha plagut a Sant Gregori, en lo *Diàleg,* e a Sant Tomàs, *Contra los gentils.* E apar bé que així sia, car en la fi del dit *Eclesiastès,* quaix determenant, hi ajusta: «Tro que sia tornada la pols en la sua terra, d'on era, e l'espirit retorn a aquell qui l'ha donat.» E aprés un poc dix: «La fi de les paraules totes ensems ojam: Tem Déu e serva los seus manaments; a açò fer és creat tot hom.» En les quals paraules apar que Salamó en persona de molts parlava. Puis deïa que l'oïssen tots ensems, exprimí a aquells la dita sua conclusió vertadera. No res menys, bé saps tu que moltes coses creu hom, que no pot veure.

— Ver és — diguí jo —, mas no els tenc per savis aquells qui n'usen. Ço que veig crec, e del pus no cur.

— Digues — respòs ell —, abans que vinguesses en lo món, què eres?

— Ço que seré aprés la mort — diguí jo.

— E què seràs?

— No res.

— Doncs, no res eres abans que fosses engenrat?

— Així ho cresec — diguí jo.

— E per què ho creus?

— Per tal com cascun jorn veig que la dona per l'ajustament de l'home se fa prenys, e d'abans no ho era; e puis pareix alguna creatura, la qual de no ésser vé a ésser.

— Hoc, mas — dix ell — ço que tu has vist en altres no ho has vist en tu mateix. Emperò digues-me, si et recorda, què eres abans que fosses engenrat?

— A mi — diguí jo — no em recorda ni són cert què era, car no ho viu; mas ben cresec que no era res, car hom són així com los altres, e cové que seguesca llurs petjades.

— Doncs — dix ell —, tu creus ço que no has vist.

— Ver és, Senyor, que algunes coses cresec, que no he vistes. E per ço que he atorgat, no ho puc negar; e a la veritat, com més hi pens, pus clar ho veig, car moltes vegades he cresegut diverses coses que no es poden clarament provar. E majorment una cosa fort comuna a totes gents: si hom demanava a cascun hom qui és estat son pare, ell nomenaria

aquell qui es pensa que ho sia, però no ho sabria certament, sinó per sola creença.

— Bé està — dix ell — ; açò gran plaser és a l'argüint, com lo responent no solament atorga la sua conclusió, ans la prova.— 5

Lladoncs l'espaordiment me començà a passar, e dubtant encara en ço que em deïa, volguí-m'hi acostar per besar-li los peus e les mans.

— Tira't — dix ell — ; car aquest cos de 10 què em veus cobert, fantàstic és e no el pories ne t'és llegut tocar. Aquell al qual tu solies servir e fer reverència e honor, convertit és en pols.—

Dels meus ulls isqueren lladoncs fort es- 15 pesses llàgremes, e del cor gemecs e suspirs grans ; les plagues me refrescaren e tots ios meus ossos cruixiren ; e aquella hora fou a mi pus dolorosa que aquella en la qual sabí que ell havia pagat lo deute a natura. 20

— No plors — dix ell — ne sies trist, car de remei inútil usaries. Quant és per mon interès, no et cal plorar, car covinentment estic per gràcia divinal, e per ésser monarca no volria tornar en lo món ; e ja menys per lo teu 25 plant, car si mi has perdut, qui era ton Senyor, tan bo e millor l'has cobrat. Ell te gitarà a ta honor de la presó en què est e no soferrà que et sia fet tort ; car fort és just e virtuós e

coneixerà tost la mala intenció dels teus perseguidors, jatsia que per comportar aquells per raó de la sua novella senyoria, no t'espatxarà tan tost com tu volries e mereis per justícia. Puis, si el serveis, te'n sabrà ben remunerar. Però a tu no te'n cal fer grans noves, car bé el coneis.

— Senyor — diguí jo —, ver és, e aital esperança he jo en ell ; més a present no en veig venir les mars.

— Oh ! — dix ell — comuna malaltia és dels hòmens, que ço que molt desigen no creen que jamés los venga, o si els ve, és tard a llur parer.

— Ab que vinga qualque dia, Senyor — diguí jo —, bé en seré content, car prou se fa tost ço que bé es fa. Quant és a present, d'açò no cur molt ; ço que a Nostre Senyor Déu plaurà e a ell, serà plasent a mi. Solament, Senyor, si no us és enuig, vos suplic que em vullats dir què és espirit e que em donets entendre la sua immortalitat, si possible és ; car ab gran congúixa estic de saber-ho, per tal com no ho puix entendre. E Vós havets-me dit que l'havets retut a Déu, e segueix-se per consegüent que espirit sia alguna cosa immortal.

—La tua conclusió — dix ell — és vera. E no em meravell si no ho pots entendre, car tu no hi vols primament especular. No és cosa

en lo món, per fàcil que sia, qui no torn difícil o quaix impossible al no volent fer aquella.

— Jo, Senyor, de bon grat ho faria, mas lo meu grosser enginy no és suficient a compendre tan alta matèria sens ajuda vostra. 5

— Ara, doncs — dix ell —, atén diligentment a açò que et diré: Molts doctors de l'Esgleia de Déu, filòsofs, poetes e altres escients e devots hòmens tractants d'aquesta matèria, han fet llur poder de donar a entendre als hòmens del món, així de paraula com ab escriptura, què és espirit o ànima; car en lo cos humanal una mateixa cosa són. Mas segons la diversitat dels oficis que la dita ànima exerceix, és en moltes maneres nomenada: car vivificant lo cos, és apellada ànima; e volent, coratge; sabent, pensa; remembrant, memòria; justament judicant, raó; e inspirant, espirit. Emperò la sua essència una sola és e simple. E entenents-ho molt mills que no ho saberen dir, no han pogut perfetament explicar; ne jo, dementre que sia cobert d'aquesta vestedura que em veus portar, no t'hi poria molt més dir que ells han dit, car entrò que sia passat lo temps per Nostre Senyor a ma penitència ordenat, obligat són en partida als defalliments d'aquells, no molt menys que si encara era ajustat a la carn. Una cosa tan solament hi puix enadir: que dic certament,

per ço com ho veig en mi mateix: que ço que els doctors de l'Esgleia de Déu han sabut — per revelació divinal e per relació de molts ressuscitats — e dit de l'ànima racional, és ver. E molts filòsofs e poetes se són acostats assats a la veritat, en quant humanal enginy ho pot compendre.

— Senyor — diguí jo —, aitant ne sé com ne sabia. No veig que d'als sia crescut mon saber a present, sinó de vostre testimoni.

— No és poc — dix ell — en tan dubtós fet haver testimoni que sens altre mijà depòs de certa ciència; majorment que els altres concordants ab ell sien majors de tota excepció e irrepellibles.

— Sia vostra mercè, doncs, Senyor, que em digats què n'han escrit los dits doctors, e Vós què en sentits, per tal que mills ne romanga instruït.—

Lladoncs ell baixà los ulls, e ab cara quaix irada dix:

— A mi cové dir ço que et farà poc fruit, car aitampoc ho entendràs; emperò valrà't ço que porà. Entre los antics filòsofs fo gran qüestió què era l'ànima. E dix Nasica que el cor; Empèdocles, la sang; altres digueren que una part del cervell tenia lo principat de l'ànima; altres, que el lloc e cadira de l'ànima eren lo cor; altres, en lo cervell; Zenon

dix que l'ànima era foc ; Aristòxenus, harmonia de sons ; Xenòcrates, nombre ; Plató fenyé triplicitat en l'ànima, lo principat de la qual, ço és la raó, posà en lo cap, e les dues parts, ço és ira e cupiditat, volgué separar, posant ira en los pits e cupiditat dejús les entràmenes ; Diceartus dix que l'ànima no era res, e que vanament deïa hom animals e coses animades ; Galièn dix que l'ànima era complexió ; altres, que era cos ; Aristòtil — que aprés de Plató, s'acostà més a la veritat que els dessús nomenats — dix que era *Endelecheia,* vocable grec que vol dir continuat moviment perdurable. E cascú dels dessús dits s'esforçà a provar la sua opinió com mills pogué.

Emperò los doctors de l'Esgleia de Déu, los quals molt profundament e bé hi han vist, afermen, jatsia que en diverses maneres ho diguen, que l'ànima de l'hom és creada per Déu, substància espiritual pròpia, vivificadora del seu cos, racional e immortal, e en ben e en mal convertible. E sàpies certament que així és ; emperò, per tal que mills ho entenes, declarar-t'ho he breument.

L'ànima ésser creada per Déu, algú que raó haja no ho ignora ; car tota cosa qui ha existència, o és creador o és creatura. Mas alguna creatura no pot ésser substància creadora, car tota cosa qui ha haver substància, cové

que l'haja de Déu; puis no la pot donar a altres, car per ço l'ha resebuda tan solament que l'haja per si; car en altra manera seria creadora. Resta doncs atorgar que Nostre Senyor Déu l'haja creada, qui evidentment pot crear coses mortals e immortals.

Que l'ànima sia substància espiritual, qui ho pot negar? Totes coses corporals per tres línees són contengudes, ço és, longitud, latitud e profunditat, les quals no es pot provar que sien en l'ànima, que jatsia que mentre és acompanyada al cos sia agreujada per lo càrrec d'aquell, les opinions de les coses ab curosa sollicitud entén, les coses celestials profundament pensa, les naturals ab sutil indagació cerca, e del seu Creador grans coses desija saber. E si era corporal, ab les sues cogitacions les coses espirituals no veuria.

Que sia pròpia substància clar és, com algun altre espirit no reeba carn que es dolga o s'alegre de les sues passions, qui són: amor, oi, desig, abominació, delectació, tristor, esperança, desesperació, temor, audàcia, ira e mansuetud.

Vivificadora és del seu cos, car encontinent que li és donada, ama de gran amor lo seu càrcer. Ama-lo per tal com no pot ésser franca. Turmentada és fortment per ses dolors; dubta la mort, e no pot morir, segons que per

avant veuràs ; e així és temerosa del cas del seu cos, per tal que més per ell sia sostenguda. E ella ab los ulls del cos s'adelita en veure belles coses, ab les orelles oir melodia, ab lo nas sentir odors plasents, ab lo gust bones sabors, ab lo tocament coses molls, dures, aspres e llises tocar. E jatsia que d'aquestes coses no ús ne se'n sostenga, emperò, con li són llevades, ha d'açò gran tristor, desijant aquelles, no així com a profitoses ne plasents a ella naturalment, mas al cos seu ; e a vegades per complaure-li peca. La vida doncs del cos és presència de l'ànima per ell rebuda, e la mort és departiment d'aquella, la qual, vivent lo cos, és tota en les sues parts, e en un lloc no és menor que en altre. Bé, però, es veritat que en algun lloc s'ha pus ardentment e en altre pus flacament ; però en cascun lloc del cos s'estén e li dóna vidal força e nodriment competent, e no pot eixir del cos com se vol, ni romanir-hi com lo seu Creador la'n mana eixir. Quan a ella és manat estar, totes les portes li són tancades ; puis obren-se con li és manat lo contrari. E pots-ho veure cascun jorn, car molts hòmens seran terriblement nafrats e no morran ; altres per fort lleugeres ocasions retran l'espirit.

Racional és, no em pens que algú hi dubte, quan veu que tracta coses divinals, sap les ho-

minals, aprèn molts arts e nobles disciplines e per raó tots los animals sobrepuja. Donat és a ella compendre les cogitacions e ab la llenga exprimir aquelles. Ella, posada en lo cos, veu moltes coses, e quaix per tot lloc s'estén e del cos no es departeix. Mou-se, e en si mateixa, així com en un gran espai corrent, discorre e presenta a si ço que ab la sua cogitació veu ; e dotada de raó, ha trobades diverses figures de lletres, utilitat de diverses arts e disciplines, ha cinyides ciutats de mur, los fruits de la terra ha millorats ; e ab indústria discorre les terres e la mar, forada grans muntanyes, fabrica ports a utilitat dels navigants, ha ornada la terra ab bells edificis. Doncs, ¿ qui pot dubtar de la sua raó, com illuminada per lo seu Creador, fa ésser vistes coses tan meravelloses fetes per art ?

Immortal és, encara més, l'ànima racional, e no em pens que hi dubtes.

— Com no dubtar ! — diguí jo —. En provar-ho serà la maestria.

— E com ! — dix ell —. No és assats provat en mi, que visc sens cos ?

— Per ma fe, Senyor, bé em tenits per ignorant, que us pensets que jo creega fermament que Vós siats ànima o espirit.

— E com ! — dix ell —. No atorgues ésser espirit ?

— Sí, atorg, mas no que visca sens cos, així com lo cos no viu sens ell; car, Senyor, per molt que hajats dit, no m'havets provat, a mon juí, per raons necessàries, sinó ab persuassions mesclades ab fe, que l'espirit de l'hom sia immortal; ne veig coses evidents per què ho deja creure.

— ¿E qui et daria raons necessàries — dix ell — a provar les coses invisibles, e majorment que tu hi volguesses malignar? Si et recorda, ja m'has atorgat que moltes coses ha hom a creure, que no veu.

— Ver és, Senyor. Mas què faré? Creuré tot ço que hom dirà?

— No pas, mas deus creure ço que la major part de la gent diu e creu, e majorment pus s'acost molt a raó; car en cascuna cosa l'atorgament de totes les gents virtut e força ha de llei de natura.

— Aparellat són de creure-ho, Senyor, si em provats que la major part de la gent sia de vostra opinió.—

Lladoncs ell esclarí un poc la cara, e dix:

— Ab autoritats primerament de gentils, jueus, cristians e sarraïns, puis ab raons e demostracions, te provaré tant com possible serà; car matèria difícil a plenerament provar tenim entre mans, majorment que l'adversari no vulla atorgar ço a què raonablement és ten-

gut: que l'ànima racional viu sens cos e és immortal.

— Gran plaer n'hauré, Senyor. Mas si em volíets fer tanta gràcia que de les raons e demostracions ussàssets primerament, molt pus plasent me seria.

— Ja t'entén — dix ell —; tu dubtes en aquelles, e desijant-les tost oir, vols dir que d'autoritats prou n'has llestes. E no t'hi contradic; però jo t'en diré de tals que tu per ventura ignores. E plau-me ço que demanes; mas si raó dic, atorga-la'm.

— Així com Vós, Senyor, manarets.

— Ara, doncs, atén, diligentment, e dir-te'n he algunes que els maestres de les lletres seculars, e altres que els teòlegs vertaders, han posades.

No és res en natura que record les coses passades, e preveja les esdevenidores e puixa abraçar les presents, les quals coses són divinals, sinó l'ànima racional; no es pot trobar que puixa pervenir sinó de Déu, així que tot ço que sent, qui sap e qui viu, ressemblant és a Déu. Com l'ànima racional, doncs, senta, sàpia e visca, segueix-se que és semblant a Déu, e per consegüent immortal.

Més encara: tota substància intellectual, per tal com és separada e no dependent del cos, és incorruptible; mas l'ànima racional és

substància intellectual; cové, doncs, que sia incorruptible. Plus avant, totes les coses simples e sens composició, així com Déu, àngel e semblants, són immortals, car són privades de contrarietat, que és causa de corrupció, la qual no pot ésser sinó en coses compostes; mas l'ànima racional és simple naturalment e sens composició, car de no-res la creà Déu; doncs, és immortal.

Encara més: alguna forma no es corromp sinó per acció de son contrari, o per corrupció de son subjecte, o per defalliments de la sua causa. Per acció de son contrari, així com la calor, que destroueix per acció de fredor; per corrupció de son subjecte, així com destrouit l'ull, se destroueix la virtut visiva; per defalliment de la sua causa, així com la claredat de l'aer, que cessa defallint la presència del sol, que era causa d'aquell. Mas l'ànima humanal no es pot corrompre per acció de son contrari, car alguna cosa no és a ella contrària, com per l'enteniment possible ella sia coneixedora e receptiva de tots los contraris. Semblantment, ne per corrupció del seu subjecte, com ella sia forma no dependent del cos, segons son ésser; ne per defalliment de la sua causa, car no pot haver alguna causa sinó eternal. En alguna manera, doncs, no es pot corrompre, e per consegüent és immortal.

No res menys, si l'ànima se corromp per la corrupció del cos, cové que el seu ésser sia debilitat per debilitació d'aquell. Si emperò alguna virtut de l'ànima és debilitada debilitat lo cos, açò no ve sinó per accident, en quant, ço és a saber, la virtut de l'ànima freitura d'orgue corporal; així com la vista és debilitada debilitat l'orgue, però per accident, E apar per la raó següent: car si [a] aquella virtut venia per si alguna debilitació, null temps se restauraria, reparat l'orgue; e veem, però, que per molt que la virtut visiva sia vista debilitada, si l'orgue és reparat, la virtut visiva és restaurada. Com doncs l'enteniment sia virtut de l'ànima, que no freitura d'orgue, segons que dessús apar, ell no es debilita per si, ni per accident, per vellesa o per altra qualsevol debilitació del cos. Si però en l'operació de l'enteniment esdevé fatigació e empatxament per infirmitat del cos, açò no ve per debilitació de l'enteniment, mas de les forces de les quals aquell freitura, ço és a saber, de les virtuts imaginativa, memorativa e cogitativa. Apar doncs que l'enteniment és incorruptible, e per consegüent l'ànima humanal, que és substancia intellectiva.

Més avant, tota cosa que per si mateixa se mou és eternal, car null temps se desempara de si, e per consegüent no cessa de mou-

re, car en altra manera morria, com vida no puixa ésser sens moviment, e a totes coses que són mogudes aquella és la font e principi de moure. E saps bé que el principi no ha naiximent, car d'ell ixen totes coses, e d'alguna no pot néixer ne seria principi, si d'altra era engendrat; lo qual si jamés no nasc, aitampoc pot morir, car mort lo principi, ne ell naixeria d'altre ne de si crearia. Així que necessari és que del principi nasquen totes coses, e que principi de moviment sia, per ço com per si mateix se mou. E aquella cosa no pot néixer ni morir, o és necessari que tota creatura ces de moure e que no aconseguesca alguna força, per la qual primerament empesa, sia moguda. Com doncs sia clar aquella cosa ésser eternal que mou si mateixa, ¿qui és qui puixa negar aquesta natura aital ésser donada a l'ànima racional, que sent ésser moguda per força sua e no per extranya, e no pensa que es puixa esdevenir que jamés sia desemparada de si mateixa?

Més encara, l'ànima racional és creada a fi que totstemps entena, am e record Déu; e si era mortal no faria sempiternalment ço per què seria creada; doncs, segueix-se que és immortal.

Més, cascun jorn veus que molt hom de bona vida sofer pobrea, malalties, pèrdues e

grans persecucions, e mor en aquelles; e molt hom de mala vida és prosperat així com vol e jamés no sofer adversitat. Si l'ànima d'aitals moria ab lo cos, Déu seria fort injust, car no retribuiria a cascú ço que mereix. Com sia doncs necessari que la justícia de Déu s'exercesca, cové que l'ànima racional visca aprés la mort corporal, e que qualque temps haja premi o punició d'açò que merescut haurà. Si doncs, vivent lo cos, no l'ha, necessari és que aprés mort d'aquell l'haja; o hauries a atorgar que Déu és injust, la qual cosa és impossible e lluny de la comuna opinió dels hòmens. Vols a açò res dir? O què et va per lo cor?

— Senyor, no us vull als dir a present, sinó que us atorg que molta bona persuassió m'havets feta. Emperò algunes n'hi ha, que, a mon juí, sens fe no concloen tan necessàriament que hom no hi pogués raonablement contradir. A la veritat, Senyor, les cinc darreres m'aparen molt pus fundades que les altres, e fort raonables e exemptes de tota contradicció. E és-me vijares que aquella qui comença que tota cosa que per si mateixa se mou és eternal, haja posada Ciceró en lo seu *Tusculà*.

— Ver és — dix ell —, e ja abans l'havia posada ell mateix en lo setè llibre *De Republica*, e molt abans l'havia dita Plató *in Phedio-*

ne. Si res saps que poguesses dir a les altres raons, digues-ho.

— Moltes coses, Senyor, hi poria dir, mas ben conec que a la fi en arena hauria l aurat. Fe m'hi indueix a creure, posat que algun escrúpol de dubitació m'hi acórrega. Jo són content. Anem avant, Senyor, si vostra mercè serà, e vullats-me dir les autoritats que m'havets ofertes.

— Plau-me — dix ell — ; mas què farem que no hi poràs raonablement contrastar? E segons que veig, gran delit hi trobes.

— Delit — diguí jo —, Senyor, parlant ab vostra reverència, no lo hi trob ; mas disputant e raonant bé les coses, pervé hom mills a vera coneixença d'aquelles.

— Ver és — dix ell—. E pus de tal intenció és, obra les orelles, e si algun dubte t'hi acorre, digues ço que et vulles.

Job, que testificant Nostre Senyor Déu, no havia par en la terra, dix : «Infern és la mia casa e en tenebres he parat lo meu llit.» Emperò un poc després, presa per ell esperança de deslliurament, hi ajustà : «Car jo sé que el meu Redemptor viu, e en lo darrer d'a ressuscitaré de la terra, e altra vegada seré vestit de la mia pell, e en la mia carn veuré Déu, salvador meu.» Si aquesta esperança havia Job, no creïa que la sua ànima fos mortal.

— Senyor, Vós m'havets dit que començaríets als gentils, e veig que havets començat als jueus. Suplic-vos que em digats si ho fets per oblit o de certa ciència.

5 — Jo començ — dix ell — allà on deig, car Job no fou jueu, ans fou ben gentil; bé és veritat que fou del llinatge d'Esaú. E he'l posat primer, per tal com entre los gentils fo lo millor e es pres a profetar profundament e 10 clara de Jesucrist, qui puis venc per resembre los jueus e los gentils. Veges doncs si mereix principat entre els seus.

— Verament, Senyor, bé el mereix. Mas tro ací totstemps fuí d'intenció que fos estat jueu, 15 per tal com en lo Vell Testament és haüt en fort gran reputació, e veig que profetà claramente la resurrecció dels cossos humanals.

— E ara has tu a saber — dix ell — que gentils hagen profetat? E què et par de Ba- 20 laam, Sibilla Eritea, de Virgili e Ovidi? Decebut eres. Anem avant.

Ennius, poeta fort antic e dignament famós, dix que molts savis hòmens antics, los quals apellaven *castos*, deïen que quan lo cos 25 de l'hom moria, l'ànima romania. E entre les altres coses que els induïen a creure açò era una, ço és, quan veïen que els hòmens de gran enginy havien ordonat lo dret pontifical e les cerimònies de les sepultures; e ab tan gran

cura no les hagueren observades, si en llurs penses no haguessen per clar que la mort no destroueix l'ànima, sinó lo cos tan solament, e que la mort no era altra cosa sinó traspassament e mudament de vida, la qual era camí de pujar al cel als hòmens e a les dones de vida virtuosa. E per aquesta opinió, la qual seguiren los romans gentils, fou per molts cresegut que Ròmulus, Hèrcules, Líber, Càstor e Pollux e molts altres se n'eren pujats al cel aprés llur mort.

Tulli, en la primera disputació del seu *Tusculà*, diu que aprés que l'hom és mort, los seus amics no el ploren per tal que es pensen que no sia res, mas per ço com lo veen destituït e privat dels bens temporals; car si aqueixa opinió no era, no el ploraria algú. E açò ens dóna a sentir natura sens alguna raó o doctrina. Molt gran argument és natura jutjar tan grans coses de la immortalitat de l'ànima, com tothom ha tan gran cura de les coses esdevenidores aprés sa mort.

L'hom sovent planta arbres dels quals no espera haver fruit. Lo savi ordona lleis e estituts. ¿Què et penses als que signific procreació d'infants, propagació de nom, adopció de fills, diligència de fer testament, edificació de sepultures, sinó cogitar encara les coses esdevenidores aprés la mort?

No és millor natura en lo llinatge dels hòmens que d'aquells qui imaginen que són nats per ajudar, defendre e conservar los altres; ne puix creure per res que tan notable hom per la cosa pública se fos donat a mort, si pensàs que el seu nom finís ab la vida, ne que jamés algun, sens gran esperança d'immortalitat, exposàs a mort lo seu cos per la pàtria. Ne sé com s'acosta a les penses dels hòmens una prenosticació o devinació dels segles esdevenidors, e majorment en los grans enginys e alts coratges; la qual cosa tolta, ¿ qui seria tan foll que incessantment visqués en treballs e perills grans, així com fan los prínceps terrenals? E què em diràs dels poetes e dels subtils mecànics? No volen ésser ennobleïts aprés la mort? E los filòsofs, en los llibres que escriuen, no hi meten llurs noms per haver-ne glòria? Cert, sí ha fet la major part d'ells.

Doncs, si l'atorgament de tots és veu de natura, e cascuns atorguen ésser alguna cosa que a ells pertanga aprés llur mort, aitambé ho devem atorgar. Tots los hòmens han opinió que Déu és, e coneixen-ho naturalment; e de semblant coneixença e opinió són de la immortalitat de l'ànima. E doncs, creegam que així és, e no ens llunyem del comú atorgament d'aquells.

Equides, fort antic filòsof de Síria, dix

primerament que les ànimes eren sempiternals ; e aquesta opinió seguí Pitàgoras, deixeble seu, lo qual era de tan gran autoritat, que altres sinó ell e sos deixebles per llong espai de temps no foren tenguts ne reputats per savis. Plató venc en Itàlia, on florien lladons los deixebles de Pitàgoras, per tal que els veés e aprengués d'ells ; e la primera cosa que sentí fo la immortalitat de les ànimes, la qual cosa no solament atorgà, ans hi donà raons per què aparia que devien ésser immortals, de les quals n'has oït algunes dessús. Aristòtil tenc expressament, segons que dessús he dit, les ànimes ésser immortals. Diògenes creegué fermament e dix que les ànimes eren immortals, e se'n pujaven al cel, si estant en lo cos havien virtuosament obrat.

Lèlio, aprés que sabé la mort de Publi Escipió Africà, cordial amic seu, dix a Escèvola : «Si jo negava que em dolgués la mort d'Escipió mentiria, car greu m'és que sia destituït de tal amic, lo qual, segons que cresec, no serà, e segons que puc afirmar, no fou aital en lo món. Mas no freitur de consolació ; jo mateix m'aconsol, e majorment d'un remei : que són cert que en mi no és aquella error que en molts és, que turmenten si mateis per la mort de llurs amics, creents que llurs ànimes sien mortes ab lo cos o que sien damnades.

No pens que mal sia esdevengut a Escipió, car virtuosament ha viscut; a mi és vengut, si esdevengut és. Ésser greument torbat per son propri damnatge no és d'amic, més d'amant si mateix.» En les quals paraules pots conèixer què sentia de la immortalitat de les ànimes.

Aquesta mateixa opinió havia haüda lo dit Escipió, qui per tres jorns abans que morís, disputà molt sobre lo bon regiment de la cosa pública, de la qual disputació fou la darrera part la immortalitat de les ànimes. E dix aquelles coses que son pare Publi Escipió li havia dit sobre la dita immortalitat, quan aprés sa mort li era aparegut en lo somni que féu, lo qual recita Tulli en lo llibre *De Republica*, e Petrarca semblantment en l'*Africa*; l'exposició del qual, si et recorda, feta per Macrobi, te prestí en Mallorca, e la't fiu diligentment estudiar, per tal que jo e tu ne poguéssem a vegades conferir.

— Ver és, Senyor, — diguí jo —. Anem avant, si vostra mercè serà, car assats me recorda e no us hi cal tenir temps.

— Sòcrates — dix ell —, aprés que fou condemnat a mort per tal com no creïa pluralitat de déus, lo darrer jorn de sa vida dix moltes belles raons provant la immortalitat de l'ànima. E com tengués en la mà lo verí que de-

via beure, dix que no li era vijares que morís, mas que se'n pujàs al cel; car dues carreres eren aparellades a les ànimes que eixien del cos: la una era privació del consell dels déus, e açò era quan havia viscut lo cos viciosament, e havia violat la cosa pública e comès molts fraus; e l'altra era de retornament als déus, d'on era venguda, e açò quan havia viscut lo cos castament e llunyant-se de vicis havia ressemblat a la vida del déus.

Cató, volent esquivar les mans de Cèsar aprés la mort de Pompeu, se matà a Útica. Però havent per clar que les ànimes eren immortals, abans que proceís a matar-se lligí lo llibre de Plató sobre la immortalitat de l'ànima, per tal que ab plaer morís e hagués major fortitud en son coratge.

Valèrius Màximus dix en diversos llocs e creegué la dita immortalitat; però bé ho saps tu, qui l'has assats familiar.

— Ver és, Senyor, que dit ho ha, mas no em dona vijares que així ho cresegués ell.

— Com no? E què t'hi indueix?

— Ço que dix dels francesos — diguí jo —, que creents que les ànimes no morissen, prestaven pecúnia ab condició que hom la los retés en infern; e que diguera que orats eren sinó per tal com creïen ço que Pitàgoras havia creegut sobre la dita immortalitat.

— No m'és semblant — dix ell — que per haver dit aqueixes paraules creegués ell lo contrari ; ne ho diu a aquella fi que tu et penses. Bé és ver que ell, veent que difícil cosa
5 és provar la immortalitat dessús dita, dix que si Pitàgoras no ho hagués dit, tots los afermants la dita opinió tengra per orats, per tal com és cosa que no es pot visiblement provar ; e alguns ineptes creen-ne lo contrari. Mas
10 no diu pas que no ho creega, car en molts llocs de son llibre veig que tracta de la dita immortalitat. ¿ E no et recorda si dix de Július Cèsar que aquells qui l'havien mort, volent-lo llunyar del nombre dels hòmens, l'havien
15 ajustat al consell dels déus ? ¿ E no dix de Càstor e Pollux que aprés llur mort se combateren algunes vegades ab la part dels romans contra llurs enemics ? Si ell creegués que les ànimes morissen ab lo cos, no haguera dit açò.
20 Marc Cató dix a Escipió e a Lèlio : «No puc creure que vostres pares, los quals foren mentre visqueren hòmens fort insignes e grans amics meus, sien morts, ans viuen en aquella vida que solament se deu vida apellar. Car
25 mentre som enclosos en los cossos, a necessària servitud som donats, per tal com l'ànima és celestial, e així com a gitada del cel en terra, és molt opremuda mentre és ab lo cos. Mas hajats per clar los déus immortals haver

escampades les ànimes en los cossos humanals per tal que fos qui defenés les terres e contemplàs les ordes de les coses celestials e els ressemblàs en la manera de vida e en la constància. E no tan solament raó e disputació m'empeny a creure açò, mas la noblesa e autoritat dels sobirans filòsofs qui açò han dit, e especialment de Pitàgoras e de sos deixebles, qui tengueren que les ànimes eren divinals e immortals.»

De Virgili, Sèneca, Ovidi, Horaci, Lucà, Estaci, Juvenal e molts altres poetes te diria ço que han escrit, mas tu has aquells tan familiars, que no seria als sinó empènyer ab la mà la nau que ha bon vent.

Pus t'he dits les autoritats e dits dels gentils qui a present me són ocorreguts, e seran, a mon juí a tu de major utilitat, temps és que et diga alguns dels jueus sobre la immortalitat dessús dita.

Moisès, dient ab espirit de profecia la creació del món, testifica que Nostre Senyor Déu dix: «Façam home a image e semblança nostra», e així fou fet. Si doncs a image e semblança sua lo féu, qui gosarà dir que el faés mortal? No podem dir que ho digués del cos, lo qual veem que mor. Covenia doncs que ho digués de l'ànima tan solament; en altra manera, la divinal paraula fóra lluny de veritat,

car en alguna forma no poguera ésser image e semblança sua, si no fos immortal així com ell, qui eternalment viu, totes coses conté, totes coses dispon. E pus immortal és sens tot dubte, poderós és a fer, e fa de fet, coses immortals. E si atens bé a la creació del món, no trobaràs que sinó de l'hom Nostre Senyor Déu digués: «façam», car en totes les altres coses dix: «sia fet». E pots pensar com ab deliberació de la Santa Trinitat ho féu, que dignitat li donà major que a les altres coses que havia creades.

Jacob, aprés que li hagueren dit sos fills que bèsties feres havien mort son fill Josep, llur frare, dix: «Devallaré en infern plorant mon fill.» Si en infern devia plorar, aparia que era sa intenció que les ànimes fossen immortals.

Saül dix a una fembra pitonissa que li faés ressuscitar Samuel, qui era mort. E així fou fet; e parlà ab ell. Lo qual Samuel li dix que l'endemà morria ab sos fills e seria ab ell. Puis seguí's així com li havia dit. Alguns emperò afermen que no li aparec l'ànima de Samuel, mas un diable en forma sua; altres dien que sí féu. Sia què es vulla, la Santa Escriptura diu que Samuel li aparec. La història és llargament contenguda en lo *Primer Llibre dels Reis*, vers la fi: dic-la't superficialment. En

aquella poràs veure si les ànimes viuen aprés la mort corporal.

Elias féu ressuscitar un fadrí mort, a precs de la mare d'aquell, qui molt lo plorava, segons que testifica lo *Terç Llibre dels Reis*. E dien los jueus que aquest fadrí fou Jonàs, profeta.

Per virtut dels ossos d'Eliseu, mort e soterrat, ressuscità e es llevà en peus un hom que lladres havien mort e gitat en lo sepulcre del dit Eliseu, encontinent que hagué tocat los ossos d'aquell, si lo *Quart Llibre dels Reis* diu veritat. Considera doncs si les ànimes d'aquests moriren ab la carn.

David, sobirà profeta, sabent clarament la dita immortalitat, dix: «Senyor, no jaquesques la mia ànima en infern.» E en altre lloc: «Nostre Senyor Déu reembrà la mia ànima de la mà d'infern, com haurà reebut mi.» E plus avant: «Senyor, tu has delliurada la mia ànima d'infern e has salvat mi dels devallants al llac.» E en altre lloc: «Tu, Senyor, has coneguda la mia resurrecció.»

Salamó, fill seu, ja t'he dit dessús què en dix a la fi de l'*Eclesiastès*: que l'espirit tornarà a Déu, qui ha donat aquell. Ezequias dix aprés que fou delliurat de la malaltia en què cuidava morir: «Jo he dit: en lo mig dels meus dies iré a les portes d'infern.» E puis

continuant: «Tu emperò, Senyor, has delliurada la mia ànima que no perís.»

Daniel profetant ha denunciat que el gran príncep Micael se llevarà e molts d'aquells qui dormen en la pols de la terra se despertaran; dels quals los uns iran a vida eternal e altres a perpetual escarn. Sofonias dix: «Poble meu, espera, diu Nostre Senyor Déu, en lo dia de la resurrecció.» Qui pot doncs afermar que l'ànima racional puixa morir?

— Senyor, si no us torna en enuig — diguí jo —, gran pler hauria que dels dits e autoritats dels jueus haguéssem assats al present, e que proceíssets als dits dels crestians, segons que m'havets promès.

— No solament ab plaer, mas ab gran cupiditat — dix ell — faré ço que desiges.

Jesucrist, salvador nostre, segons que testifica l'evangelical veritat, dix als seus apòstols e deixebles que lo pobre Llàtzer morí e fou portat per àngels al si d'Abraham; e lo ric semblantment morí, e fo soterrat en infern e tormentat en gran flama de foc. En altre lloc dix als seus deixebles: «No vullats tembre aquells que maten lo cos e no poden matar l'ànima, mas temets aquell qui l'ànima e lo cos pot destruir en infern.» Parlant encara del dia del judici universal, dix que los mals irien a torment e los bons a vida eternal. Pensar pots

doncs, si les ànimes són immortals. Si altre testimoni no fos estat en lo món, a plena prova deguera bastar. Mas per tal que no puixes dir que a famejar t'haja convidat, vull-te sadollar. 5

Tots los apòstols e evangelistes confessen e testifiquen, e sobre aquesta conclusió molts d'ells e altres innumerables sants hòmens se són lleixats cruelment matar, que Jesucrist féu ressuscitar Llàtzer e alguns altres morts ; 10 e que al jorn de la sua santa ascensió molts cossos de sants hòmens ressuscitaren ; e que al terç jorn aprés la sua passió ressuscità, e conversà algunes vegades ab los apòstols entrò al dia de la sua ascensió ; e que el dia del 15 general judici, vendrà jutjar cascú segons que mereixerà ; e que tots aquells qui baptisme hauran resebut, e complit sos manaments, viuran en paradís, e los malvats iran en infern eternalment. Qui pot dir doncs que les ànimes 20 puixen venir a no ésser ?

Si d'açò no és content, record-te què n'has llest en les gestes dels sants, en les vides e collacions dels Pares, en los llibres que han fets los quatre Doctors de l'Esgleia de Déu e altres 25 sants hòmens, qui no solament per raons evidents e autoritats ho han creegut, mas per revelació divinal, e alguns per experiència, ho han sabut, segons que dessús és dit. E veuràs

que tots van a un terme, jatsia per diverses camins. Si no et recorda, digues-ho, e reduir-t'ho he a memòria.

— Senyor, no us cal treballar ; bé em recorda, e són content de tot ço que m'havets dit. E a la veritat, no és hom en lo món qui de raó vulla usar així com deu, qui necessàriament no haja atorgar, atès tot ço que m'havets dit, que les ànimes sien immortals. E així ho cresec fermament, e ab aquesta opinió vull morir.

— Com opinió ? — dix ell — ; ans és ciència certa. Car opinió no és als sinó rumor, o fama o vent popular, e tostemps pressuposa cosa dubtosa.

— Haja nom, doncs, Senyor, ciència certa. No em recordava ben la virtut del vocable.

— Encara resta — dix ell — que et diga què creen los sarraïns sobre la dita immortalitat, e los dits e autoritats que han.

— Sia vostra mercè, Senyor, que no n'hajats afany, car bé ho sé ; si us recorda. Vós me prestàs algunes vegades l'*Alcorà,* e estudié-lo bé e diligentment,

— E doncs — dix ell —, què te'n par ?

— Tot mal — diguí jo —, car innumerables errors e bestialitats hi ha.

— Hoc, mas expressament hi és contengut — dix ell — que los moros de Déu, aprés llur

mort, iran en paradís, en lo qual trobaran rius d'aiga clara e neta, e de llet la sabor de la qual no es mudarà, e de vi fort delitable als bevents, e de mel colada. E en altre lloc del dit *Alcorà*, on és descrit paradís, és contengut que aquí haurà fonts, fruits, mullers, tapits de seda, e moltes poncelles ab les quals los moros de Déu jauran ; e aprés que les hauran desponcellades, elles cobraran llur virginitat.

— Ver és, Senyor ; e tant com jo puc conèixer, aquell enganador Mafomet així volia que ho creeguessen los seus secaços. Mas no puix pensar que ell ho creegués així com ho deïa, car no haguera fet perdre tanta multitud de gent com se tirà, si esperàs viure aprés la mort corporal. La sua doctrina és favorable e disposta a luxúria e a altres delits carnals ; e per ço com és fundada en raó e bons costums, no pens que tant hagués durat, sinó per tal com és feta en favor de les fembres, lo costum de les quals és tirar los hòmens, especialment efeminats, a aquell angle que desigen ; e per nostres pecats encara, e gran fredor que havem en lo cor, de mantenir veritat e morir per la religió cristiana.

— Així és — dix ell — com tu dius. Lleixem estar açò, car declarar-te vull lo restant de la definició de l'ànima, segons que t'he pro-

mès, ço és, que l'ànima és en ben e en mal convertible.

— Ben me plaurà, Senyor, oir-ho, jatsia per experiència ne veja gran partida cascun jorn.

5 — Sovent s'esdevé — dix ell — que els hòmens per goig s'exalcen, e per tristor se lleixen decaure. Per pietat són suaus, e per fellonia terribles; a vegades virtuosos, a vegades viciosos. Algunes coses prenen fermament;
10 altres menyspreant e oblidant deixen anar. Ço que ara los plau, adés los desplaurà. Per bones paraules són edificats, e per males destrouits; e aitant com aprofiten perseverant ab bons hòmens, són fets pijors conversant ab
15 mals: car si totstemps haguessen un propòsit, ne de bons hòmens foren mudats en mals, ne de mals en bons. E saps qual és la causa? Jo la't diré. La saviesa no és donada als hòmens immutablement ne ferma. E per tal, los
20 hòmens saben, quan per divinal illuminació usen de bé; e dessaben o ignoren, quan per tenebres de crims e delictes són abcegats. L'afecció que ve e se'n va, totstemps és incerta. Nostre Senyor Déu omnipotent és tot sol qui
25 immutablement sap, pot e vol; e tots los vertaders béns no van a ell, ans ne proceeixen.

—Senyor — diguí jo —, suplic-vos que no us enugets no res menys si faç un incident. Vós havets dit dessús, si bé em recorda, que de

tres maneres d'espirits vidals ha creats Nostre Senyor Déu. La darrera manera dels quals és d'aquells qui són coberts de carn, e neixen e moren ab aquella ; e aquests són animals bruts. En les dues primeres no pos algun dubte ; 5 més en la darrera cové vacillar lo meu enteniment, car moltes coses veig induints mi a creure que les ànimes dels bruts sien inmortals, així com són aquelles dels hòmens.

— Quals són aquelles coses — dix ell — 10 que a creure açò t'induen ?

— Llong seria dir-les totes — diguí jo — ; però per abreujar diré'n algunes. Vós, Senyor, havets dit dessús fort pròpriament la difinició de l'ànima racional ; e veig que sem- 15 blant la poria hom donar a l'ànima dels bruts. No res menys havets dites algunes raons e demostracions provants la dita immortalitat en l'ànima racional ; e totes aqueixes, a mon juí, són bones a provar la mia conclusió. Però, 20 Senyor, sia vostra mercè que hi pensets bé, car Vós coneixerets que jo dic veritat.

— No m'hi cal pensar — dix ell —, car tot lo contrari és d'açò que has imaginat.

— Ara digats-me, Senyor, si en enuig no 25 us és, ¿ què veets en la difinició de l'ànima racional que no pogués ésser dit de les ànimes dels bruts ?

— Com, què ? — respòs ell —. Moltes co-

ses ; mas especialment aquestes que et diré, Tu veus bé que l'ànima dels bruts no és substància espiritual, ne pròpria ne racional ; e per consegüent és mortal.

5 — Si així és, Senyor, com Vós afermats, atorg-ho. Mas, parlant ab vostra reverència, a mi apar tot lo contrari. Jo primerament veig que l'ànima dels bruts és substància espiritual, car estant dins e fora del cos, és invisi-
10 ble e no contenguda per tres línees, tan poc com l'ànima dels hòmens. Aprés veig que és substància pròpia, car dol-se e s'alegra de les sues passions : ella ha goig quan hom li fa bé, e tristor e dolor quan hom li fa mal. No res
15 menys, és racional, car veig que esquiva perills e cerca plaers : l'ovella fuig al llop, la rata al gat, la perdiu al falcó, lo cervo als cans ; los ocells fan nius, les feres cerquen cavernes en què habiten e los peis roques en què es
20 meten. Doncs, qui pot dir que no usen de raó ?

Part açò, Senyor, m'havets dit que tota substància intellectual és incorruptible, e jo veig que l'ànima dels bruts és intellectual ; car si hom los crida, entenen sovent moltes coses
25 que hom los diu ; e venen, si són apellats ; e remembren molts llocs on són estats, e hi saben anar per si mateis.

Més avant, Senyor, havets dit que tota cosa simple, e que per si mateixa se mou e que

no es corromp per contrarietat, és immortal. Atorg-ho, Senyor, mas d'aqueixa natura me dóna vijares que sia l'ànima dels bruts. Jo no puc conèixer que ella sia composta e que no es moga per si mateixa; ne puc entendre que sia pus corruptible que l'ànima dels hòmens, car finalment no hi veig gran diferència. Bé, però, és veritat que en cascuna de les dites coses conec que ha major perfecció l'ànima humanal.

—Si tu—dix ell—m'haguesses ben entès, no hagueres respost així com has. Tu penses que l'ànima dels bruts sia espiritual, per tal com dius que és invisible e no contenguda per tres línees. Enganat est, car corporal és, e per tal se corromp ab lo cos. ¿E no et recorda que es llig en lo *Gènesi,* a nou capítols, e pus clarament en lo *Levític,* a disset, parlant de l'ànima dels bruts, que l'ànima d'aquells en la sang és? Quaix que vulla dir que de la permanència de la sang penja l'ésser d'aquella. No deus ignorar que en lo Llibre de les Eclesiàstiques Doctrines se contena «solament l'home deïm haver ànima substantiva, que vol aitant dir com per si mateixa vidal; e les ànimes dels bruts morir ab llurs cossos.» Ne pots dir que no veges clarament que l'ànima dels bruts no pensa en les coses celestials, ne ha

cura d'aquelles ne les veu. E apar-ho bé en les sues operacions. La raó és car coses corporals, segons que dessús has oït, coses espirituals no poden veure. Dit has més que l'à-
5 nima dels bruts és substància pròpia, per tal com se dol e s'alegra de les sues passions. Contrari és a veritat ço que penses ; car los bruts no es dolen ni s'alegren d'altres passions sinó d'aquelles tan solament qui són dejús
10 la potència sensitiva. D'aquí ensús no pugen

Racional dius encara que és l'ànima dels bruts, per tal com aquells esquiven perills e cerquen plaers, fugen a llurs adversaris, fan nius e moltes altres coses consonants a raó.
15 Si tu sabies bé la sua definició, no hagueres així parlat. Oges doncs, e torna al dret camí, car descarrerat és. Raó és motiva virtut de l'ànima, agüant la vista de la pensa e departint les coses veres de les falses. Si saber departir
20 ver de fals és en los animals bruts, sies-ne tu mateix testimoni. Saps en què t'enganes? Tu apelles raó ço que ha nom imaginació, la qual ensems ab lo seny o sentiment és comuna als hòmens e als animals bruts.

25 — Tot entén que sia una cosa — responguí jo —, raó e imaginació.

— Mal est informat — dix ell —, car imaginació no és altra cosa sinó virtut e força de

l'ànima, que percep les formes de les coses corporals absents, així com lo seny o sentiment les reep de les presents. La difinició de la raó ja l'has oïda dessús. Veges doncs quina diferència ha entre elles. 5

— Covinentment, Senyor, ho veig — diguí jo — ; més si pus clarament ho podia veure, bé em plauria.

— Obre doncs les orelles — dix ell —, e atén bé ço que et diré : Si tu discorres diligentment, les potències de l'ànima racional e d'aquella dels bruts veuràs que elles concorden en seny o sentiment, puis en imaginació, recordació, instint e apetit ; e d'aquí avant no han res comú. Tantost t'acorrerà la raó, la qual l'ànima dels bruts no ateny, car no sap departir ver de fals, ne virtuós de viciós, ne percep la natura de les coses corporals. Puis t'acorrerà l'enteniment, qui és força o virtut de l'ànima, que percep les coses invisibles, així com són àngels, demonis e tot espirit creat. E puis la intelligència, que és aquella virtut de l'ànima que sens tot mijà és subposada a Déu, lo qual ella veu sobiranament bo, vertader e incommutable. E darrerament e pus alta t'ocorrerà la santa saviesa, que és amar e tembre a Déu. E finalment, hages per vera e final conclusió que aquella cosa que tu, discor-

rent les dites potències, pujant per dret orde, primerament trobaràs no ésser comuna a les dites ànimes, és la raó.

Dit has més encara, a mon parer, que
5 l'ànima dels bruts és intellectual, per tal com entenen sovent moltes coses que hom llurs diu, e quan són apellats venen, e membren molts llocs on són estats. Si així ho creus com ho dius, enganat est. Tu apelles «entendre» ço
10 que ha nom «oir» e «recordació». Ja t'he dit dessús que en les ànimes dels bruts no es troba alguna operació que sia sobre la part sensitiva. Tu veus que no entenen ne es raonen; apar clarament, car tots los animals que són
15 de una mateixa espècie, semblantment obren quaix moguts per natura e no obrants per art. Tu veus bé que totes les orenelles en una manera fan llur niu, e totes les aranyes llur tela. Tu veus clarament que l'operació de la part
20 sensitiva no pot ésser sens cos, car mort aquell, tots los senys corporals són extints. Doncs, ¿com pots creure que sien intellectuals les ànimes dels bruts, les quals, si així era, serien immortals? Recordar te deuria ço que
25 en dix Aristòtil en lo terç llibre *De anima*: que la part intellectual d'aquella és separada de les altres així com corruptible d'incorruptible.

Més avant has dit que no pots conèixer que l'ànima dels bruts sia composta e que no es moga per si mateixa, ne pots entendre que sia pus corruptible que l'ànima dels hòmens. Paraules dius dignes de rialles. Ja t'he provat dessús que corporal és e composta, car de la permanència de la sang penja lo seu ésser ; e no res menys, has vist clarament que no és intellectual. Que no es moga per si mateixa notori és, car cosa corporal per si mateixa no es pot moure, com en tot moviment sia necessari movent e mogut. Cosa corporal de si mateixa no pot ésser així movent, que alguna cosa no l'haja a moure. Solament és donada aquesta virtut a coses intellectuals, així com són l'ànima racional, àngel, demoni e semblants.

E si bé vols considerar les paraules que Ciceró dix en lo seu *Tusculà*, les quals has dessús oïdes, si no me n'engan, coneixeràs que ell entené dir de Nostre Senyor Déu tan solament que per si mateix se movia així com font e principi de tot moviment, e que algú no podia negar aital natura ésser donada a l'ànima racional. Necessàriament doncs, te cové atorgar que les ànimes dels bruts peresquen ab lo cos.

— Senyor — diguí jo —, fort romanc no

solament illuminat, mas íntegrament consolat per ço que m'havets dit. Si a la vostra celsitud no era desplasent, d'algunes altres coses me volria certificar ab Vós.

5 — Digues ço que et volràs, mas breu, car no hic poré molt romanir.

Ací feneix lo primer llibre
e comença lo segon

LLIBRE SEGON

— Quatre coses, Senyor — diguí jo lladoncs —, ab igual desig m'estimulen cascuna que jo primerament vos deman d'aquella ; e per tal, en suma, vos demanaré de totes. Primerament, qual és estada la causa de la vostra sobtosa mort ? — car oït he dir que sobtosament morís —. E què és de Vós ? Per què sots vengut en aquesta presó ? E qui són aquests dos hòmens qui us acompanyen ?

—Vols — dix ell — que et responga així breument com has demanat ?

— No, Senyor ; si vostra mercè serà, ab fervent desig esper que m'ho engrunets, per tal que mills ho puixa digirir.

— La causa de la mia mort — dix ell — és estada per tal com lo terme a mi constituït per Nostre Senyor Déu a viure, finí aquella hora.

— Senyor, a mi no és novell que los hò-

mens muiren immutablement en aquella hora que Déus ha ordonat. Cuidats que no em record ço que en dix Job? : «breus són los dies de l'hom ; lo nombre dels seus mesos envers tu és ; termes li has constituïts qui no poran ésser passats.» ¿E no res menys ço que Vós, Senyor, m'havets dessús provat : que l'ànima no pot eixir del cos quan se vol, ne romanir-hi quan lo seu Creador la'n mana eixir? No deman jo, Senyor, això, mas per què tan sobtosament pagàs lo deute a natura.

— Jatsia — dix ell — que algun feel cristià no deja, ne si savi és no puixa, morir sobtat, per tal com totstemps, pensant que la mort li és prop, deu esperar aquella, no solament a cascuna hora, mas a cascun moment, emperò, pus entens que la mia és estada sobtosa, daré't raó per què és estada aital.

Alguns singulars dels regnes que jo posseïa, havents iniquitat e enveja a tu e alguns altres servidors meus e domèstics, desijants ésser en lo lloc on mentre jo vivia vosaltres érets, donaren fama que tu e los altres que vui sots presos érets hòmens de vida reprovada, e que havíets dissipat e usurpat mon patrimoni e em conseilàvets falsament ; e desijaven que a tort o a dret fóssets extirpats de la faç de la terra. E de fet se fóra seguit així, si Déus no hi hagués proveït. Veient doncs

Nostre Senyor Déu lo mal qui estava aparellat e no podia molt tardar, e volent que als grans inconvenients qui venien fos tancada la porta, ordonà que jo morís sobtosament, per tres raons: la primera, per tal que els dits singulars, envejosos teus e dels altres servidors meus presos, mostrassen llur iniquitat e donassen ocasió que fossen ben coneguts en llurs costums e maneres; la segona, per tal que tu e los altres lleials servidors meus poguéssets jurídicament e en públic purgar e mostrar vostra innocència, així com certament farets, la qual era tan clara a mi com és ara la immortalitat de l'ànima racional; la terça, per tal que de les coses contengudes en les dues predites raons no pogués ésser donat algun empatxament.

— Ço que havets dit darrerament, Senyor, no entén jo bé; suplic-vos que m'ho declarets.

— Si jo — dix ell — no fos mort, tantost fóra vengut dret camí a Barcinona e haguera fet tot ço que la dita ciutat, la qual a mos predecessors e a mi tostemps és estada lleial e obedient, zelant e procurant tot profit e honor m'haguera consellat, així sobre el fet de la justícia, com de la defensió de la terra, com de l'ordinació de ma casa; car bé saps tu que aquestes eren les principals coses que la dita

ciutat a mi suplicant demanava, les quals los dits vostres enemics e perseguidors, fenyents e demostrants voler aquelles així com a profitoses a la cosa pública, sots color de bé, ab intenció damnada e per llur sol barat instaven. E si per mi fos estat complit ço que t'he dit, no poguera seguir la demostració de llur iniquitat e de la vostra innocència, car la dita ciutat no m'haguera consellat que jo us faés mal, pus no el meresquéssets.

— Senyor, e que hi calia morir sobtosament per ço? Car posat que fóssets mort espau e per discorriment de gran temps, tot ço que m'havets dit poguera haver lloc.

— No poguera — dix ell —, car si jo fos estat malalt per algun temps, los dessús dits m'hagueren ginyat per ventura a açò que volgueren, car vexat per la malaltia, més los amara complaure que si contínuament m'enujassen ab llur importunitat; o per acórrer a llur iniquitat, pus veiés que fos perillós de morir, jo haguera fet remissió general, jatsia no hi fos necessària, a tots mos servidors e domèstics, per raó de la qual fóra seguida gran infàmia a tots. E per ventura per vostres perseguidors no us fóra estada observada aprés ma fi, ans ab color d'aquella vos hagueren tots lliurats a mort, donants entenent a la gent ignorant e irada contra vosaltres per llur enginy,

que a instant suplicació vostra era per mi atorgada, per tal com vos sentíets culpables dels crims dessús dits e de molts altres que us hagueren contra veritat imposats.

— Gran profit, Senyor, se n'és seguit e seguirà a mi e als altres, qui, Déu volent, ab nostre bon dret eixirem, quan hora serà, de presó; e serà gran vergonya a nostres enemics e perseguidors. Mas Vós, Senyor, no hi havets res gonyat.

— Sí, he — dix ell — molt, car són eixit tost e sens gran pena de la vall de misèria, a la qual no desig tornar, e són estat instrument ab lo qual Nostre Senyor Déu ha mostrat son poder gran e menaçant no solament als pocs, mas als majors prínceps del món, de què ma penitència n'és abreujada.

— E com, Senyor! ; doncs, sens gran pena se'n va qui tost mor?

— Tu dius ver — dix ell —, e diré't una cosa de què et meravellaràs: la millor manera de morir que ésser puixa és morir sobtosament — als hòmens, però, que bé e virtuosament han viscut en lo món —, car com menys dura la pena, ab menys dolor se passa. E no et recorda la qüestió que diu Petrarca, en los *Remeis de cascuna fortuna,* que fou antigament entre alguns insignes e savis hòmens, ço és a saber, qual manera de morir era millor; en

la qual entrevenc Július Cèsar, que aquella difiní dient que la mort sobtosa e inopinada?

— Bé em record, Senyor, e quant és de mi, d'aqueixa mateixa opinió són, pus hom visca virtuosament e es tenga per dit que res no li puixa venir sobtat, esperant ab ferm e bon cor tot ço que Déu li volrà dar; e puis, que m'és vijares que sia gran cosa ésser quiti de paor de morir, car, a mon juí, la pijor cosa que en lo morir entrevé és la paor de la mort.

— Cert, tu dius gran veritat — dix ell —; e vull que sàpies que en temps que jo vivia, haguí major pena moltes vegades havent paor de morir quan era malalt o corria temps epidemial e especialment de morts repentines, que no haguí l'hora que desemparé lo meu cos. Cosa natural és morir, així com néixer, menjar, viure, suar, dormir, sedejar, famejar, vetllar e semblants coses; e alguna natural cosa de si mateixa no és mala ne terrible, mas l'opinió dels hòmens la fa a vegades ésser aital. No és estat home que sia nat qui no muira, ne qui muira que no sia nat. Que ens cal fer doncs gran festa d'açò que cascun jorn veem? E què ens profita tembre açò que no podem esquivar?

— Fort és raonable, Senyor, ço que deïts, e pus fàcil a la gent que segueix la sensualitat atorgar-ho que creure; però los volents

usar de raó així ho creurien. Sàpia jo, si vostra mercè serà, què és de Vós, per no tenir temps.—

Lladoncs ell gità un gran sospir, e guardant en terra, callà, que no dix res. E aprés un poc esclarí la cara, dient:

— Esperança d'aconseguir la glòria eternal m'aconsola, e tristor com ja no hi són me puny contínuament.

— Bé estats Vós, Senyor, com glòria eternal esperats, posat que no l'hajats a present. En semblant cas me volria veure.

— Series en purgatori — dix ell.

— Per ma fe, Senyor, que n'hauria gran plaer — diguí jo —, car seria eixit d'aquesta misèria e faria-us companyia; e quan iríets a paradís, entraria-hi ab Vós.

— Ah, com est enganat! — dix ell —. E així et penses que puixa hom entrar en paradís?

— Per què no — diguí jo —, si la porta és oberta?

— A aquells solament és oberta que Nostre Senyor Déus ordona de gràcia especial que hi entren, car algun per sos mèrits no mereix d'intrar-hi.

— En això me poria enganar — diguí jo —. Mon pensament era que faent bones obres hi entràs hom.

— Hoc, més qui fa bones obres? — dix ell.

— Aquell qui per Déu és amat — diguí jo.

— Ver dius, mas ésser amat per Déus no ve per mèrit d'algú, sinó per sola gràcia divinal, e aconsegueix-la solament aquell que Déus vol, e no altre.

— Gran raó és — diguí jo —. Més per ventura seré jo u d'aquells?

— Fent, donques, les obres — dix ell.

— E Vós, Senyor — diguí jo —, havets-les-ne fetes?

— En partida — dix ell — hoc, e en partida no.

— E doncs, com hi esperats intrar? Sots-ne cert?

—Hoc — dix ell —, no pas per mos mèrits, mas a suplicació de la Mare del Fill de Déu.

— Aitambé — diguí jo — hi poré intrar a suplicació sua, sens mèrits meus.

— Ver és — dix ell —, mas no deu hom comanar tots sos fets a fortuna. Si jo he trobat aqueixa gràcia singular, per ventura no la trobaràs tu. E molts, confiats en açò, porien caure en la fossa de què jo són escapat.

— Quina és la fossa, Senyor?

— Infern — dix ell.

— E per què? — diguí jo —. Fort me'n meravell, car en vostra vida fui molt familiar a Vós, Senyor, segons que sabets, e jamai no

viu ni poguí conèixer que fóssets mal cristià ne impiadós. Bé veïa que érets inclinat a alguns delits qui no em parien molt deshonests.

— Los delits — dix ell — en què jo era inclinat no eren bastants tots sols a gitar-me en infern, car no eren interès ne damnatge d'algú, sinó de mi mateix. Jo m'adelitava molt més que no devia en caçar, e escoltar ab gran plaer xandres e ministres, e molt donar e despendre, e cercar a vegades — així com fan comunament los grans senyors — en quina manera poguera saber algunes coses esdevenidores, per tal que les pogués preveure e ocórrer-hi. Totes aquestes coses eren mal fetes, mas jo em confessava e combregava sovent e penedia-me'n, però no tant que no m'hi tornàs algunes vegades. E per tal Nostre Senyor Déu vol que ara jo en port penitència, car vivent no la'n portí complidament.

— Senyor, suplic-vos que em vullats dir, si llegut vos és, quina és la penitència que en portats.

— Per tal — dix ell — com jo m'adelitava molt en caçar, Nostre Senyor Déu ha ordonat que aquests falcons, estors e cans, que em veus anar entorn, criden e udolen agrament, d'hora en hora, davant mi. E per tal com jo trobava gran plaer en xandres e ministres, aquest hom qui té la rota entre les mans, ab

molta discordança me fa denant sons desplaents e llunyants de bon temps e mesura, e finalment, de tota melodia. Per l'encercar com poguera saber algunes coses esdevenidores, segons que dessús he dit, ha mès en ma companyia aquest hom vell, qui incessantment me redueix a memòria tots quants desplasers jamai haguí, faent-me retrets de la vanitat que jo seguia, e dient-me: «Per les coses esdevenidores que volies saber, Nostre Senyor Déu vol que records les passades, per tal que et sien ocasió de dolor e pena, car per ta culpa mereixies infern.»

— Per ma fe, Senyor, jo he gran desplaer de vostra pena e he sobirà plaer com sots en via de salvació. Plàcia a Nostre Senyor Déu que en breu hi siats.

— Gran dubte n'he — dix ell — que breument hi sia.

— E per què, Senyor? No m'havets dit que cert sots de salvació haver?

— Ver és — dix ell —, mas no sé quan.

— E doncs, qui ho sap? — diguí jo.

— Nostro Senyor Déu tot sol — dix ell.

— Suplic-vos, Senyor, que em parlets clar; vijares m'és que no vullats que us entena.

— A mi plau — dix ell — ésser entès per tu; mas si possible fos que no em calgués en açò plus avant proceir, bé em fóra plasent, car

recordant mon defalliment, me renovella la tristor. Però, pus així ho vols, oges.

Apenes haguí desemparat lo meu cos ne podia hom encara ben presumir que fos mort, jo fui posat en lo juí de Nostre Senyor Déu. E lo príncep dels mals espirits, acompanyat de terrible companya, comparec aquí allegant que jo pertanyia de dret a ell, per tal com era estat un dels principals nodridors del cisma qui és en la santa Església de Déu. Per mi li fo respost que no deïa veritat, car jo m'era declarat e havia totstemps tengut ab lo vertader vicari de Jesucrist.

«— E qui és — dix ell — aquell?

»— Clement, de santa memòria — diguí jo —, e aprés Benet, ara vivent.

»— E com ho saps tu — dix ell —, si jo qui viu les eleccions d'abdosos no ho sé, qui de bona raó ho deuria mills saber?

»— No em cur — diguí jo — si tu ho saps o no. Aquell tenc jo per vicari de Jesucrist que los cardinals m'han donat.

»— Bé em plau — dix ell —, mas ja t'havien donat primerament Urbà.

»— Ver és — diguí jo —; mas ells deïen que per força havien elet aquell e per impressió e temor de mort, e no per via canònica, e per consegüent l'elecció no valia; e que a ells

era llegut elegir-ne altre, així com faeren de fet, ço és lo dit Clement.

»— Posat — dix ell — que així fos com los dits cardinals allegaven, no devien elegir altre tantost, si desijaven esquivar cisma, mas convocar e aplegar concili general, e posar aquí lo fet de la impressió e provar aquella. Puis, si per lo dit concili fos conegut que l'elecció no valia de dret, llavors era hora que elegissen altre, com abans no deguessen elegir de bon expedient, car no podien ni devien raonablement ésser part e jutges, posat que disposició de dret canònic no hi contrast. E digues-me per ta fe: ¿si aprés la segona elecció los cardinals te n'haguessen donat altre, hagueres-lo acceptat e tengut per vertader vicari?

»— No sé què haguera fet — diguí jo —. Hoc, per ventura, si los prelats e grans clergues de la terra m'ho haguessen consellat.

»— Si ab llur consell t'haguesses haüt, en aquest fet — dix ell — no hagueres errat tant com has.

»— E per què no? — diguí jo.

»— Per tal — dix ell — com per ventura t'hagueren donada manera com te devies haver sobre lo dit fet, e molts remeis a llevar lo cisma.

»— E quina manera e remeis — diguí jo — me podien ells donar? Fort ho volria saber.

»— La manera principal — dix ell — entre moltes altres que n'hi ha e a present no em cal dir, és aquesta, ço és que a un ne altre dels dits vicaris no haguesses obeït ne lleixat respondre de la temporalitat de l'Esgleia, tro que ells se fossen concordats. E los remeis són, pus tant n'eres anat avant, que treballasses e faesses ton poder que tu e los altres prínceps del món vos concordàssets en suplicar als dits vicaris que resignassen al papat per bé de la unió de l'Esgleia, e puis que es faés nova elecció e que es llevàs de carrera per via de compromès o de pura justícia, o que abdosos se n'avenguessen en la millor e pus expedient e pus presta manera que trobar se pogués. E si aquestes coses los dits vicaris o algun d'ells no volguessen donar lloc o difugissen, que fos proceït contra ells o aquell d'ells qui estaria en sa pertinàcia, segons que dret ha ordonat. E per tal com res d'açò no has fet, pertanys a mi per justícia, així com a amador del cisma, del qual tu e los altres prínceps del món sots estats nodridors; car los uns, per vostre propri interès e afecció desordonada, havets feta part ab Papa Clement, e los altres ab Urbà; e ab tant lo dit cisma ha meses raels que no seran arrencades de gran temps.

»— Falsament conclous — diguí jo —, car la manera e remeis dessús per tu dits no eren necessaris, per tal com, a mon juí, fort era raonable que l'un dels dos elets fos vertader vicari. Car l'elecció d'Urbà o fo bona o fo mala : si bona, ell fo vertader Papa, e per consegüent sos successors ; si mala e per impressió, lladoncs vagà lo papat. E no contrastant que tu dessús hages dit lo contrari, als cardinals, qui la dita elecció havien feta, pertanyia de dret e fo lícit e expedient elegir altra vegada de nou, així com faeren de fet, ço és Clement ; car tota elecció feta per impressió és nulla per disposició de dret. Doncs, pus així és, a mi era necessari que la un cresegués ; si la un havia a creure, e jo no era ben cert lo qual, era a mi llegut creure aquell que la mia consciència me dictàs ésser vertader. Com, doncs, a mi aparegués Clement e sos succeïdors ésser legítims vicaris, sens culpa són e digne de menor reprensió que si no obtemperàs a un ne a altre, o no volgués obeir al vertader lloctinent de Jesucrist, lo qual era un dels dessús dits.—»

Lladoncs mon adversari volgué replicar, e la Verge Maria, manant-li que no parlàs, dix : «La qüestió que ací es mena sobre lo fet del cisma ja és determenada, mas no es pot ací publicar a present. Tu, malvat enemic d'hu-

mana natura, est causa d'aquell, e de bona raó no deus ésser oït en rependre altre d'açò que tu est ocasió.» E girant-se fort humilment vers lo seu gloriós Fill, suplicà-li que per contemplació sua se volgués haver misericordiosament envers mi, qui tostemps l'havia haüda en molt gran devoció, e per reverència sua, creent fermament que la sua concepció era estada immaculada e neta de tota taca de pecat original, havia ordonat e manat que d'aquella fos feta perpetual festa sollemne cascun any en los regnes que jo posseïa, e inhibí que algú dins aquells no gosàs dir, disputar, sermonar ne afermar lo contrari ; de què molts altres prínceps terrenals havien pres eximpli e manat semblants ordinacions ésser per llurs sotsmesos inviolablement observades.

E encontinent Nostre Senyor Déu, admesa benignament la suplicació dessús dita, ordonà que jo fos quiti de les penes d'infern, imposant al príncep dels mals espirits sobre açò silenci perpetual, e ab tal condició, emperò, que soferint contínuament la pena que t'he dita dessús, jamai no pogués entrar en la celestial glòria, entrò que de la sua santa Esgleia lo dit cisma fos radicalment extirpat, per tal que per ma negligència l'havia tant lleixat crèixer.

— Gran plaer he, Senyor — diguí jo —, del

bon estament en què sots, e sobiran desplaer del perill que passat havets. Mas pus en segur sots d'aconseguir la glòria de paradís, no pot anar sinó bé. Emperò, fort só meravellat
5 com per semblant cosa havets aconseguit gràcia tan gran, car l'Esgleia de Déu no ha declarat encara si la dita concepció fo sens pecat original o no, e aparria ésser lícit tenir aquella opinió que pus plasent fos a cascú.

10 — Vers lo món — dix ell — ver és, mas vers Déu no és així. E no saps tu que molta cosa és lícita que no és expedient? Totes coses dubitoses són interpretades a la millor part. Vergonya veda de fer sovent ço que llei
15 no prohibeix. Jatsia que l'Esgleia permeta tenir aquella opinió que més plaurà a cascú de la dita concepció, per tal com los doctors catòlics n'han tengudes diverses opinions, emperò la veritat és que en la dita concepció no
20 entrevenc pecat original. E sies cert que les raons faents contra açò són covinentment fundades en raó natural; mas Nostre Senyor Déu és sobre natura, lo qual de gràcia especial volgué e ordonà que la dita concepció fos imma-
25 culada e exempta de tota taca, e en aquella miraculosament obrà: car no era consonant a raó que la vestedura que ell se devia vestir fos de pecat ensutzeïda. Los doctors qui han tengut la part contrària no han jutjat sobre açò

sinó tant com llur enteniment entenia; e si haguessen subjugat llur enteniment a fe, hagueren creegut més que no entenien e ab aquella foren venguts al port de veritat; car sens creure, impossible és ben entendre ne venir a vera conclusió. No et pens, però, que per tenir aquesta opinió, sien damnats los doctors dessús dits, que a bona intenció la tengueren; e no és contra article de fe, ne cuidaven errar. Bé emperò és ver que aquells qui la vera opinió han tenguda e creeguda fermament, a honor e reverència de la Mare del Fill de Déu són estats diversament privilegiats en paradís, e han obtenguts remissió de llurs delictes, e s'alegren contínuament entre los sants de prerrogatives singulars.

— Si no us tornava en enuig, Senyor — diguí jo —, gran plaser hauria, pus vostre ésser m'havets dit, que em certificàssets què és dels altres prínceps terrenals qui són passats d'aquest segle despuis que el cisma començà.

— No n'ha entrat u en paradís — dix ell — despuis, ne n'hi entrarà mentre durarà lo dit cisma.

— No vostre pare, Senyor?

— No mon pare ne altre — respòs ell —, car així ho ha Nostre Senyor ordonat. Bé és ver que mon pare, per tal com fo d'aquella

creença que jo fui de la dita concepció, no en sofer altra pena, sinó que ab continuu desig cobeja l'extirpació del dit cisma, sabent que mort aquell, viurà en la glòria eternal ensems ab la senyora Regina ma mare, que ell cordialment amava, la qual llong temps ha passat que obté fort bon lloc entre los sants per semblant raó, jatsia que per moltes virtuts de què fo en sa vida per gràcia divinal dotada, hagués merescut prerrogativa singular.

— Per ma fe, Senyor, açò és la millor nova que jo podia saber e de què més se podia alegrar lo meu cor.

— Tu — dix ell — n'has gran raó, car en llur casa est estat nodrit, e n'has rebut molts benificis e honor.

— E Vós, Senyor — diguí jo —, no hi havets res afollat.

— Anem avant — dix ell — ; no curem d'això. Jo t'he dir encara, si et recorda, per què són vengut en aquesta presó.

— Bé em recorda, Senyor ; mas tan gran plaer trobava en ço que em deïets, especialment del senyor Rei e de la senyora Regina, pare e mare vostres, que si totstemps me parlàssets d'aquesta matèria, no us haguera demanat d'altra.

— Bé ho cresec — dix ell — ; mas dubte he que temps no em defallís a açò que t'he a dir.

Nostre Senyor Déu, havent gran compassió de la tua ànima, la qual era disposta a perdició perpetual — per tal com no solament dubtaves, ans seguint l'opinió d'Epicuri, havies per clar l'ànima morir qualque jorn ab lo cos, lo contrari de la qual cosa dessús t'he fet atorgar —, ha ordonat que jo vengués a tu, per mostrar-te clarament per experiència ço que per escriptures e inducció mia no havies volgut saber ne creure. Tu saps bé quantes vegades ne parlest e en disputest estretament ab mi mentre vivia ; e jamai no et poguí induir a creure-ho fermament, ans difugies ab evasions colorades, e a vegades atorgaves ésser possible, a vegades ho posaves en gran dubte ; e finalment jo coneixia ben que en lo teu cor de dura pedra era esculpit ab punta de diamant tot lo contrari. E si no fos per lo bon voler que t'havia, per los agradables serveis a mi per tu fets e per tal com esperava raonablement que et llunyaries d'aqueixa vana opinió, jo per zel de justícia te n'haguera castigat. E vull que sàpies que per res que tos enemics e perseguidors t'hagen imposat, tu no n'est pres ne n'hauries mal, car net e sens culpa est de tot. Mas solament és en aquesta presó per tal com Nostre Senyor Déu vol que vexació te

dó enteniment, ab lo qual conegues lo defalliment que has; e per consegüent, pervengut a coneixença de veritat, pusques induir los secaços de la tua damnada opinió, que aquella vullen desraïgar de llurs coratges, per ço que no es perden e que aprés la mort aconseguesquen paradís.

— Oh, Senyor! — diguí jo —, e serets jamés sadoll de fer-me bones obres? Ara atorg ésser difícil lleixar les coses acostumades. En vostra vida totstemps fos lliberal, munífic e propici a vostres servidors e especialment a mi, e encara no us ne sabets estar. En què us puix jo servir d'ací avant, Senyor? Cert no en res, car no freiturats d'alguna cosa que jo sàpia ne puixa fer. Tothom de sana pensa pot conèixer que l'amor que m'havets portada no era simulada ne ficta, ans partia de pits sencer e clar, e que no era fundada en esperança de fer sos fets de mi, sinó en sola caritat. No mereixia jo, Senyor, tan gran gràcia que vinguéssets a tan petit hom com jo són; mas no és res que amor no gos assajar. Què us retribuiré, Senyor, per aquestes coses? És res possible?

— Tu — dix ell — per mi d'ací avant no pots molt fer que em valla o em nouga. Ja t'he dit que en lo meu fet la sentència és donada e passada en cosa jutjada. Jo estic bé, per grà-

cia de Déu ; e jatsia que als defunts aprofiten sovent les sufràgies dels vius, no fretur molt de res possible a hòmens. Una cosa solament vull de tu : que res que a present hages vist o oït no tengues celat a mos amics e servidors, car ultra lo plaer que hauran de mon estament, los ne seguirà gran profit, e especialment per tal com seran certs de moltes coses en què no solament alguns d'ells dubten, mas la major part dels hòmens, e signantment ignorants, dels quals és gran multitud en lo món. E si en escrits ho volies metre, ja se'n seguiria major profit, en lo temps esdevenidor, a molts, de què hauries gran mèrit.

— Oh, Senyor — diguí jo —, e de mi us trufats? E són bastant a sostenir lo càrrec que als meus flacs muscles assajats imposar? Cuidats que no em conega? Per ignorant que sia, no ignor que la mia força és poca, e l'enginy curt e la memòria fluixa.

— Si manament meu — dix ell — ha lloc en tu, així com solia, jo t'ho man ; e si no, prec-te e t'amonest que a mon vot no dons repulsa : lo teu saber és suficient a açò, si lo no voler-ho no l'empatxa.

— Senyor — diguí jo —, de bon grat compliré vostre manament tant com en mi serà. D'una cosa, però, són fort meravellat que no m'havets feta menció de la senyora Regi-

na Dona Violant, ne de vostra filla, les quals devíets, a mon juí, preposar a tots vostres amics e servidors. Havets-ho fet deliberadament, o per oblit?

5 — Ab deliberació — dix ell — ho he fet, per provar si has a les mies coses aquella amor que solies. Pensava'm que ab la fortuna se fos mudada l'afecció que els mostraves en ma vida corporal; mas ara veig lo contrari. Im-
10 possible és donar a oblit açò que hom ferventment ama. Singular càrrec te dó de revelarho tot a aquelles, car gran consolació n'hauran. A elles jo volenterosament fóra aparegut, així com són ara a tu, si per Nostre Senyor
15 Déu fos ordonat; mas pus no li ha plagut, no s'hi pot als fer. Digues a la Regina que persever en lo bon propòsit que ha de servir Déu e pregar per mi, jatsia no em facen gran freitura sos precs ni d'altres; e que ab diligent
20 cura tenga aprop ma filla e sua, car la ignoscència e virtuts d'aquella són molt plasents a Nostre Senyor Déu, de la qual eixirà...—

E tantost lo prom ab la barba llonga féu-li senyal ab lo bastó que callàs; e ell, dites
25 aquestes paraules, estroncadament cessà de parlar.

— Senyor — diguí jo —, en gran sospita e prolixitat m'havets posat, com no m'havets

acabat ço que em començàvets a dir. Suplic-vos que me'n deslliurets.

— No m'és llegut — dix ell.

— Com no, Senyor? E qui us ho veda?

— Hages cura del present — dix ell — e lleixa l'esdevenidor. Ço que Nostre Senyor Déu ha ordonat, necessari és que es complesca, e no és llegut als hòmens saber-ho.

— Doncs, per què m'ho començàvets a dir, Senyor?

— Lleixa estar aqueixes demandes que no han fruit ne fan res — dix ell —, e veges si havem als a fer. No perdam temps.

— Suplic-vos, doncs, Senyor, pus no s'hi pot als fer, que en vullats dir qui són aquests dos hòmens qui us acompanyen, car gran desig he de saber-ho, e especialment d'aqueix prohom qui tan gran autoritat se dóna. Per ma fe, massa és per ell, a mon juí, que us haja manat o fet senyal que callàssets.

— Tu — dix ell — te mets en carrer qui no ha eixida. Lleixa anar l'aigua per lo riu, que abans que ens partiscam, si subtilment hi volràs especular, coneixeràs gran part del misteri que hi està amagat. Però no et faça cura de publicar aquell quan lo sabràs, car risc de gran perill te'n seguira, e de poc profit a present.

Aquests dos hòmens que veus ací són es-

tats, mentre vivien, fort savis hòmens — de la saviesa emperò mundanal — e foren gentils; la u dels quals, ço és lo jove, que veus ab la rota en la mà, hac nom Orfeu; e lo prohom ab la barba llonga hac nom Tirèsias. La raó per què m'acompanyen ja la t'he dita dessús. Llurs fets bé em pens que no els ignores, car covinent historial és, si doncs no ho has lliurat a oblit despuis que jo desemparé lo cos.

— Bé es consonant a raó, Senyor, que ho haja oblidat, posat que ho sabés: tan gran diversitat de cogitacions ha torbat e combatut lo meu enteniment despuis que Vós passàs d'aquesta vida. A la veritat, Senyor, no em recorda que jamai haja llest d'ells. Bé n'he oït parlar, e fort poc; e null temps, sinó llurs noms nuus e sols, res d'ells, e de llurs fets venc a ma coneixença.

— Sí has, sens falla — dix ell —; mas no et recorda, e no és meravella. Ara escolta bé, car jo vull, per tal que mills sies instruït de llurs fets, que cascú d'ells los te recit.—

E girant-se vers ells, pregà'ls que satisfaessen a son voler. E per aquells fou respost encontinent que de bon grat li en complaurien.

FINIT LO SEGON LLIBRE,
COMENÇA LO TERÇ

LLIBRE TERÇ

Així com aquell qui ab ardent cor espera oir cosa nova, gran e inusitada, jo lladoncs ab sobirana atenció, postposat tot altre pensament, fiqué l'orella a açò que ells me devien dir, los quals jo veïa diceptar qui parlaria primer.

E un poc estat, Orfeu, fort graciosament, ab bon gest e alegre cara, començà dir ço que es segueix :

— Entre els volents usar de curialitat és costum que los jóvens parlen primerament, e los antics, suplint los defalliments d'aquells, concloen. E per tal, si començaré a parlar, no em sia imputat a ultracuidament, car solament ho faré per satisfer a l'honor de mon companyó.

Apolló fo pare meu, e Callíope ma mare, e nasquí en lo regne de Tràcia. La major part del temps de ma vida despenguí en Retòrica e Música. Muller haguí fort bella, apellada Eurídices, la qual era a mi pus cara que la vida. Per sa desaventura, anant-se deportar

prop la riba d'un riu, fou de libidinosa amor requesta per Aristeu, pastor; e com ella, fugint a aquell per un prat, fos morduda e verinada en lo taló per una serp aquí amagada, encontinent morí e devallà en infern.

Sabuda per mi la sua dolorosa mort, devallé a les portes d'aquell, e sonant la rota, la qual a mi havia donada Mercuri, fui tan graciós a Cèrbero, porter d'infern, que les dites portes me foren tantost obertes. Aprés que fui intrat dins, constituït en lo consistori dels presidents infernals, diguí:

«Si a la vostra gran potència no expon en la manera que deig, ço per què m'ha covengut venir ací, suplic que em sia perdonat, car fora són de mon seny, per lo sobtós e inopinat infortuni que sobre lo meu dolorós cap és caigut. No són vengut ací per mirar les tenebres infernals, a les quals necessàriament tota cosa mortal ha a devallar, ne per encadenar lo coll de Cèrbero, així com alguns han fet. Sola causa de la mia venguda és ma muller, la qual estant en la flor del seu jovent, una serpent ha morta ab son verí. Assajat he, més no he pogut, que pacientment ho soferís: l'amor d'aquella m'ha vençut. Si la fama antiga és vera, tots sots estats amorosos així com jo; plàcia-us doncs que la dita muller mia vullats a mi restituir. Totes coses vos són

degudes: o tard o breu ací deuen generalment venir. A perir ha tot lo món: aquesta és la nostra darrera casa. Vosaltres posseïts los perpetuals regnes de l'humanal llinatge. Quan la dita muller mia serà a vellesa pervenguda, aitambé serà vostra; solament la us deman a mon ús. No em donets repulsa; car si ho fets, sapiats que no me'n tornaré, e llavors alegrarets-vos de la mort d'ambdosos.»

Mentre que jo deïa aquestes paraules, Minos, Radamantus e Eacus, jutges d'infern; Aleto, Tesífone e Megera, fúries infernals; les Gorgones, Estènnio, Euríale e Medusa; e les arpies Aelo, Occípite e Celeno, e les parques Cloto, Làquesis e Antropos, per la dolçor del meu cant, havents pietat de mi, se preseren a plorar. E ensems cessaren exercitar llurs oficis; e totes les ànimes qui aquí eren, oblidants les penes que soferien, faeren semblant: Ision desemparà la roda que solia menar, Tàntalus oblidà menjar e beure, los voltors menysprearen lo fetge de Tici, Sísifus se gità detràs la roca que solia girar ab lo cap. les filles de Dànaus desempararen los veixells que volien omplir d'aiga, e les filles de Cadmus perderen la fúria de què eren passionades.

E lladoncs Prosèrpina, de manament de Plutó, príncep infernal, cridà Eurídices, la

qual venc claudicant per la novella nafra que la serp li havia feta, e restituí-la'm ab aital llei, que entrò que ambdosos fóssem eixits de les valls infernals, jo no gordàs detràs, e si ho
5 feïa, que la perdés.

Ab tant, ambdosos partim d'aquí, e anant per un camí tort, llong e molt escur, quan fom a la sumitat del marge d'una pregona riba, fort prop de l'eixida d'infern, jo, tement que
10 ella no defallís e cobejant-la veure, giré'm detràs; e encontinent ella caigué. Jo estesí los braços per pendre-la, e no tocaren sinó lo vent que per lo seu caïment se engenrà en l'aire.

Volguí retornar en infern per cobrar aque-
15 lla. Set dies estiguí a la porta sens menjar e beure, en los quals tristor e llàgremes foren tan solament mon aliment e sustentació, pregant Cèrbero que m'hi lleixàs tornar; e no en volgué res fer. Lladoncs, clamant-me de
20 la gran crueltat dels prínceps infernals, pugéme'n en lo mont de Ròdope; e d'aquí avant no volguí pendre muller ne amar dona del món, jatsia per moltes ne sia estat request. E aquí, com pus melodiosament poguí, sonant
25 la rota, canté alguns virolais, ballades e cançons, lloant vida llunyada de companyia de dones.

E lo dit mont no havia ombra alguna, mas tantost n'hi hagué per gran multitud d'ar-

bres de diverses natures, roques, pedres, serps, cervos, lleons, falcons, àguiles, perdius, faisans e altres moltes bèsties e ocells, qui vengueren oir lo plasent so que jo feïa, en lo qual s'adelitaven tant, que aquells qui naturalment 5 són enemics estaven ensems, los uns prop dels altres, tota rencor e inimicícia oblidada.

Veient e oint açò garn multitud de dones, la ira e oi de les quals encorreguí, una d'aquelles començà a parlar, e dix : «Qui tan gran 10 injúria feta a la universitat de les dones volrà venjar, seguesca mi.» E encontinent ab moltes pedres combateren-me, les quals delitantse en la dolçor del meu cant ,no em podien tocar ne fer mal. Lladoncs les dites dones, 15 volents usar complidament de llur iniquitat, mogueren gran brogit e rumor, ab corns, cembes, bacins e conques ; e ab grans crits, apagants lo so que jo feïa, acostaren-se a mi, e ab pedres e ab bastons, les quals lo dit so no 20 pogueren oir ne pendre delit en aquell, mataren-me ; e em tolgueren lo cap, e ab la dita rota gitaren-se en un riu. Los quals, arribats a Lèsbon, com una serp volgués lo dit cap devorar, fo convertida en roca per Apolló. E 25 la mia rota fo collocada en lo cel entre les figures celestials. E jo devallí en infern, on trobí Eurídices, muller mia, ab la qual persever, e són segur que d'aquí avant no la perdré.

— Perderen més los cristians — respòs Tirèsias — quan los moros prengueren la ciutat d'Acre, que tu quan perdist ta muller, ne si ara la perdies. Moltes vegades guanya hom perdent ; mas no és tothom arismètic.

— Pus a tu ha plagut — dix Orfeu — pendre mes noves, digna cosa és que jo call e que la conclusió sia tua.—

Lladoncs jo m'enfelloní fortment e diguí a Tirèsias :

— D'estranya manera e digna de gran reprensió uses. ¿ No et bastava prou que haguesses fet callar lo senyor Rei d'açò que em volia dir ? encara em torbes Orfeu ? No sé que jamai t'haja fet algun enuig ; prec-te que no em tolgues mon plaer.

— Així com lo bon metge, que no guarda la plaer del pacient, mas lo profit — dix Tirèsias —, usaré jo en tu, car lo meu ofici no és dir plasenteries ne llagots, sinó desenganar. Tot lo delit que trobes en les paraules d'Orfeu és com ha parlat d'amor, e són verí a la passió del teu coratge, torbat per aquella.

— Certament vull que sàpies que jo am e són coralment amat — diguí jo — per una dona que eguala o sobrepuja en saviesa, bellesa e graciositat, tota dona vivent.

— Oh, com est foll — respòs ell — e de

lleugera creença! No saps què són dones tan bé com jo. Són açò paraules d'home ab sana pensa? Són açò paraules covinents a la tua edat? Són açò paraules d'hom qui am ciència e haja llegit tant com tu? Lleixa semblants coses a hòmens ociosos, vans e illiterats, car lo teu enginy no es deu distribuir en amor: pus altes coses li són llegudes. Si vols diligentment atendre a açò que jo et diré, que n'he vist e experimentat més que tu, coneixeràs bé la malaltia de la tua pensa, e coneixent aquella, seràs breument gorit, o serà gran colpa tua. Digues-me emperò clarament si has desig de guarir o no, car fort ho vull saber.

— Molt ho desig — diguí jo —, si malalt són; més no m'ho cuidava.

— Bé està — dix ell —; la major part de sanitat és voler gorir.

— Tu dius gran veritat — responguí jo —, mas abans que et començ plenàriament oir, si et plaurà, faré un breu qüestió a Orfeu; però plàcia't recordar aprés què em vols dir.

— Sí faré — dix ell —; demana-li què et vulles.—

Lladoncs jo em giré a Orfeu, qui, a mon juí, trobava gran pler en nostre raonament, dient-li:

— Si no me n'engan, Vós m'havets dit que

sots entrat en infern, e no solament una vegada, mas dues. Prec-vos que em vullats dir, si desplaer no hi trobats, què és infern, car molt ho desig saber.

5 — Tu — dix Orfeu — me forces de remembrar coses fort desplasents a la mia pensa; mas pus ho vols, sia fet aital com te plaurà.

En lo plus alt lloc d'una gran muntanya plena de selves, sobre lo mar, ha una gran 10 obertura, que a tothom mostra ample camí. L'entrada no és escura ne clara de tot; aprés de la qual troba hom gran espai, apte a resebre tot l'humanal llinatge. L'entrar no és de treball, més l'eixir és impossible sinó a aquells 15 que Déu ordona que n'isquen, segons que per avant oiràs dir.

Dins una concavitat ha un riu apellat Letes, del qual les ànimes qui aquí entren, beuen necessàriament, e encontinent que han 20 begut obliden totes coses. E passat lo dit riu, troba'n hom un altre, apellat Cocitus, qui va fot espau, en la riba del qual ha voltors, mussols, corbs e molts altres ocells gemegants agrament, fam, confusió, tenebres, paor, con-25 gúixa, discòrdia, dolor, plor, freitura, treball, plant, sospirs, malaltia, somnis vans, vellesa, mort e moltes coses mostruoses en natura.

En una part separada d'infern ha un lloc fort tenebrós, ab calija espessa, d'on neix un

riu apellat Aqueront, e d'aquest neix un estany d'aiga, apellat Estix; los quals guarda Caront, fort vell, ab los pels blancs, llargs e no pentinats, ab los ulls flamejants, abrigat d'un mantell fort sutze e romput. Lo qual ab una petita barca passa les ànimes de l'altra part, metent aquelles dins la dita barca per força, e cridant: «Passats, ànimes, a les tenebres infernals; on soferrets fred e calor inestimable; e no hajats esperança de veure jamai lo cel.» E apenes n'ha passada una barcada, lleixa-la a la riba entre molta sutzura; e encontinent torna per altra, e jamés no cessa. Prop la dita riba ha una molt gran caverna, la porta de la qual guarda Cèrberus, qui ha tres caps de ca e ab grans lladraments espanta, tormenta e devora tot ço que devant li ve.

E ací comença hom d'intrar en infern, en lo qual ha diverses habitacions, separades les unes de les altres. En la primera estan les ànimes dels infants, e generalment de tota persona que no haja resebut baptisme, posat que haja ben viscut en lo món; e no soferen pena alguna, sinó tan solament gran tristor, com no poden ne esperen haver salvació. E ací estan los gentils filòsofs e poetes, e los bons cavallers, e aquells qui han trobades arts, e les han divulgades, e han aprofitat a molts

en lo món ; entre los quals estam Tirèsias e jo, e no en podem eixir jamai, sinó quan Déu ho ordona, e puis tornam-hi.

No et pens, però, que aquells qui són condemnats a infern ne isquen sinó en quant esguarda mutació de lloc, no pas mutació de pena ; car aquella null temps no els desempara. Los Sants Pares, emperò, que aprés la passió d'aquell ver Déu e hom que tu adores, foren trobats per ell en la primera habitació d'infern, en què Tirèsias e jo som, no creegues ésser a aquesta llei subjugats, car despuis que n'eixirien null temps hi són tornats.

En altra habitació està Minos, molt cruel e terrible jutge, lo qual examina los demèrits de les ànimes aprés que els ha fet aquí devant ell confessar llurs delictes, puis remetentles a Radamantus, que els dó la sentència que mereixen. En altra està lo dit Radamantus, qui les ànimes a ell remeses jutja, atesos llurs crims e delictes. E donada per ell la sentència, encontinent aquelles, així com a sageta volants, partints d'aquí van al lloc on són damnades.

E a l'eixida d'aquesta habitació troba hom un camí fort aspre, per lo qual, passant dejús lo gran palau de Plutó, sobirà príncep infernal, va hom als pus pregons e terribles inferns, on ha primerament una gran ciutat cir-

cuïda de tres murs forts alts e d'un riu foguejant apellat Flegetont. E ha-hi un molt gran portal, les colones del qual són de diamant, e sobre aquelles està una torre de ferre fort alta, davant la qual seu Tesífone, ab vestedura sangonosa; e vetllant contínuament, bat les ànimes cruelment, ensems ab les germanes sues que dessús has oïdes, ab les serpents que els pengen per los caps avall a manera de cabells. E ensems ab Eacus, molt cruel jutge, porten a execució la sentència que a les dites ànimes haurà donada lo dit Radamantus; e aquí són punides les ànimes de llurs pecats particularment, cascunes segons llurs crims, que vivent havien comesos.

A la intrada de la qual ciutat està Megera, molt cruel e terrible, que a aquelles dóna ço que mereixen. Los ergullosos són gitats e tormentats en lo pus pregon lloc que hi és, entre molt gel e sutzura que els cobre tots, exceptat llurs cares, de les quals ixen espesses flames de foc. Los luxuriosos són tormentats per voltors, qui incessantment mengen llurs fetges immortals, los quals, aprés que són quaix menjats e destruïts, tornen a renéixer; e molts porcs, sutzes e fort pudents, estan-los entorn, llepant llurs boques e cuixes. Los avariciosos e aquells qui han maltractat llurs pares, frares e servidors, e qui de llurs riqueses

no han volguda fer part a llurs parents e amics, e han seguit guerres injustes e enganat llurs senyors, tenen devant viandes reialment e meravellosa aparellades. E Megera, seent en un llit solemnement parat, veda als dessús dits, ab gran rigor, pendre de la dita vianda, de la qual se desigen molt sadollar; puis dóna'ls a beure, ab grans veixells, aur fus, bullent, qui els ix encontinent per la pus jusana part del cos. Los golosos mengen llurs membres fort glotament, e puis giten per la boca ço que han menjat, e encontinent tornen-ho a menjar. Los irosos corren amunt e avall com a rabiosos, e baten cruelment si mateis e aquells qui entorn los estan. Los envejosos giten verí fort pudent per la boca, puis tornen-lo beure, e estan fort magres e descolorits, ab los ulls grocs e plorosos. Los pererosos seen en cadires clavades de claus fort llargs e espessos, e entorn d'aquells ha gran foc qui els fa moure contínuament, e dóna'ls per la cara neu e gran tempesta de vent e d'aiga gelada.

Part açò, alguns roden roques molt grans ab llurs caps incessantment, per tal com són estats reveladors de secrets e han enganats, robats e morts aquells qui en ells se fiaven. Altres són portats entorn en grans rodes e pugen amunt e devallen contínuament, per tal com són estats ambiciosos. Altres jaen dejús

grans roques, e són greument premuts per aquelles, cridant altament: «Aprenets de fer justícia e de no menysprear Déus.»

Aquí estan semblantment aquells qui han traïda la pàtria, e l'han subjugada a tirans, o per pecúnia han ordonades e retractades lleis, ordinacions e estatuts no degudament, e qui han jagut carnalment ab llurs filles e cosines. Altres meten contínuament aiga en veixells qui no han fons, e cuiden-los omplir, e treballen en va e no poden, per tal com han desijat mort d'altre e anhelat a aquella, jatsia no hagen pogut llur desig complir. Altres van com a orats e furiosos, corrent e cridant contínuament, per tal com per complir llur foll voler mataren llurs fills. Altres són cecs e sens ulls e tenen devant taules ben parades, ab molta bona vianda, e venen arpies, qui són ocells ab cares de donzelles e ab peus de gall, que los lleven les viandes devant, e puis ensutzen-los les taules, per tal com vivent eixorbaren e maltractaren llurs fills, per complaure a llurs mullers, madrastres d'aquells.

Mas, que ens cal tenir temps en açò? Vull que sàpies que si era possible que cent anys nos poguéssem raonar tu e jo contínuament d'aquesta matèria, no et poria exprimir les penes que en infern soferen los condemnats.

— Coses noves e null temps per mi oïdes

has dit — responguí jo — ; les quals m'han
així alegrat com la claredat a aquells qui són
en tenebres, e repòs als cansats. Solament
m'ocorren tres dubtes de què em volria ab tu
5 certificar, si enuig no t'era. Oït e llest he mol-
tes vegades ésser purgatori e paradís. Volria
saber què són e en qual part ; no res menys,
si les coses que m'has dites d'infern són així
a la lletra com has dit, car oït he moltes co-
10 ses que semblen més poètiques que existents
en fet ; encara més, si lo foc e lo gel que són
en infern són u o molts, car dit has que diver-
ses habitacios e penes hi ha. E perdona'm
si hi ajust lo quart, car desig de saber me'n
15 força : si infern és sobre o dejús terra.

— De purgatori e paradís — dix ell — no
et sabria dir noves, car null temps hi fui. Per
la pena de ton Senyor, qui ací és present, so-
fer, pots haver clara coneixença què és pur-
20 gatori. Paradís no entén que sia als sinó veu-
re Déu e haver compliment de sobirà bé, lo
qual jo no esper veure ne haver jamai, sola-
ment per tal con doné fe a pluralitat de déus ;
no haver resebut baptisme no m'ha condem-
25 nat, car no era manat encara. Demanat has
més, a mon parer, si les coses que t'he dites
d'infern són en la forma que has oït. Sàpies
que hoc. Diràs per ventura : «Hoc, mas dir que

en infern sien Cèrberus, Minos, Radamantus, Megera, Tisífone, Plutó, Caront e molts altres que has nomenats, cosa poètica és, e no és hom tengut creure que així sia ; car los poetes han parlat ab integuments e figures, dins l'escorxa de les quals s'amaga als que no dien expressament.» E jo et dic que ells no ho han dit debades ;emperò si volràs lo teu enginy despertar en profundament entendre aquells qui d'aquesta matèria han tractat, veuràs que jo et dic veritat. D'una cosa solament t'avisaré al present : sàpies que los prínceps d'infern e aquells que dessús he anomenats qui donen penes a altres, són demonis, e los pacients aquelles són ànimes d'alguns qui vivent havien mal obrat en lo món. Los filòsofs e poetes gentils han així nomenats los demonis dessús dits, e no sens gran causa, la qual seria llonga exprimir, e no és de la present especulació. Apella'ls tu com te volràs, car ben saps que segons la diversitat dels llengatges, cascuna cosa és nomenada en diverses maneres e segons lo plaer e voler d'aquell qui lo nom los imposa. Bé et certific d'una cosa : que per molt que hi aprims lo teu enginy, no els nomenaràs, atesa llur proprietat e manera, tan pròpriament com han los filòsofs e poetes dessús dits.

Més avant has demanat si lo foc e lo gel de l'infern són u o molts, e si infern és sobre o dejús terra. Vols-me demanar als, o no?

— Quant a present — diguí jo — no vull als demanar. Respon, si et plaurà, a açò.

— No hi vui respondre — dix ell —, car no cal. E per què et fenys pus ignoscent que no és? Lleixa aitals interrogacions a hòmens illiterats, rudes e no savis.

— En lo nombre d'aqueis reput ésser — diguí jo.

— No has mostrat que ho sies — dix ell — en lo raonament que has hagut ab ton Senyor e ab mi.—

Lladoncs Tirèsias se pres a riure, e murmurant un poc, tantost callà. E jo drecé les orelles vers ells, e no poguí als oir sinó: «A nit veurem qui és savi o no.» E jo, cobejant saber per què ho havia dit, disimulé-ho haver oït; e com pus graciosament poguí, diguí a Orfeu:

— Plàcia't certificar-me breument d'açò que t'he demanat.

— Tan breu — dix ell — t'ho diré, que no poré pus. Lo foc d'infern u és, e lo gel semblantment; e tormenta cascú segons la qualitat del delicte que haurà comès, mas diversament, així com fa el sol en lo món, qui a tots gita ardor, mas no la senten cascuns en una mane-

ra. Si infern és sobre o dejús de terra, que m'ho cal replicar? Ja t'he dit dessús, si et recorda, que dejús terra és, e no sens raó, que les ànimes feixugues per vicis, no poden tornar al cel, d'on són vengudes, per lo gran càrrec que porten. Cové-los doncs naturalment, que caiguen en lo centre de la terra, així com a lloc a elles apropiat. Més encara: bé saps tu que Déu és sobirana bonesa, e los pecadors són així fets mals per los pecats, que necessari és que sien superlativament remoguts e llunyats de Déu, així com de llur contrari; e tothom creu, e així és, que Déu està en lo cel, e no és alguna part pus lluny del cel que el centre de la terra; cové doncs que en aquell, així com a pus llunyat e remogut de Déu, sofiren la pena que mereixen.

— Bé em recorda — diguí jo — que dit havies que en una fort alta muntanya era la intrada d'infern, e que hi havia grans cavernes e concavitats; mas jo creïa que no devallassen tro al centre de la terra, sinó que eixissen en qualque part del món, així com fan moltes altres concavitats.

— Haja prou durat—dix Tirèsias—aqueix parlament, car d'altra matèria havem a tractar abans que hic partiscam, e no havem temps.—

E encontinent Orfeu callà, e jo, així com

aquell qui havia gran desig d'oir ço que dir me devia, pregué'l instantment que em volgués acabar ço que m'havia començat explicar dessús. Lladoncs ell començà afalagar ab la una mà la sua barba, e guardant fellonament vers mi, ab lo bastó que tenia en l'altra donà gran colp en terra, dient :

— Oh, de quanta calija de tenebres són abrigats los desigs dels hòmens ! Pocs són qui sàpien elegir què deuen desijar. E sola causa d'aquesta error és ignorància de bé ; e tothom comunament lo desija, mas no el coneix. Molts, qui són decebuts en açò, han desijats regnes, possessions, riqueses, favor popular, eloqüència, sollemnes matrimonis, amor de dones e altres felicitats mundanals, e han-les aconseguides ; puis són-se perduts per aquelles. No és bé aquell qui, aconseguit, fa viure ab congoixa e desempara lo posseint. Entens-me tu ara ? E si m'entens, sabràs traure d'aquestes paraules lo suc que eixir ne deu.

— Bé t'entén — diguí jo —, mas no són cert que n'eixirà, si doncs no vols concloure que no és altre bé sinó Déu.

— No són ací — dix ell — per provar a tu aqueixa conclusió, car notòria és a tothom que de raó vulla usar, e majorment qui haja llest e am ciència ; mas vull-te mostrar que en les felicitats mundanals no ha bé, sinó sola ima-

ge d'aquell, e posat que n'hi haja, no el pot hom aconseguir sinó ab ésser content.

— No et cal tenir temps en açò — diguí jo —, que per clar ho he. La major part dels filòsofs, doctors, poetes, així cristians com gentils, ho han dit, e experiència que ho mostra.

— Doncs — dix ell —, per què no és content d'açò que has?

— Ja ho són — diguí jo.—

Lladoncs ell se pres a riure fort frescament. Puis, posant-me la una mà sobre lo coll, dix:

— Lo boc jau en lo llaç.

—Hoc — responguí jo —, pren-me per descaminat.

— Ara no t'enfellonesques — dix ell —. Tu has dit dessús que ames e és amat coralment per una dona que eguala o sobrepuja en saviesa, bellesa e graciositat, tota dona vivent. O aquesta és ta muller, o no. Si és ta muller, follament has parlat, car has lloat tu mateix, per tal com ella és carn de la tua carn e os dels teus ossos; e lloar si mateix, si Aristòtil ha dit ver, és cosa fort vana. Si no és ta muller, no pots dir que sies content d'açò que has, car ésser content no és als sinó reposar en son desig e abtenir-se de cobejar coses supèrflues. E com a l'hom, majorment catòlic,

així com tu, deja bastar una fembra, ço és sa muller, segueix-se necessàriament que de dues coses sia la una, ço és : o que tu sies foll e và, per tal com has lloat tu mateix, o no sies content d'açò que has, e per consegüent no hages lo bé que pot ésser en felicitat mundanal. Si foll est, mon propòsit he ; si no est content, freitures de felicitat, la qual tu entens que sia fort gran en amar dones. E és-ne ocasió sola ignorància ; si d'aqusta vols gorir, en ta mà és.

— A l'argument que m'has fet no et respondria — diguí jo — ne et comanaria la cura de la mia malaltia, si n'he, entrò que sàpia clarament tos afers e lo poder que has de gorir mi.—

Lladones ell ab alegre cara e ab paraules fort suaus e gest madur, dix :

— En lo temps d'Edipus, rei de Tebas, nasquí, e fui filósof assats famós e covinentment instruït en matemàtica. Una filla haguí, apellada Manto, qui en nigromància e altres arts per los catòlics reprovades, no fo menor que Medea. E per ma ventura, passant prop un riu, en una selva trobé dues serpents, una masculina e altra femenina, que s'eren ajustades carnalment ; e ab aquest bastó que tenc en la mà, doné'ls un gran colp, e encontinent fui mudat en fembra. En tal estament fui per

espai de set anys. Passats aquells, un jorn trobé les dites serpents ajustades en la forma dessús dita, e diguí: Si tan gran és lo poder de la vostra nafra, que per virtut d'aquella, contrària mutació se seguesca, altra vegada vos batré.» E de fet, així es seguí: tantost fui transformat en la primera figura, segons que d'abans era.

Seguí's a cap de temps, que com Júpiter e Juno jaguessen nuus en llur llit, havents aquell delit que marit e muller acostumen haver, Júpiter dix que molt major era la luxúria de la fembra que de l'hom. Juno respòs lo contrari. Haüda entre ells gran dicepció sobre açò, concordaren ensems que per tal com jo havia experimentat cascuna natura, fos jutge de la qüestió dessús dita, e així com aquell qui mills ho devia saber que altri. Oïdes les raons de cascuna part, diguí que la luxúria de la fembra sobrepuja tres vegades aquella de l'hom. Tantost Juno, molt irada d'açò, usant de la sua acostumada iniquitat, tolgué'm no solament la vista, mas los ulls. Júpiter, veent que per dir veritat, jo havia encorregut tan gran damnatge, en compensació d'aquell donà'm espirit de divinació; e mentre visquí en lo món, doné moltes respostes veres d'açò que la gent me demanava que es devia seguir en l'esdevenidor.

Ara saps mos afers e si et puix curar de ta malaltia. Respon clarament a l'argument e no em mens ab circuïcions.

— No poria mantenir — diguí jo — que sia content d'açò que he, car a la veritat la dona que tant am no és ma muller. Sàpies que molt més am aquella, sens tota comparació. Bé és veritat que ma muller aitant la am com los marits acostumen.

— Pus has atorgada veritat — dix ell —, lo joc t'estrenyeré en breus paraules. Hom del món no pot haver felicitat, qui pos sa amor en dona. E creu-ne a mi, qui no ignor llurs costums.

— No en sa muller al menys? — diguí jo.

— No en sa muller — respòs ell — ni en altra.

— Ara et confés — diguí jo — que a mi és necessari la tua cura, majorment si raonablement me pots fundar e provar que així sia com has dit, car lo contrari he imaginat e creegut totstemps.—

Lladoncs ell, així com aquell qui ab gran afecció, a mon juí, volia parlar, baixà lo cap un poc, e alçant los muscles, estès la mà vers mi, dient:

— La rael e principal causa del teu mal és com no saps la proprietat e maneres de fembres, car si no ho ignoraves, no series de l'o-

pinió que est. E per tal que en sies cert, atén bé a açò que et diré.

Fembra és animal imperfet, de passions diverses, desplasents e abominables passionat, no amant altra cosa sinó son propri cos e delits ; e si los hòmens la miraven així com deurien, pus haguessen fet ço que a generació humana pertany, així li fugirien com a la mort.

No és animal en lo món menys net que fembres. Si entens que no et diga ver, prente'n esment en llurs necessitats o malalties, no solament a totes comunes, mas particulars, les quals serien vergonyoses exprimir. E no hauràs poc fet que ho conegues, car elles saben bé celar llurs secrets, e coneixents si mateixes, tenen per bèsties tothom qui mirant solament llur crosta de fora — car no se'n pot als veure — les ama o les desija, o les ha en alguna reputació.

Elles coneixents llurs defalliments, volen que hom pens que elles hagen moltes coses que natura no els ha donat. E per haver especialment la carn lliuent e clara, no curants que n'envelleixen abans de temps, e en perden les dents e puden fortment, sinó que les aigues, perfums, algàlia, ambre e coses aromàtiques que porten supleixen llur pudor, pinten-se ab innumerables ungüents e colors

E per tal que mills ne puixen venir a la fi que desigen, aprenen d'estillar, de fer untaments, de conèixer herbes e saber llur virtut, e la proprietat de les figues seques, del vermell de l'ou, del pa fresc de pura farina pastat, de les faves seques e de la llur aiga, de la sang e sagí de diverses animals, e de la llet de la somera. Llurs cambres e altres llocs secrets trobaràs plens de fornells, d'alambrics, d'ampolles, de capses e d'altres veixells peregrins, plens de les confecciones que ab gran estudi hauran aparellades a llur pintar, ab ajuda de molts. Car no hauran algun especial veí o hortolà que per elles no sia terriblement ocupat: alguns per fer argent sublimat, argentada, pomada lliriada e mil llavadures e untaments; altres per anar cavant e cercant raels e herbes salvatges que no em pens que jamai hages oït nomenar.

E desijants que llurs cabells negres sien semblants a fil d'aur, moltes vegades ab sofre, sovent ab aigues, sabons e lleixius de diverses cendres, e especialment de mares de vin grec e de ginesta, e a vegades ab sagí de serp e de gatlla e ab los raigs del sol, converteixen aquells en la color que desigen. Puis fan-los caure a vegades per lo mig de l'esquena, e sovint escampats per los muscles, e a vegades redortats en lo cap, segons que els és vijares

que mills estiga. E han en gran e cordial privadesa algunes fembres que els fan escorxaments, e els pelen les celles e lo front, e los raen ab vidre subtil les galtes e lo coll, llevants-ne certs pels, qui a llur parer hi estan mal, e los fan diverses maneres de pelador.

No res menys, elles meten tot llur estudi en trobar guisa novella e pomposa, així d'arresaments com de comportaments. E no els dóna vijares que sia de bona manera, si doncs los hàbits no són novells, ben deshonests, trobats e portats primerament per fembres vanes e indignes estar entre dones castes ; e que sien de fins draps e altament folrats, ab les mànegues molt amples entrò als talons ; e ab les gonelles, de la cinta avall, molt amples e folrades, per retre e mostrar llurs anques ben grosses, e de la cinta amunt, embotides de tela e de cotó per fer-los bons pits e grans espatlles e per cobrir molts defalliments que han ; e ab les alcandores brodades, ben perfumades e aptes a caber en un clovell de nou ; e ab los perfils de les aljubes de vairs purats o arminis, e que els comencen als jonolls e en rosseguen dos palms per terra, a denotar que de major honor són dignes que els hòmens de ciència, qui aquelles solen portar sobre los caps.

La gran cura e sobirana diligència que han en llur lligar, qui la't poria dir? Si els hi

anava gonyar o perdre l'ànima e la fama, no hi porien pus fer. Elles primerament se meten devant un gran e clar espill, e a vegades dos, per tal que en aquells se puixen veure de cascuna part, e conèixer qual d'aquells dos mostra mills la sua figura; e en la una part fan estar la serventa e en l'altra la cabellera, o les polseres, l'alcofoll e les pintures. E ab l'ajuda d'aquella comencen-se a lligar, ab mil retrets, dient: «Aquest vel no és bé ensafranat. E aquest altre no és bé estufat. E aquest penja massa d'aquesta part. Dóna'm aqueix altre pus curt, e fé'l estar pus tirant que aquell que tenc al front. Lleva'm aquell mirall petit que m'has posat detràs l'orella, e posa'l pus lluny un poc. Adoba'm l'alfarda, que no'm cobre tant los pits. Aqueixa agulla és massa grossa, e aqueixa altra me serà caiguda del cap ans que sia acabada de lligar.» E adés adés, cridant, blastomen-les dients: «Ve a mal guany, vilana traidora, que no est bona sinó a escatar peix e llavar les escudelles. Crida'm aqueixa altra, qui ho sab mills fer a cent mília vegades que tu.» La qual venguda, posat que en sàpia tot ço que n'és, a cap de poc és pus vituperada que la primera, car impossible és que algú pogués lligar ne arrear fembres a llur guisa. E si per ventura llurs marits les reptaran d'aquest vici, diran que per

més plaure a ells ho fan, e que ab tot açò no poden tant fer que plàcien a ells més que les serventes e catives.

Quan bé seran arreades e deboixades, si algú les mirava les mamelles, les quals elles desigen per tothom ésser mirades, car per això les traen defora, amaguen-les corrent, volents donar a entendre que no han plaser que hom les veja; e és tot lo contrari, car apenes les hauran cobertes, les tornaran descobrir e mostrar com pus deshonestament poran, per tal que hom les tenga per belles e els vaja bestiejant detràs. Puis, si algú les guardarà, qui es prenga a lloar llur bellesa, seran tan alegres, que tot quant los pories demanar te donarien tantost, si no els feïa fretura. E si algú haurà dit lo contrari, o passant no les haurà guardades — car d'ésser ben mirades han gran desig —, volrien-lo haver mort de llurs pròpries mans.

Puis, en noces, e convits e sollemnes festes, demostren-se bé parades als mesquins qui els van detràs, los quals tantost caen en la ratera, car o les prenen per mullers, o a vegades per amigues. E encontinent elles agüen llur desig en haver senyoria, e fenyent-se obedients e humils, demanen als bèsties de marits — qui tantost los ho donen — fermalls, anells, perles, collars, paternostres, manilles, corre-

ges e moltes vestedures de diversos ornaments. E pus són bé arreades e han bé parades llurs cambres, vénen així com a regines devant los dolents e efeminats, e de companyones que eren, ocupen a si mateixes la senyoria; car los desastrucs no es gosen alegrar ni enfellonir, donar, prestar, vendre o alienar, sinó tant com elles ordonen. Puis, ab contínua rumor e brogit, barallen-se ab los escuders, e serventes e catius, e ab los germans e fills del marit qui aquí estan, volent mostrar que són gordadores d'açò que desigen despendre, e fondre e destrouir.

Quantes sollemnitats penses que sien servades quan deuen anar o van al bany, lo qual dien elles que continuen per conservar jovent? No les te poria dir, tantes són. Sàpies, però breument, que untades hi van e pus untades se'n tornen. Puis, si per ta mala ventura les beses, jamai ocell no fou pus envescat per indústria de caçador, que tu seràs entre els llambrots. Si aquesta sola persecució te'n seguia, toleradora seria; mas altres enemics hi ha de què no et pots gordar sens gran reguard. Diràs per ventura que no els coneis; jo els te diré per ton avisament. Los enemics del teu humit radical, los quals acompanyen les fembres del bany al teu llit, són aquests: molts perfums e aigues, calç viva, orpiment, olis,

sabons, estopa, banya de cabró, caparrós, sang de voltor, tela de cabrit calda, drap de cànem passat per cera blanca fusa e altres innumerables materials qui et provocarien a vòmit si els oïes. Guarda-te'n doncs, si viure desiges.

L'ardor de luxúria que elles han no la't vull dir a present, car massa em costa, segons que damunt has oït ; e tu hi saps prou, si dissimular no ho vols. Solament però te'n diré un poc, car bé em pens que delit hi trobaràs. No és cosa que elles no assagen per poder satisfer llur apetit. E mostrant-se paorugues e temoroses, si llur marit mana a elles alguna cosa honesta, diran que no són bé dispostes ; e si han a pujar en algun lloc alt, diran que el cervell no els ho pot soferir ; si han entrar en mar, diran que l'estómac los fa mal ; no iran de nits, car diran que paor han dels espirits, e de les ànimes e de les fantasmes ; si senten una rata anar per casa, o que el vent moga alguna porta, o que una pedreta caiga d'alt, criden e estremeixen-se, e fuig-los la sang e la força, així com si eren en un gran perill. Mas elles són ardides en aquelles coses que volen obrar deshonestament. No hauran elles paor de passar per les sumitats dels terrats e de les torres, ni d'anar de nits e passar per los cementiris e pel mig dels hòmens armats,

quan són cridades e esperades per llurs aimadors, e d'amagar aquells, si mester serà, en llocs secrets de llurs cases. Saps aquest foc de qual llenya viu? D'abundància de bens temporals. Mentre les romanes visqueren pobrement, observaren ab sobirana diligència castedat; tantost que foren riques, mudaren les de més llurs propòsits.

Oh, quantes infanten abans de llur temps, tements que no venguen a vergonya! Si l'arbre qui llurs malvestats cobre, sabia parlar, ell diria qui l'ha despullat. ¿Quants te penses que sien los parts qui a mal llur grat són venguts a bé, e elles los giten a la fortuna? Los hospitals ho saben, e los boscatges, e los rius, e los pous on molts infants són gitats, e los peis, ocells e bèsties feres qui devorats los han.

La sospita e ira d'elles són incomportables, car alguna cosa no es pot fer o tractar ab lo veí, o ab lo parent, o ab l'amic, que si elles tantost no ho saben, encontinent tracten e meten en obra que aquella cosa no venga a bona perfecció. E si per desaventura lo ca de llur pobre veí les haurà de nits lladrant despertades, cridaran, e així serà mester que es faça encontinent que el ca sia devant elles carregat de bastonades, e son senyor no en sia quiti. E si per ventura la nit passada llurs ma-

rits los hauran girades les anques e los hauran dit alguna paraula desplasent, lo sendemà les serventes e catives seran bé batudes, e los escuders e servidors vituperats, alguna justa causa no preceint, sinó sola iniquitat que han, com no es poden venjar de llurs marits així com volrien. Quan elles són bé pintades, lo sol, lo vent, lo fum, lo fred, la calor e les mosques són llurs enemics capitals. E si una d'aquelles se posa sobre llur cara, necessari és a aquells qui entorn los són, que o la dita mosca o altra prenguen e maten devant elles; si no, de vuit jorns no seran alegres ne en porà hom haver bon respost.

Tot llur estudi e pensament a altres coses no giren sinó a robar e enganar los hòmens. E sobre açò, e per saber semblantment si els deu venir bona ventura o mala, o si morran llurs marits abans que elles, o llurs amadors, consulten e han fort cars los astròlegs, los nigromàntics, les fetilleres e los devins, e especialment aquells qui moltes vegades són estats presos e punits per divinar, los quals enriqueixen dels bens de llurs marits. E si d'açò que saber volen no poden haver llur intenció, ab paraules verinoses e ergulloses s'esforcen a saber-ho dels dits marits llurs, los quals, posat que els ho diguen, no són gens creseguts. E ab la ira que han, corren a

foc, a ferre, e a pedres e a tota altra cosa disposta a fer mal, de la qual lo parent, l'amic, lo pare, lo frare, lo marit o algun de sos amadors no són quitis, si doncs no compleixen
5 encontinent ço que elles desigen.

Jamai en llur llit no s'hi dorm. Tota la nit despenen en piets e qüestions, dient cascuna a son marit: «Bé en conec l'amor que em portats. Bé és orb qui per garbell no es veu. Altra
10 tenits en lo cor més que mi. ¿Cuidats-vos que sia modorra e que jo no sàpia a qui anats detràs, e a qui volets bé e ab qui parlats tot jorn? Bé ho sé, bé. De què parlàvets l'altre jorn ab vostra comare del diable? E per què
15 guardàvets ab tan alegre cara la nostra serventa? Quina privadesa ha ab Vós aquella que l'altre jorn tan humilment saludàs? Millor espia he que no creets. Si Vós amàvets mi, no us iria lo cor en altra, ne irien mills
20 arreades que jo moltes que en conec, qui no mereixerien que em descalçassen. Mas poc de bé sabets; e encara valets menys, que no us presats que la mia honor vostra és. Ai, na desastruga!, quant temps ha que jo són en
25 aquesta maleita casa, e null temps vos bastà lo cor que em besàssets a vostra requesta ni que em diguéssets quan jo m'anava colgar: «Déu vos dó bon vespre.» Mas, per la creu de Déu, pus aital sots, jo faré tal cosa que

no us sabrà a pinyons. Són jo tan lleja, en tota mala ventura, que no em dejats amar? Bé hi ha cavall al cavaller. No són tan bella com aquella que Vós tant amats? Per ma fe, ella no és digna de seure ab mi en un banc. Bé és ver l'eximpli que qui dues boques besa, la una cové que li puda. Via, en tota mala ventura anats detràs aquelles que us pertanyen. Bé fets atret d'on venits: cabra ronyosa sa par va cercant. Ulls hi ha qui s'alten de llàgremes e de lleganya. E Vós, en tot mal guany, ja em cuidats haver llevada del fang. Jo en sé, no un ne dos, mas molts, qui hagueren tengut a especial gràcia que m'haguessen presa menys d'aixovar; e fóra estada dona de tot ço del llur, e m'hagueren adorada e llevada en palmes. E Vós sabets bé quants bells florins hic he aportats; bon remei haja qui els me lleixà! Tots los claus d'aquesta casa lluen per mi, e jamai no hic fui dona d'un tros de sal, ne les mies orelles hic oïren un paraula plasent, sinó cent mília retrets de vostres germans e de la companya, que bastaria que jo fos llur cativa. No hic ha dona menys honrada que jo. No m'havest treta de soca de roure, no. Maleït sia lo jorn que jo primerament m'acosté a Vós! E les barres li asseguessen a qui primer ne parlà que jo fos vostra muller! que jo no feïa per Vós, ni Vós per mi. Una

vil fembra mereixíets que us faés semblant que Vós me fets. Ah, tants són los dolents si eren aplegats! Quant se deuria guardar la mesquina de dona quan pren marit! Aquell jorn viu o mor. Mas los desastrucs d'amics e parents no guarden sinó qui ha diners; e valria més a vegades un hom nuu e cruu que altre qui hagués le tresor del Soldà.» E ab aquestes coses e moltes altres semblants e pus coents, tota legítima e justa causa cessant, cascuna nit tormenten los mesquins de marits, dels quals són molts qui per complaure a elles o per fugir a plet immortal, giten de casa llurs pares, filles e germans, e roman-los sola la plaça.

Què et diré de llur avarícia? Si ho començaré, dubta'm que me'n puixa lleixar. Ultra los grans furts que fan als marits e a llurs fills pubills e l'extorsió als amadors que molt no els plaen, veges a quantes viltats se sotsmeten per créixer e aconseguir gran aixovar. No es poria trobar algun vell bavós, ab los ulls llagremosos, e encara que les mans e lo cap li tremolen, per vil, sutze e disformat que sia, que elles per marit rebujassen, solament que el vegen ric e opulent. E és-los vijares que sens falla dins un més seran vídues; e puis, si en poden haver fills, bé està, e si no, bé saben elles on n'hauran; no et temes que muiren

sens hereus. E si per ventura no es poden emprenyar, fan semblant que sien parteres, e han fills suposats, per tal que romanents viudes, puixen viure opulentment a messió dels pubills. 5

Saps en què són elles lliberals? No pas a despendre, mas a gastar en devines, e especialment si els poden embacinar llurs marits; en pintadores, en metgeses e en amadors. E en açò no meten algun estalvi ne les pot hom 10 rependre d'avarícia.

De fermetat no n'han gens. En un moment ploren e rien, desigen e avorreixen, volen e no volen una mateixa cosa cent vegades. Presumpció han més que Nembrot. Elles creen 15 que totes coses los estiguen bé, e que sien dignes de sobirana reverència e honor e que sens elles los hòmens no valen res ne poguessen viure una hora. E si per ventura són riques, impossible és que hom les puixa comportar, 20 car no és cosa en lo món tan intolerable com fembra rica.

De llur parlar e rallar, que és una cosa fort malestant en fembra, qui te'n poria dir la centena part? Los maestres en Teologia, 25 los doctors en cascun Dret, los maestres en Medecina, los naturals e matemàtics, e altres hòmens de ciència, soferen ab molta fam e set, fred e poc dormir, mals dies e pijors nits per aconseguir aquella, e aprés molts

anys troben haver après fort poc. E aquestes, en un matí — que aitant com una missa baixa se diu estan solament en l'esgleia — saben en qual manera l'Espirit Sant proceeix del Pare e del Fill, e si Déus poria fer semblant de si mateix, e quals coses són necessàries a separació de matrimoni, e com se poden anullar testaments, e si lo riubarbre és sec o humit, e quants materials entren en la triaga, e si lo cercle se pot quadrar, e qual fo millor poeta entre Virgili e Homero, quantes esteles ha en lo cel, e com s'engendren en l'aer lo tro e el llamp, l'arc de Sant Martí, la pedra e altres coses, e si los elements són simples o composts e si es pot convertir la u en l'altre, e què signifiquen les cometes, e què es fa en Asia, e Africa e Europa, e quantes gents d'armes ha l'Almorat, qual és lo pus amorós de la vila, e qual és estat enganat per aquella que ama, ab qui dorm sa veïna, de qui és prenys l'altra e en qual mes deu encaure, e quants amadors ha l'altra, e qui li ha tramès l'anell, e qui li ha dat lo collar de perles, e quants ous fa dins l'any la gallina de la sua veïna, e quantes fusades ixen d'una lliura de llin, e finalment ço que feren jamai los grecs e els troians, los romans e els cartaginesos.

E així de tot plenerament informades, tornen-se'n a llurs cases e parlotegen-ne, sens

lleixar-se'n, ab les serventes e catives, del matí entrò al vespre, e encara de nits en dorment. E si troben algú que no les vulla oir o els contrast, enfelloneixen-se fortment, e especialment si alguna cosa que dit hagen los serà reprovada. ¿E què et penses tu ara que isca d'aquesta així sobtosa saviesa, divinalment en elles infusa? Cert, una bona doctrina a llurs filles: ço és, en qual manera sabran enganar llurs marits, reebre lletres dels amadors, respondre aquelles, estar en les finestres comportant los modorros qui els van detràs, anar ab bon donari, haver bell gest, tenir secret qui es volran en llurs cases, fenyent-se malaltes, per tal que el llit del marit los romanga franc, e altres mals infinits. No deu ésser nombrat entre los savis qui creu que alguna mare s'adelit en haver millor e pus casta filla de si mateixa.

Si han mester a oir una falsia, o fer un perjur, o una gran malvestat, o molts sospirs, o falses llàgremes, no els ne cal eixir de casa, ne anar-les manllevant per lo veinat: tan prestes les han com han los cans l'orinar.

Un bé han, a la veritat: que pacientment soferen ésser de llurs defalliments castigades, e singularment de les coses que hom ab los propris ulls veu. Car si són reptades justament, no responen als sinó: «Per la passió de Déu, no fo així. Mentits-ne per la gola.

Enlluernat sots. Poc cervell havets. Frenètic sots, sens febre.» E diverses altres semblants paraules, en virtut de paciència molt fundades. No volen, emperò, que hom los contrast ; e és gran raó, pus elles són tan pacients. Car si diran que han vist córrer cervos sobre la mar, e passar delfins en les selves, o porcs volar per l'aire, necessari és que els sia atorgat ; e si no ho és, oi e rencor seran tantost en lo camp.

Part açò, tenen a sobirana injúria si dels diners de llurs marits no són gordadores e tresoreres. E reptaran-los contínuament d'ésser hòmens sens fe, e majorment vers elles, tro a tant que faça ço que volran, dient que qui fe no ha, fe no dóna, e lloant si mateixes de lleialtat sobre Fabrici. La cordial e indissoluble amor que han a llurs fillastres e a altres qui els facen nosa, és semblant a aquella que hagueren Fedra a Hipòlit, Clitemestra a Agamènon e les Bèlides als fills d'Egistus.

De vanitat han així plen lo cap, que impossible és que t'ho pogués tot dir ; emperò diré't ço que me'n recorda. Elles entenen ésser gran felicitat haver molt delicament e lloçania, e saber parlar diverses llengatges, recordar moltes cançons e noves rimades, allegar dits de trobadors e les epístoles d'Ovidi, recitar les històries de Llançalot, de Tristany, del rei Artús

e de quants amorosos són estats tro a llur temps, argumentar, ofendre, defendre e raonar un fet, saber bé respondre a aquells qui d'amors les enqueren, haver les galtes ben plenes e vermelles, e grosses anques e grossos pits. 5

E per venir a aquesta conclusió, si gros capó s'atroba, cové que els venga devant, cuit en ast, ab bona salsa. Perdius, faisans, tords grassos, tortres, guatlles e alguns pagós, entre setmana és llur vianda comuna, solament que 10 els mesquins de marits hi puixen bastar; los vedells de llet, moltó, be gras e tendre, fina carn salada e molta altra vianda de pasta, ab bon formatge e panades de colomins e de polls, han així per fruita com si eren figues o 15 préssecs.

Bé és ver que en llur beure han gran abstinència mentre que hom ho veu; mas si els girats l'esquena, més que arena beuran, no pas aiga ne vinagre, mas bona vernaixa — si 20 se'n pot trobar — malvasia, grec, Súria e tot altre bon vin e ben flairant, del qual han així clara coneixença, com si totstemps havien navegat, o fet mercaderia d'aquell. E quan entre elles disputen de bons vins, la final conclusió 25 de les mellors bevedores és que vin no val res si no parla llatí, car los altres grossers són.

Aprés que elles són bé farcides e plenes, entren-se'n en llurs cambres, e fenyent-se no

ésser ben temprades, o que la nit passada, per moscards qui les han ben enujades o per corcons qui roseguen les bigues, no han pogut dormir, meten-se nues al llit entre frescs llençols e dormen entrò que deuen sopar, si doncs no han anar a mirar juntes, o jocs, o esposalles, o parteres, o a deports o a altres coses semblants. Puis dormiran entrò al sendemà a mig jorn. Però bé es guardaran que no vindran dejunes a taula, car adés brous ben espesos per engreixar — no pas de bou, mas de grosses gallines, e a vegades de tartugues e de caps e peus de moltó — a vegades molts ous ben frescs, ab fin gingebre e ab bon vin ben pruent, beuran. Puis tornen a dormir, per tal que sia feta la digestió a l'hora del dinar. E los mesquins de marits conviden-les a taula d'açò que les deurien llunyar. Si ho feïen emperò per tal que tost esclatassen, bé n'obrarien.

Cançons e dances e semblants coses escolten ab gran pler majorment si per amor d'elles seran fetes ; e si per altres seran dictades o cantades, han-ne sobiran fàstic, car de totes volrien haver lo títol.

Quantes e quals cerimònies penses que hagen a servar quan se lleven del llit ? Regla general és que d'hivern e d'estiu no eixiran entrò són armades de totes peces. E és mester

a la serventa que tot quant elles han a vestir, hoc encara calçar, ab les puces que hi són, sia posat sobre el llit. Puis, espau e ab gran devoció revesten-se, pus copiosament que el Papa quan deu missa celebrar o santificar lo crisma ; e si foc se prenia en llur cambra, no n'eixirien entrò que sien bé reparades. E parlant ab tu així com a bon amic, a la veritat e sens trufa, bé fan e raonablement usen, car si hom les veïa aitals com ixen del llit, no serien presàdes un ciuró, e per ventura la humana generació pendria gran tomb.—

Lladoncs no em poguí abstenir de riure una gran estona. Puis diguí :

— Tothom qui seny haja, pot conèixer que gran mal los vols. Tot quant dessús has dit, bé que no passarà sens resposta, tant con en mi serà, haguera pacientment sofert, e creegut per ventura, si no haguesses dit que no serien preades res, si hom les veïa en l'estament que ixen del llit. Açò verament no és de soferir, car jo he vist lo contrari d'algunes, qui eren sens comparació pus belles nues que vestides, e deslligades que ben parades.

—Eren fort poques — dix ell — aqueixes, entre les quals no pot ne deu ésser comptada aquella que tu coralment ames, sobiranament lloes, e en fas gran festa ; car res d'açò que

penses que en ella sia, no hi és, pus cerques que et desengan.—

Més amara lladoncs que m'hagués dat vint colps pel cap ab lo bastó que portava, que com així parlà. E per despler, no li poguí res dir.

— Bé faràs — dix ell — com tot ho sabràs.—

Aprés un poc, cobrada vigor, diguí:

— E com? Ha-hi pijor?

— Veuràs-ho — dix ell —, si temps me basta.

— Espatxa't, doncs, que respondre et vull — diguí jo.

— Aqueixa ídola — dix ell — que tu adores e penses ésser sàvia, tan bella e tan graciosa, ultra les malediccions dessús per mi dites, de les quals és entre les altres fembres abundantment dotada, és fort orada e atrevida, car no pories pensar res possible, que ella no gosàs assajar, pus li fos plasent, posat que li anàs pena de mort, e ab la hipocresia de què és farcida, decep tu e los altres que no la coneixen ne la han molt privada. Hages per clar que l'atreviment e lo poc seny de Messalina, muller de Claudi, la qual, sobre totes quantes a present me recorden, fo atrevida e gosada en assajar tota viltat e follia, no són res en comparació de l'oradura d'aqueixa.

La bellesa de què la lloes és, pus pròpriament parlant, diformitat e llegesa, Te diré quina és en breus paraules; e pots-me'n ben creure, car si en les coses esdevenidores són estat mentre vivia, e són encara, espert, pensar pots que no són a mi amagades les passades e les presents; majorment que són espirit, que en tancar e en obrir l'ull, vaig d'orient a occident. L'hora que ella ix del llit, sembla que ella haja contínuament habitat en estanys d'aiga o en lloc de pantà, ab la vista verda e ab la carn crostuda e rascosa, semblant a cuixa d'esturç. Has-la vista moltes vegades blanca e llisa; sàpies que ella és negra e tan aspra, que un llaurador hauria prou fet tot l'any que li preservàs lo camp de romangueres e de canyota. Ella emperò hi dóna tan bon recapte, que tu no ho coneis. Mas ¿qui ignora que la paret perfumada e la cara de les fembres ixen tan blanques e colorades com lo pintor volrà?

Les sues mamelles, quines penses que sien? Cert blanes com a cotó, grans entrò al llombrígol e buides com bossa de pastor. E aprés que s'ha vestida e ben cordada la camisa, fales inflar e estar tan plenes, rodones e plantades en lo pits, que sembla que així sien nades. o que ella sia joveneta de quinze anys. Mas no és meravella, car si la pasta fa hom inflar manejant, quant més la carn, que és sensi-

ble? Molt mills enganen les fembres los hòmens bestials, quant a la vista, ab mamelles grans e molles, que ab les dures, car aquelles posen en la manera que volen, e les dures no poden; les quals, si naturalment són mal compostes, així han estar, que no hi val alguna maestria, o és fort poca e disposta a ésser lleugerament coneguda.

Del ventre que ha, solcat de llongs e espessos solcs, e de les altres parts del cos e membres seus amagats, no te'n diria res per ma cortesia; assats has d'açò que te n'he dit, e no vull que més ne sàpies, quant és per mi, car moltes coses són en què cau mills ignorància que ciència.

Graciositat és la darrera cosa de què la lloes. Aitampoc est enganat. No entén que pus terrible fembra e mal graciosa visca. Però si en demanes la companya, e lo seu veinat e aquells qui l'han familiar, concordablement te diran que filla és de Dionís Tiran o de Silla. Saps per què et par graciosa? Per tal com t'escolta de bon grat, e et fa rialletes e bell acolliment e et dòna entenent que no ama sinó a tu. E ella seria abans contenta d'una sola orella que d'un amador. Açò no vol als dir sinó que menysguarda't, car verí no es dóna ab àloe, mas ab sucre.

Ara veus què pots esperar d'aquest maleït llinatge femení. Llunya'n ta esperança d'ell, e peresca ab sa iniquitat e falsia, que això mereix.—

FINIT LO TERÇ LLIBRE 5
COMENÇA LO QUART

LLIBRE QUART

Trist jo lladoncs e desconhortat, no en altra manera que el llaurador quan vol segar lo blat e troba l'espiga buida, aprés que haguí pensat un poc diguí :

— Si fortuna havia de mi prou jugat, bé li estaria que es mudàs en altra part e que em lleixàs.

— E com ! — respòs Tirèsias — Clames-te de fortuna ?

— Bé n'he raó — diguí jo —. E si dissimular no ho vols, així ho creus tu, qui veus com són enganat en l'esperança que havia, si ver és, però, ço que has dit de dones.

— Ço que dit he, ver és — dix ell —, e no crec pas que et deges clamar de fortuna, si doncs no te'n clames per tal com així s'és haüda favorablement vers tu en haver gràcia de fembres ; car millor obra t'haguera feta, si en oi d'aquelles t'hagués constituït. E si vols que pus pròpriament parlem, no et

clams de fortuna, mas de tu mateix. No t'ha forçat fortuna d'amar ne d'avorrir, car no és ofici seu, ne ha senyoria alguna en les coses que estan en llibertat d'arbitre. Saps qui te n'ha forçat? No als sinó la tua bestialitat, que lleixada la raó, ha seguit lo desordonat voler. Riqueses, potències, dignitats e semblants coses dóna fortuna, e tol-les com li plau; mas elecció d'amar o d'avorrir, obrar bé o mal, voler o no voler, en franc arbitre està, e en la mà de cascú és que n'ús a son pler. Veges, doncs, de què et deus clamar.

— Cert, de mi mateix — diguí jo —, si errat he, ço que no atorg; e coneixeràs-ho bé si m'escoltes. Si fortuna hagués la culpa, jo no haguera cura d'escusar aquella, car mal ne són content per moltes desplasents obres que m'ha procurat. Mas pus a mi toca principalment, tant com poré m'esforçaré a sostenir e defendre la mia elecció ésser racnable e bona, e per consegüent no haver errat.

Si he bé concebut tot ço que m'has dit, tu has malparlat primerament de dones en general, puis en particular. Ço que n'has dit en general, entens-ho haver dit de totes?

— No jo — dix ell —, mas de tan gran part d'aquelles, que entén que fort poques en nombre ne sien exemptes.

— E dels hòmens — diguí jo —, què te'n sembla, abans que pus avant proceescam?

— Que dir hi ha — dix ell — en alguns. Mas lleixem-ho anar a present, car no hi ha comparació. 5

— Lleixar anar? — responguí jo —; gordat ne seràs! Si no et responia a les objeccions que m'has fetes, la sentència perdria justament. O si així ho vols, digues lo contrari, e callaré. 10

— No m'estaria bé — dix ell — mentir deliberadament.

— Pijor estaria a mi — diguí jo — no defendre veritat, majorment que hi puixa entrevenir culpa mia. 15

— Pus així és — dix ell —, navec cascú ab son vent.

— A fer covendrà — responguí jo —, car a diverses térmens anam.

— Via, doncs — dix ell —, vejam que et va per lo cor. 20

— Tu has dit lo pijor que has pogut de dones — responguí jo —. E per les bones obres que m'han fetes, vull-les excusar tant com poré, en dues maneres principalment: la una dient lo bé que és en elles, e en temps passat n'és esdevengut en lo món; l'altra, mostrant-te lo mal que comunament és en los hòmens — parlant però tota vegada ab reverència e bene- 25

volença d'aquells e sens llur injúria ; la qual cosa serà gran excusació d'elles, car si los hòmens són viciosos, qui deurien més usar de raó e llunyar-se més de mal que les dones, qui no han tanta perfecció com ells, no és meravella si aquelles fan errades, posat que algunes ne facen, ço que no crec.

Tu saps bé, que per lo pecat de nostre primer pare Adam, tota humana natura per justícia mereixia, e encorria de fet, pena infernal ; e no ignores que per una sola fembra és estada reemuda, la qual per la humilitat e excellència de virtuts que hagué sobre totes quantes foren, són e seran, meresqué ésser mare del Fill de Déu. Si altra llaor no donava a natura femenina, prou te deuria bastar ; car aquesta sola prerrogativa aparria que la faça digna de major reverència e honor que jamai meresqués ni aconseguís hom del món.

Diràs per ventura que major la meresqué e aconseguí Jesucrist, qui fo hom. E jo et dic que ver és ; mas aqueix no era hom solament, ans era Déu, vestit de vestedura humana, ab ànima racional. E si fos estat purament hom, haguera lloc la tua objecció. Mas digues-me'n un altre qui sia estat pur hom e egual ab ella en honor, e callaré.

— Cert, no poria — dix ell — ; e atorg-te que dius gran veritat. Mas ben saps tu que

aqueixa, la qual hagués plagut a Déu que per ma salvació fos venguda abans de mon temps en lo món, és estada un sol fènix en virtuts e en santa vida ; e una flor no fa primavera. Si d'altres ne saps semblants, digues-les, que volenterosament t'oiré.

— No són tan foll — responguí jo — que em pens que de semblants ne pogués trobar hom. Mas si et vols, diré-te'n de tals que en actes virtuosos e de gran valor, saber e enginy, són estades eguals, o per ventura sobrepujants, qualsevulla hom qui sia estat de la creació del món tro a mon temps ; de què mereixen gran honor, atès majorment que elles ab llur indústria hagen aconseguit ço que natura no els ha donat.

— Bé em plaurà — respòs ell —, solament per veure quin enginy hauràs en saber defendre ço que has emparat. E sies cert que tu poràs assats daurar, mas no hic metràs estany per argent.

— Via — diguí jo —, lleixem trufes. Si diré ver o no, les escriptures dels aprovats antics ne produesc en testimoni. E vull que sàpies que jo he per cert que major afany hauré de lleixar-me, que de començar dir bé de dones.

No em recorda jamai haver llest algun hom ésser estat pus ardit e virtuós en armes que Oritia, regina de Matzònia, a la qual

Aristeu, rei de Grècia, tramès aquell Hèrcules, qui null temps fou vençut, manant-li, així com a cosa impossible per raó del molt gran ardiment que ella havia, que li llevàs les armes. Ne que Semíramis, regina dels assirians, la qual no solament regnà per molt temps, ans vencent los indians e etíops, cresqué e dilatà son regne e edificà Babilònia e la cinyí d'ample mur ; no res menys, com un jorn ella, estant en la sua cambra, pentinàs son cap, e oís dir que Babilònia havia rebellat, tressada la una part dels cabells tan solament e l'altra part escampada e encara no composta, preses les armes, assetjà la ciutat, la qual a si mateixa subjugà abans que del tot hagués acabat tressar l'altra part dels cabells. En memòria de la qual cosa fo feta una gran estàtua femenina de metall, posada en Babilònia, en lloc alt, ab la una part dels cabells solta, e ab l'altra tressada.

Tamiris, regina d'Escítia, no fo de menor coratge ; la qual, en venjança de la mort de son fill e consolació sua, matà batallant aquell famós e molt temut Cirus, rei d'Asia, amb dos cents mília persans. Puis, tolt lo cap del dit rei, mès-lo en un odre plen de la sang dels seus, dient : «Aital sepultura mereis : sang has desijada, e de sang te sadollaràs.»

Què et diré de Cenòbia, qui s'intitulava

Regina d'Orient? Llonga és la història, la conclusió de la qual, però, és aquesta: Aprés molts insignes fets seus e dignes de memòria, ella esvaí terriblement l'Imperi Romà. E Aurelià, príncep dels romans, batallant ab ella, la temé molt; e aprés que l'hagué domdada, se'n gloriejà tant com si hagués vençut lo major e pus victoriós príncep del món.

¿Qui és, qui res de bé sàpia, que ignor los actes virtuosos de Pentesilea en Troia, e de Camilla en Itàlia e de moltes altres dones que en Africa, Lacedemònia, Alemanya e altres parts del món han batallat pus animosament que els hòmens? Clarament ho reciten les històries.

¿Qui pot negar que Minerva sia estada trobadora de diverses arts e que en Grècia haja sobrepujat tots els hòmens ab son enginy? ¿E que Isis haja donat les primeres lletres als egipcians, e Carmentis, mare d'Evànder, als llatins? ¿E que Safo, donzella grega, haja dictat llibres dignes d'ésser comparats als enginys dels grans poetes? ¿E que Proba, muller d'Adelfus, experta en grec e llatí e altres llengatges, haja ordonat notables llibres tractants de la creació del món e de l'adveniment de Jesucrist? ¿E que les Sibilles — les quals, segons que diu Marcus Varró, són estades deu en nombre, fembres notables e de diverses na-

cions e edats — hagen profetat de l'adveniment dessús dit?

¿Qui pot dir l'amor conjugal que Hipsicràtea hagué a son marit Mitridates, rei de Ponto, la qual no solament seguí aquell en la llonga e dubtosa guerra que hagué ab los romans, ans aprés que fou vençut e desemparat per los seus, jamai no es partí d'ell, seguint-lo ab cavall e armes, lleixat l'hàbit femení e oblidada la sua gran bellesa e delicament? ¿E aquella que Pòrcia, filla de Cató, hagué a Brut, marit seu, la qual encontinent que sabé la mort d'aquell, per tal com no havia prest ferre ab que es matàs, cobejant seguir l'espirit del dit Brut, begué carbons foguejants e morí?

No fo menor, a mon juí, aquella que Júlia, filla de Július Cèsar, hagué a Pompeu, marit seu; que veent la vestedura d'aquell un poc sangonosa, e cuidant que ell, lo qual lladoncs no era en casa, fos mort, encontinent avortí un fill que portava en son ventre, e esclatant, morí.

Bé fo cordial e memorable l'amor que Artemisa, regina, hagué a Mausèolo, marit seu; la qual, aprés que ell fou mort e li hagué celebrades sollemnes exèquies, lo féu polvoritzar, e el beegué, mostrant que ella volia ésser sepulcre d'ell.

¿Què t'apar d'Emília, muller del primer

Escipió Africà, que com son marit adulteràs ab una sua cativa, null temps ho volc descobrir, per tal que no el difamàs, ans tantost que el dit Escipió fo mort, ella li donà llibertat e marit? ¿E de Túria, muller de Quinto Fàbio Lucrècio, que com fo condemnat corporalment, ella, ab gran perill de sa persona, l'amagà en son llit e l'estorcé de mort? ¿E de Sulpícia, que com Lèntulo, marit seu, fos exilat en Sicília, ella, vestida pobrement e desfressada, contra voler de sa mare, que diligentment la guardava, anà secretament ab dues serventes e atretants catius, tenir exili ab son marit?

¿Qui és que no haja oït com en Lacedemònia les mullers d'alguns presos e condemnats a mort, per tal que poguessen estorçre llurs marits, entrassen de nits en la presó per excusa de pendre llur comiat; puis, despullades les vestidures, faeren-les vestir als dits marits llurs, los quals, fenyents espècie de dolor, ab los caps coberts eixiren de la presó e fugiren; e les dites mullers d'ells romangueren en la presó, posant-se al perill que los dits marits devien passar?

Bé pens que et recorda d'aquella mesquina mare, per crim capital per lo pretor a mort condemnada en lo carçre, e per compassió de son executor, per tal que aquí famejant morís, reservada; com sa filla, la qual algunes

vegades l'entrava a vesitar, jatsia fos ben amonestada e sollicitada ab gran pena per lo dit execudor que no li metés dins alguna vianda ne res ab què pogués sa vida allongar, no contrastant lo dit manament, veient que en altra manera no li podia ajudar, la sostenc ab la llet de les sues mamelles per gran temps, entrò que fou sabut per les guardes del dit càrcer, qui publicants açò al dit pretor, obtengueren a aquelles, per aquesta novitat, remissió graciosa. Semblantment usà una altra dona, apellada Ruis, en son pare Simon, fort vell, condemnat a semblant mort, lo qual ella secretament tenc, en un altre càrcer, entre los braços, alletant-lo així com si fos petit infant, per alguns dies, entrò que fo descobert ; per la qual raó lo dit Simon e ella relaxació semblant obtengueren.

No es pot dir que en Asia dones no hagen edificades ciutats notables, e que gran part d'Asia e d'Europa no sia estada subjugada per elles. L'imperi de Cartage, per virtut d'aquella vídua Dido fo fundat. Asia e Europa encara serven los noms de les dones que en aquelles per actes magnífics floriren. E no puc pensar que sens gran misteri hagen noms femenins la major part de les províncies e de les plus insignes ciutats del món, entre les

quals la nostra notable ciutat de Barcinona és collocada.

No puix callar aquell rigorós exemplar de castedat, Lucrècia, la qual aprés que hagué descobert a son marit Collatí e a son pare, parents e amics, que Sexto, fill de Tarquino, l'havia per força carnalment coneguda, se mès un coltell per lo ventre, davant ells; e volent mostrar a les dones forçades, jatsia castes de cor, què devien fer, foragità l'espirit. Pus meravellador és que lloador però, e esquivador és en nosaltres crestians, ço que féu, car punint lo pecat estran en lo seu cos, matà aquell; vosaltres, gentils, ho havets lloat, car acostumat ho havíets, quan vos plaïa.

No fou menor ni menys cautelosa guardiana de la sua castedat Hipo, fembra grega fort bella, la qual com fos presa per enemics en una nau e veés que la sua castedat no podia conservar sinó per mort, se gità en la mar, e morí.

De Cloèlia, verge romana, volria parlar, mas dubte he que ho puixa explicar dignament. La qual, com ensems ab altres vèrgens fos donada per reenes a Porsenna, rei dels toscans, qui tenia assetjada Roma, una nit ab ses companyones se n'anà vers lo riu de Tíber, e pujant en un cavall que trobà, passà aquelles, nedant, a Roma per lo dit riu, lo

qual era fort pregon e ample, e restituí-les a llurs amics; per la virtut de la qual meravellat, Porsenna se llevà del setge encontinent. E en testimoni d'açò és l'estàtua d'una donzella cavalcant, que fou posada a memòria sua en la Via Sacra, en Roma.

¿Qui pot dir que major paciència e fortitud de coratge haja haüt algú en ses adversitats que Cornèlia, filla d'Escipió Africà, mare dels Gracos, la qual, com se veés davant, morts, dotze fills, alguns per malaltia e los altres ab ferre per avolot popular, e gitats en lo riu de Tíber, no pogué ésser induïda per los plors, crits e sospirs de les dones que li estaven entorn plorant, que atorgàs ella ésser mesquina per la pèrdua que feta havia, ans deïa que era una de les pus benaventurades fembres del món, com havia concebuts aitals fills? Cert, a mon juí, digna d'ésser estada mare d'aquells, e indigna d'haver-los perduts.

La paciència, fortitud e amor conjugal de Griselda, la història de la qual fou per mi de llatí en nostre vulgar transportada, callaré, car tant és notòria, que ja la reciten per enganar les nits en les vetlles e com filen en hivern entorn del foc.

De Sarra, Rebeca, Raquel, Judit, Ester, Rut e altres del temps de circumcisió, no res

menys de moltes altres santes dones, verges, vídues e continents, del temps de Jesucrist ençà, si te'n volia dir ço que n'és estat, no em bastaria temps, posat que visqués tant com Matusalem. Emperò, si no t'enuig, parlaré't breument d'algunes de nostre temps, la virtut de les quals me força parlar pus prolixament que no cuidava.

¿Qui et poria suficientment dir l'honestat gran e maturitat de la regina de Pedralbes, muller del rei En Jacme d'Aragó, la qual vivent aquell, fou molt graciosa e contínua intercessora totstemps per sos pobles, jamés no girà los ulls a coses deshonestes, la sua almoina null temps no fo denegada als pobres, e aprés la mort del dit rei acabà lo monestir de Pedralbes, que en vida d'aquell havia començat, en lo qual honestament morí e finí sos dies?

¿Qui et poria assats exprimir la gran saviesa e diligència e madur consell que mostrà en la guerra de Castella la regina dona Elienor d'Aragó, mare de mon Senyor qui ací és, la qual, segons que has oït, és ja en glòria eternal? Notori és a tothom, que si no fos per sa indústria e esforç, tot lo regne fóra perdut, car lo senyor Rei, son marit, ocupat lladoncs en la frontera per resistir a sos enemics, no podia entendre en les altres coses necessàries

a la guerra, les quals ella sobre força humanal suplí. La punició dels tirans e rebelles de Sicília feta per lo senyor rei En Martí, ara regnant, ella en sa vida la sembrà, e lo dit senyor Rei per gràcia divinal l'ha collida e portada a desijada fi e deguda conclusió. Bé féu la mort quan la llunyà d'aquest regne temporal, pus fo ocasió que en lo celestial fos encontinent transladada.

¿Qui et poria explicar la gran animositat que la regina Dona Elienor de Xipre hagué en lo gran perill al qual per sa honor deliberadament exposà la sua persona en la venjança que féu de la mort del rei En Pere, marit seu, per sos frares e vassalls prodicionalment perpetrada?

¿Qui et poria dar entenent la fortalesa de cor, e esforç e gran paciència de la regina dona Sibilla d'Aragó e lo gran saber e bon entenament que hagué? Moltes vegades me són meravellat de Nostre Senyor Déu, com tan virtuós espirit ajustà a cos femení, car digne fóra d'Escipió.

¿Qui et poria dir, a ésser suficient relador, de les virtuts de la regina dona Violant, muller de mon Senyor qui ací és? No m'hi tinc per bastant, però diré-te'n breument, per no tenir temps, ço que poré. Natura femenina és naturalment a avarícia inclinada,

e aquesta, contra natura, és estada la pus lliberal que haja llest ne oït, que em record. Busa Cannesa, Quinto Fàbio Màximo e Gílias, qui a mon juí foren superlativament lliberals, són estats avariciosos en esguard d'ella. La sua casa és estada e és encara temple de lliberalitat e molt pus ocupada en donar que en resebre. De subtilitat singular, d'entendre, de compendre, e de gosar empendre grans fets, no pens que persona vivent li en port avantatge ; e jo deig-ho saber entre los altres, qui de mon flac poder l'he servida llongament. Si oiràs parlar d'ací avant d'amor conjugal e d'aquesta no et serà feta singular menció, no hages per bon historial ni disert aquell qui en parlarà, car sàpies que poques en nombre són a ella estades eguals.

Clara coneixença he que molt són estat prolix en mes paraules. E per tal, jatsia que moltes altres virtuoses dones m'acórreguen, conclouré breument en la regina Dona Maria, ara regnant ; no gens per tal que ella meresca ésser darrera per menoritat de virtuts, mas per dar-li'n avantatge e honor. Ella serà la clau que tancarà l'obra, e lo signe posat a la fi del rerascrit e lo segell autoritzant complidament a aquell. Tantes són les virtuts de què la poria dignament lloar, que no sé on començ ; però per tal com darrerament he feta

menció de conjugal amor, vull-hi ajustar ço que en fall.

Alguns poetes fan gran festa de la cordial amor que Penèlope hagué a Ulixes, marit seu, per tal com en sa llonga absència no l'oblidà, dient que null temps pendria altre marit, posat que el seu jamai no tornàs, car muller d'Ulixes volia morir. Assats li mostrà gran amor, a mon juí, mas sens comparació fo molt més aquella que la propdita Reina mostrà haver al senyor Rei, car no solament li recordà contínuament d'ell, mentre trigà per llong temps subjugar, ab extrems perills de sa persona, lo regne de Sicília, e l'esperà mig vídua, e, segons comuna opinió, ab temorosa esperança de no veure'l jamai ; ans per sostenir e socórrer a aquell, vené tot quant havia e li tramès gran esforç de gent d'armes e molta moneda, romanent ella e vivent, considerat son estament, ab gran inòpia e freitura.

Sovent me són meravellat e encara no me'n puix lleixar, de la gran paciència que hagué, aprés que fou pujada a reginal dignitat, en soferir que diguessen alguns atrevits, denant la sua celsitud, quan no els volia complaure en açò que injustament li demanaven : «Encara no sabets si sots regina.» Oh paraules dignes de les orelles de Neró ! Oh terra sorda

e injusta!, ¿com no els absorbist, així com Datan e Abiron, qui per semblant delicte foren per juí divinal així condemnats?

¿Ab quanta maturitat penses que s'hagués ella en gitar de la terra, en absència del senyor Rei, lo comte de Foix, qui hostilment hic era entrat, acompanyat de molts potents lladres, allegant haver dret en lo regne, en lo qual n'havia tant com tu? La nostra gent d'armes diu que els hic gità, cuidant donar entenent que són estats altre Fàbio Màximo, que vencé més batalles per Roma no batallant, que altres combatent los enemics. Sàpies certament — e dic grosseria, car per tal com est espirit, mills ho saps que jo — altre no els hic gità sinó la saviesa, e indústria e bons tractaments de la dita senyora, que ab los grans preparatoris que féu, ajudants en açò la nostra insigne ciutat de Barcinona e Aragó, los espantà e els féu fugir, així com lo lleó lo cervo e el grifaut la grua.

No puix estar que no diga una assenyalada obra, de recordació digna, que ha feta durant aquesta nostra persecució; e faré fi a açò. Tot quant ella hagués volgut demanar, li fóra estat atorgat per nostres enemics e perseguidors, si volgués haver donat lloc que la verga dels pecadors fos gitada sobre l'esquena dels justs, e que ens poguessen haver jutjats

a llur plaer ; mas ella elegí abans faent justícia freturar, que, nafrant aquella, aconseguir ço que fóra estat verí a la consciència sua.

Veges doncs e considera bé si dones mereixen gran honor, e si has parlat massa generalment d'elles.—

Lladoncs ell se pres a riure un poc, dient :

— Tot quant ben sabies en fembres has dit, e tu ara cuides-les molt haver lloades. E no saps què t'has fet ; car tant és lo mal qui en elles és, que el bé que n'has dit és tan poc, que no és als sinó voler endolcir la mar ab una unça de sucre.

— E com ! — diguí jo —. Vols que te'n diga més ? Espera't, que ultra innumerables històries que te'n poria recitar, eguals a les dessús per tu oïdes o molt majors, jo et mostraré que no he dita la centena part del bé que en elles és.

Tu saps que si dones no fossen estades, tota humana natura fóra perida en Adam. No foren ciutats, castells ni cases ; no foren reis, cavallers ne armes ; no foren ciutadans, menestrals, ne llauradors, ne naus ; no foren mercaders ni mercaderies ; no foren arts, lleis, cànones ne estituts ; ne foren festes, jocs, danses, ne amor, que totes coses sobrepuja. Algú no sabera lo moviment dels cels e de les planetes, ne haguera coneixença d'aquelles ; ne en-

cercara les operacions amagades de natura ; ne sabera per què la mar infla, ne en quina manera gita les aigues per les venes de la terra, la qual puis torna a cobrar, ne en quina forma són lligats los elements entre ells, ne les influències dels cossos celestials, ne per què és la diversitat dels quatre temps de l'any e de la granesa e poquesa dels dies e de les nits, ne per què respon Eco en les concavitats quan hom crida, ne per què lo llevant tira los núvols plujosos e la tramontana los encalça, ne per què la terra tremola, ne moltes altres coses naturals qui t'engendrarien fàstic si les te deïa especificadament.

No ignores que quan hom és sà o malalt, elles serveixen pus diligentment, e mills e pus netament que hòmens.

Tard consellarien que hom vaja en bregues, tavernes, jocs ne llocs deshonests. E si Hèctor, Július Cèsar e Pompeu haguessen creegut consell de dones, llur vida no fóra estada tan breu ; les històries clares són.

Ultra les malediccions que has recitat de dones en general, has dit terrible mal de la dona que jo més am en lo món. Dic-te que açò no poria pacientment tolerar. Oges, doncs, e veuràs com te provaré lo contrari.—

Lladoncs ell, alçant lo bastó, ab cara molt irada, dix :

— Si d'esta matèria parlaràs pus avant, ab aquest bastó, la virtut del qual no ignores, te daré ; e sia teu ço que hi gonyaràs.—

Encontinent Orfeu, posant-se al mig d'abdosos, dreçà a mi les sues paraules, dient :

— Fuig a ocasió, e no li vulles contrastar, ne assajar de sostenir ço que mantenir e averar no pories. Sàpies que si jamai Tirèsias dix veritat de res, tot quant ha dit d'aqueixa dona que tu ames és ver, que en res no ha mentit. E no dons raó que n'hages pus a saber.

—Ai, las ! ¿ E com se pot fer — diguí jo—, si no pens que pus perfeta dona visca en lo món, ne que jamai fos més amat hom per alguna, que jo són per ella ?

— Per ço est enganat — dix ell — ; mas no és meravella, car tot amant és cec e creient. Vols sàviament usar ? Dóna fe a açò que et dic, car així és. Lleixa aquestes noves e acaba-li de dir ço que has lleixat.

— No sé que als li haja a dir — responguí jo —. Volguera que encara hi hagués a començar, que jo l'haguera lleixat parlar assats, sens algun contrast.

— Aitant me plaurà — dix Tirèsias — lo teu parlar com lo callar, ab què no vulles mantenir coses contràries a veritat. Digues ardidament què et vulles, si de parlar has desig, ab

què no sia feta menció en nostre raonament d'aqueixa tua ídola, espluga d'enamorats, font de vicis e arxiu de mentides.—

Dites per Tirèsias aquestes paraules, a la mia memòria ocorrec que jo li havia ofert dessús dir, per excusació de les dones, lo mal qui en los hòmens és, e que no era meravella si elles, qui no havien tanta perfecció com los hòmens, erraven, pus los hòmens feïen semblant e pijor.

E passat un poc, balbucejant per temor, diguí:

— Si greu no t'era, salvant la protestació per tu feta, de bon grat acabaria ço que dessús te comencé a dir en llaor de dones generalment.

—Per què, doncs — dix ell —, perds aquest poc temps que has? Espatxa, que l'hora s'aproïsma. E si breument no ho dius, temps me falrà a respondre.

— Bé em plaurà — diguí jo — ; millor procés hauré.

— Hoc, mas lo dret no l'hauràs millor — respòs ell —, e a la fi cauràs de la qüestió.

— Oges, doncs — diguí jo —, pacientment ço que et diré. E en res que et diga del hòmens no t'hi entenes tu, car no ho entén a dir de tots, sinó tan solament dels hòmens

dolents e viciosos. E per semblant forma has tu usat, si no me n'engan, en lo maldir de dones. A mi basta tan solament que una conclusió vertadera result de mon dit: que si les dones erren, sí es fan los hòmens; e que si no mereixen ésser amades, ne tampoc los hòmens; e que si deuen ésser menyspreades per inconstància e altres vicis, semblantment ho deuen ésser los hòmens; e per consegüent, sien dignes de menor reprensió si erren, que aquells, e de no tan gran blasme com dessús has dit. Atorgaràs-ho, e callaré, per no tenir temps; que d'altres coses me volria raonar amb tu.

— Passa avant — dix ell —. Com atorgar? Ans ho nec expressament.

— Ara doncs — diguí jo —, ab ta benvolença proceïré. E per abreujar, tocaré superficialment alguns dels principals vicis que has dit ésser en les dones, provant a tu, de mon poder, sens injúria d'algú, ésser majors aquells dels hòmens.

Tu primerament has dit que elles no amen als sinó si mateixes. Dic-te que aqueixa malaltia comuna és, e que més ne són passionats los hòmens que elles. E si ben cerques les històries antigues, veuràs-ho clarament; car a un home que es sia lleixat morir per dones, ne trobaràs quatre d'elles que han fet sem-

blant per hòmens. ¿E qui coneis tu, per ta fe, qui am alguna dona, sinó per amor de si mateix, e que puixa complir son propri desig? Amen-les los hòmens mentre són belles e jóvens; puis diran-los: «Aqueixa pell faria a tornar al pellicer, que massa penja. En març deuria ésser estada podada aqueixa sarment, que la brocada li plora. Aqueix sac faria a lligar, sinó poria caure.» E molts altres vituperis e escarns, qui porien ésser dits a ells pus dignament.

Dius que no són netes. No sé conèixer que els hòmens sien més nets, si doncs no entens haver parlat dels accidents naturals. E saps bé que de les coses que naturalment vénen, no deu ésser algú lloat o vituperat, car no estan en franc arbitre. Quant a mon juí, pus dispostes són les dones que els hòmens a fer netes les coses immundes.

De pintar les has difamades, e de trobar guises novelles e pompes, e de la gran cura e diligència que han en llur lligar. Posat que així sia com tu dius, d'aquest pecat ab aiga beneita ne deuen ésser absoltes, majorment que els hòmens hagen la culpa, que atesa llur condició, fan pijor que elles. ¿Qui et poria dir que ells, en haver llurs cabells semblants a fils d'aur, crespats e rulls, no usen de totes aquelles coses que dessús has dit que fan les do-

nes? ¿E que per arrear-se bé a llur juí, dels cabells blancs, qui són testimonis de vellesa, no els facen tornar negres com a carbó, per tal que les dones creseguen ells ésser jóvens? Cert, d'açò les passen; dignes són de gonyar joia. Novell me seria si oïa que jamai dona en sa vellesa hagués treballat en alterar la color dels seus cabells. E los hòmens, qui se'n devien mills que elles abtenir usen-ne sens tota vergonya públicament. No és menor cosa que el pintar de les dones, lo raure que els hòmens fan fer de llur barba fort sovent; e la manera que tenen de fer-la raure pèl amunt, per tal que la cara romanga pus llisa; e lo pelar que fan del lloc on llurs celles s'ajusten; e l'algàlia, ambra, perfums e aigues bé flairants que usen.

De la superfluïtat de l'arrear e del lligar de les dones, no ha culpa altra persona sinó ells, qui cascun jorn troben guises novelles, deshonestes e sumptuoses. Adés van tan llargs que no els veu hom los peus; adés tan curts que mostren les vergonyes. Adés escombren les carreres ab les mànegues; adés les porten trossades a mig braços. Adés les fan tan estretes, que par que vullen garrotar; adés les fan tan amples, que par que porten a cascuna part un mantó. Adés porten los cabells plans, adés rulls; adés rossos, adés negres;

adés llargs, adés curts. Adés porten caperó en lo cap, adés tovallola; adés xapellet, adés vel; adés paternostros, adés correja; adés capell de vebre, adés barret. Adés porten polaines llargues, adés curtes. Adés porten les sabates sobre les calces, adés dejús. Adés van vestits de draps fins, adés de frisó. Adés armats, adés sens armes; adés sols, adés ab companyes. E açò que no els és menor vergonya, van ab alcandores brodades e perfumades, així com si eren donzelles qui deguessen anar a marit; e fan-les sobrepujar a les altres vestedures, per tal que mills sia vista llur dolentia. No sé llei ne secta qui haja lloat hòmens portar arreaments de dona.

E finalment — per no tenir temps — tantes són les mutacions dels hàbits e gests llurs ab los quals donen mal eximpli, no solament als altres hòmens qui els veen, mas a les dones, les quals no són res preades per ells si no són bé pintades, arreades e complidament ornades, que si ara els veus, adés no els coneixeràs, ans te covendrà demanar qui són e d'on vénen. Moltes vegades he pensat e creegut que si llurs pares o avis morts ressuscitaven, no els coneixerien, ne creurien en ells ésser llurs fills o nets, sens testimonis. E em pens que si tornaven, no plauria molt a aquests, per tal que no els haguessen a pro-

veir o fer part d'açò que aquells llurs havien lleixat en llurs testaments.

De voler senyorejar a llurs marits les has notades. Decebut és : elles no desijen açò, mas voler raonablement senyorejar llur companya, que contínuament és inclinada a mal, sabents que companyones són dels marits, e eguals a ells en lo regiment de la casa.

De l'anar al bany no faces festa, que bé fan que el continuen, per tal com ne són pus netes, pus alegres, pus sanes e pus dispostes a concebre.

Luxúria dius que regna molt en elles. No seria propri a mi disputar-ne ab tu, car mills que jo ho saps, per tal com cascuna natura has experimentat. Però bé són cert que gran és la luxúria dels hòmens, e plena memòria he que en tot quan he llest, major menció és feta dels actes luxuriosos que els hòmens han perpetrats, que d'aquells de les dones ; e majors mals ne són estats seguits en lo món ; e molts més són estats los hòmens qui han enganades dones, que aquells qui són estats decebuts per fembres. Emperò, si vols que vingam a compte, digues-ho que prest són.

— Avant — dix ell — ; no anem per les cimes. Tu coneis bé com va lo fet per molt que t'esforces de deaurar.

— Sospita e ira, dius encara més, que han

incomportables, e que tot llur estudi meten en robar e enganar los hòmens. Posat que així fos — diguí jo — com afermes, ço que no atorg, no seria gran meravella, atès ço que els és fet. Tu saps bé que los hòmens viuen ab contínua sospita e gelosia, bé però que se'n saben mills cobrir que les dones; e són terriblement irats si elles fan alguna cosa que encontinent no els sia manifestada. No vendran elles de l'esgleia, o de visitar pobres o malalts, o llurs parents o amics, o de fer alguna cosa piadosa, que ells no demanen o vullen saber tantost d'on vénen, ab qui són anades, per què són partides de casa tan gran matí, per què es són tan bé arreades, per què han tant trigat de tornar a casa. E si elles, per tal com l'obra piadosa tant és pus meritòria com és pus secreta, ho volran celar e no descobrir així prestament com ells desigen, brega serà tantost en lo camp: los trons e llamps ne vénen, e la pluja s'engendra en los ulls de les mesquines, que els rega e els destroueix llur cara e pits delicats.

Bé es guarden ells que no juguen en la forma que mostren. Iran de nits, no jauran o menjaran en llurs cases sinó fort a tard, conversaran ab fembres deshonestes, privadejaran ab persones de vida damnada, freqüentaran jocs, cercaran bregues. E no serà mester

a les dones que els demanen on han estat e d'on vénen; e si ho fan, mal jorn és en casa.

Si elles són riques, per un cap o per altre, o en mort o en vida, o vetllant o dormint, seran per aquells robades, enganades o ginyades, o ab falsos abraçaments, o ab menaces o altres maneres exquisides, que tot quant han e poden haver los donen o els presten a no tornar-ho jamai; e que los facen hereus en llurs testaments; e si fer no ho volen, que els facen al menys manimessors, car tot los tornarà a un compte. Puis, quan elles seran mortes, riuran dejús lo caperó que portaran vestit; e fenyents que ploren, iran ab gramalles negres de drap gros entrò als peus, e abstendran-se de raure la barba un temps, per tal que alguna desastruga se trenc lo coll, la qual, a vuit dies que serà intrada en la casa, serà tractada molt pijor que la primera. Tantost vindran los sospirs; puis diran: «Ah, tan bona dona era aquella que terra podreix! Tan maleit fou lo jorn que ella isqué d'aquesta casa! Més valguera que foc s'hi hagués pres a quatre cantons. Tot és perdut. Gran és l'administració que aquella havia; jamai no volguera haver demanat uns patins ne un vel, si jo mateix no hi prengués cosiment. Servia'm així com si jo fos lo rei. Null temps vo-

lia seure a taula tro que jo havia mig menjat. Deu o dotze vegades se dreçava la nit, per veure jo si dormia o estava descobert. E cercava així mos plaers, com si en degués aconseguir un regne. Jamai no isquera de casa ni volguera haver res fet, sens llicència mia.» E diran-los moltes altres coses punyitives e desplasents, per tal que elles sien pus subjugades que catives, o per tristor se'n vagen deportar en l'altre segle; puis, que en prenguen altra, a la qual facen semblant e pijor, e que los dots romanguen en casa.

D'avarícia les has notades, e de poca fermetat e de presumpció. Oh! fort has gran culpa d'haver dit semblants paraules! ¿E no saps tu que les dones necessàriament han a ésser un poc tinents, per ço com no han manera de gonyar, e volen fugir a freitura? Si prenen per ventura marits vells, fan-ho per tal com llurs parents o amics ho volen. E són-ne mills maridades, a vegades, que dels jóvens, qui les menyspreen e les obliden per altres qui no mereixen ésser llurs serventes. E aquells fan-les amar e honrar així com si mateis; e lladoncs elles estan fermes en amor, pus veen que els és fet semblant. E fan bé que es preen de llur honor, pus ho mereixen, car a bona dona no hi basta preu.

Si bé haguesses considerat aquests vicis

quant regnen en los hòmens, per ventura no haguesses parlat tan llarg de dones. ¿Qui poria parlar suficientment de l'avarícia d'aquells, inconstància e presumpció? Poques coses són
5 que no faessen vui per diners: llogrejar, llagotejar, fer mals contractes, espiar altres, matar, enganar, difamar, testificar falsament, robar, acusar, mentir, pelleiar, emparar mals hòmens e plets injusts, descarrerar ab llur en-
10 giny dones e donzelles e lliurar-les a altres, sien d'açò testimonis. No pot hom res tenir en ells: ara seran d'una intenció, adés d'altra; quan se gitaran al llit vos prometran una cosa, e quan se llevaran no hi haurà res fet; sens
15 tota vergonya negaran ço que dit e jurat hauran. Cascuns se tenen per bastants, no solament de regir un regne, mas tot lo món; e per poc que hagen, solament que puixen passar temps sens gran treball, no volen res fer, ne
20 mostrar a llurs fills ciència o art ab què puixen viure, ans se gloriegen que aquells vagen bé arreats, brodats e encavalcats, així com si eren fills de grans mestres, e es deporten e prenguen lo bon temps mentre durarà; puis coven-
25 drà'ls a furtar o mendicar per lo món, a gran llur confusió e vergonya.

Dit has, encara més, que les dones són parleres e ralladores, e has feta gran festa de la ciència divinalment en elles infusa. Vera-

ment, a mon juí, a gran tort les acuses. Lo parlar de les dones no és, comunament, sinó de les coses menudes o d'administració de casa; bé és veritat que, per tal com naturalment són subtils e entenen e saben moltes coses primament e fort tost, puis dien-les, a vegades, familiarment les unes a les altres, e no se'n segueix damnatge a algú.

Mas no és així dels hòmens, lo parlar e rallar dels quals és abominable a Déu, e desplasent e intolerable a tota persona, e fort damnós a molts. La major part d'ells és bèstia de prat, e cascú cuida ésser altre Salamó en saviesa e altre Tulli en eloqüència. Si hom parla d'alguna matèria subtil denant ells, diran que moltes vegades l'han disputada ab hòmens de gran ciència, e que han de bons llibres d'aquella matèria tractants. Si hom parla ab ells de fet d'armes, diran que Haníbal e Alexandre foren assat bons cavalllers, mas que de tan bons ne trobaria qui bé los cercava; volent-ho dir de si mateis. Si hom parla d'alguns grans fets, diran que han vist, oït, cercat e llest tant com hom vivent; e jamai no isqueren del niu ni sabrien ajustar tres llimons en un bacín de barber. Iran per les places e per los cantons jutjants les gents, escarnints, e gitants verí per llurs boques. Demanaran regiments de viles e de ciutats, e no saben re-

gir si mateis e llurs cases. Si plou, o fa vent, o fred o calor, diràs que són estornells de carabassa ; bé és guarden que no eixiran de l'arca tro que la coloma sia tornada ab lo ram verd en lo bec, e estaran d'estiu en lo celler e d'hivern en la cuina, trufant e dient moltes pegueses e escarns.

Si van a l'esgleia, escarniran lo prevere si triga molt en dir la missa, lo sermonador si no els diu lo sermó o preïc en tres paraules, e los altres hòmens si no van arreats segons lo temps, e les dones honestes si no seran tan orades com ells volrien, jutjants aquelles d'hipocresia. Quan l'ofici divinal se celebra, parlaran de barateries e de viltats, riuran e no sabran de què, torbaran los circumstants, gordaran les dones impúdicament, e no exiran de l'esgleia mentre elles hi seran. Mas pus que elles ne sien eixides, diràs que són excomunicats : no hi romandrien per res, ne hi tornarien tro que elles hi són, que han poder de donar-los absolució e suspendre'ls l'entredit.

Quan van per les carreres, se cuiden trencar lo coll, gordant per les finestres ço que sovent los és impossible aconseguir. Puis, vanar s'han de moltes dones, que jamai no hauran parlat ab ells ne les coneixeran. E finalment, mentiran sens tota vergonya molt més que

no parlaran, e jurant, diran ésser en fet coses que null temps foren imaginades.

No res menys, has dit que elles han a gran injúria si no són gordianes e tresoreres dels bens de llurs marits. No te'n meravells, car ço fan que deuen. Tu saps bé que elles per companyones són donades, e no per serventes, e aprés de llurs marits, deuen senyorejar, regir e administrar tot lo patrimoni d'aquells, e major fe los deu ésser donada que a altra persona, car més los hi va; mas los desastrucs, no coneixents qui els fa bé e los ama de bon cor, fien més d'una cativa o d'una serventa qui els aport llagots o els furt ço que pot, que de llurs mullers, qui ho saben mills que ells e pus diligentment conservar.

A la poca amor que dius que elles han a llurs fillastres, no et responc als a present sinó: qui no ama no mereix ésser amat. Ells totstemps les maltracten, e les acusen falsament, e desigen llur mort. ¿Qui serà doncs tan foll, que diga ésser obligades a amar aquells qui les han en oi capital?

De gran vanitat les has notades, e dels delits que dius que troben en ben menjar e beure, e dormir e molt reposar. Per ma fe, bé hagueres fet que açò haguesses callat: despertat has lo lleó qui dormia. Jo, a la veritat, no poria ben defendre que en algunes dones no

haja partida d'açò que dit has; ne tu pories mantenir que los hòmens no sien, tota comparació cessant, molt pus tacats d'açò que a aquelles has imposat. La major part d'aquells s'adeliten molt en viure delicadament e reposada, e en saber diverses coses, que a l'espiritual o al temporal no li aprofiten, sinó a sola ostentació o supèrbia, e a ésser oïts e lloats per la gent, mostrats ab lo dit, mirats e tenguts per savis. De l'apariència han molt e de l'existència fort poc.

En menjar e beure són tan dissoluts, que apenes ho poria explicar. Natura ha donat vianda a sustentació de vida, e ells, trencades les regnes de temprança, no curants satisfer sinó a llur bestial apetit, mengen e beuen de dia e nit aitantes vegades com los plau; per tal com humanal costúm és delitar-se en varietat, diversifiquen les viandes e vins, dels quals menjen e beuen entrò a esclatar. Puis diran que los fa mal l'estòmac o que han dolor de cap, de què no poden tan prest remei haver sinó que buiden lo sac per un forat o per altre. Puis, dormen e reposen somniant, e parlen en và com a frenètics, entrò que l'accident los és passat.

Oh! quin temps fo aquell en què Saturnus regnà! De glans e d'aiga eren contents los hòmens, e vivien llongament e nets de ma-

lalties. Ara la terra, la mar e l'aer no basten a les viandes que ells cobegen devorar. E no considerants la grosseria que per dissolució de menjar ve a l'enteniment, e la corrupció de sang e altres humors al cos, viuen per breu temps, e malalts de tan diverses malalties, que ja no poden trobar medecines suficients a curar aquelles, car los antics físics les han ignorades e no hi han sabut ne pogut proveir. Així com la superfluïtat de les viandes és crescuda, han presos diversos naiximents les malalties, e pendran d'aquí avant, car algun vici no mor : allà on neix, cascun dia pren creiximent, e tothom estudia diligentment com hi porà ajustar.

Treball, per lo qual los hòmens són nats, llunyen així d'ells com si era verí ; e si usaven de raó, abraçarien aquell, car és dissipador de les humors supèrflues que són en lo cos. En dormir, qui és cosí de la mort, despenen lo terç, o més, de llur vida, e lo restant en servei de llur cos, del qual són servidors e catius.

Danses e cançons dius que escolten les dones ab gran plaer. No me'n meravell, car natural cosa és pendre delit en música, e especialment que sia mesclada ab retòrica e poesia, que concorren sovent en les danses e cançons dictades per bons trobadors. Poc s'adeliten los

hòmens en oir semblants coses, les quals deurien saber per fer fugir ociositat e per poder dir bellament lo concebiment de llur pensa; mas deliten-se molt en oir trufadors, escarnidors, herauds, ralladors, mals parlers, cridadors, avolotadors, jutjadors e mijancers de bacallaries e de viltats.

Grans cerimònies has dit que serven les dones en llevar-se del llit, e que no eixirien de la cambra tro que són bé reparades. Oh! bé t'adelites en dir mal! Crec que tu volries que n'eixissen nues e deslligades. Elles fan ço que deuen, e si en altra manera usaven, perjudicarien a vergonya, qui és virtut fort lloable, e especialment en dones. Saps de qui pot hom bé dir això? Certament dels hòmens, qui en la vintena part de mija hora deurien ésser vestits e arreats per eixir de casa, e en botonar lo jupó, tirar les calces a vuit o deu parts, dreçar les polaines, espolsar les cotes, vestir-se aquelles, pentinar llurs cabells qui la nit passada hauran estat en premsa, llavar llurs cares ab aigues ben olentes, mirar si són aquells qui eren lo jorn passat, posar-se al coll cadenes, cascavells e esquelles, e garroteres a les cames, trigaran per espai de tres hores. Puis faran mostra de llur cos, sutze dins per vicis, e bell defora per vestedures sollemnes.

Considera doncs, si atesos los defalliments

dels hòmens, són assats excusades les dones dels vicis que els has dessús imposats.—

Lladoncs ell, esclarint vers mi la cara, passat un poc, dix :

— No et poria explicar suficientment lo delit que he haüt del teu enginy. Disertament e acolorada, a mon juí, has repost, a tot ço que jo t'havia dit de fembres. La veritat, però, no has mudada, car una mateixa és ; e si volies confessar ço que en dicta la tua consciència, atorgaries ésser ver tot ço que t'he dit dessús.

— No faria jamai — diguí jo — ; ab aquesta opinió vull morir.

— Consell-te — dix ell — que no faces, car major aparència ha que existència de veritat. Lleixa d'aquí avant amor de fembres. Fuig a tot lloc e avinentesa de parlar e perseverar ab aquelles, e esquiva-les com a llamps. Sobirana oradura és encalçar la cosa que, aconseguida, dóna la mort. Per fembra morí Nabot ; Samsó ne fou pres e lligat ; Josep encarcerat ; Isbosec, mort ; Salamó, apòstata ; David, homicida ; Sísara, traït e mort ab un gran clau ; Hipòlit, Agamènon e quaranta-e-nou fills de Dànaus ne perderen la vida. Mas, a què perd temps en açò ? La major part dels inconvenients e mals qui són estats en lo món són ven-

guts per fembres: açò no és algú qui res de bé sapia, que ho pogués sens vergonya negar.

Converteix doncs la tua amor d'aquí avant en servei de Déu e continuat estudi, e no t'abellesca negociar, ne servir senyor terrenal. Hages assats treballat per altres, e entén en tos fets propris — no dic, però, mundanals ni transitoris, mas espirituals e perdurables —, e especialment en conèixer e millorar tu mateix. Trenca lo pont per on est passat, en manera que no et sia possible retornar. No et girs detràs, així com Orfeu; e pus en la tempestuosa mar has viscut, fé ton poder que muires en segur e tranquille port.—

Dient Tirèsias aquestes paraules, los falcons, estors e cans dessús dits començaren a cridar e udolar fort agrament. E jo desperté'm fort trist e desconsolat, e destituït tro al matí següent de la virtut dels propris membres, així com si lo meu espirit los hagués desemparats.

DEL SOMNI D'EN BERNAT METGE
FENEIX LO QUART E DARRER LLIBRE.
DEO GRACIAS

NOTES

LLIBRE PRIMER

Pàgina 17 ratlla 2 a pàg. 18 r. 20. — Les primeres paraules del *Somni* (pàg. 17 r. 2, 8-10) són traducció gairebé literal del *Corbaccio* o *Labirinto d'amore* de Joan Bocaccio (pàg. 33 r. 23-5 de l'edició de la Bibliotheca Romanica, vol. 157-8). Les frases següents, amb què Bernat Metge presenta els seus interlocutors, també recorden el *Corbaccio* (pàg. 38 r. 3-5, pàg. 39 r. 30 a pàg. 40 r. 8, pàg. 40 r. 22-6, pàg. 40 r. 31-3).

Pàg. 17 r. 3. — Sobre aquest empresonament de Bernat Metge vegeu pàg. 10-1.

Pàg. 18 r. 12. — Joan I, l'Amador de la gentilesa, que havia succeït a Pere III, son pare, en 1837, morí d'un accident, anant de cacera, prop de Foixà (al Baix Empordà), el 16 de maig de 1396.

Pàg. 20 r. 10-25. — Aquest passatge és pres dels Diàlegs Morals de Sant Gregori (Migne, *Patrologia Latina,* volum LXXVII, pàg. 321).

Pàg. 20 r. 29 a pàg. 21 r. 24. — L'autor continua seguint els Diàlegs de Sant Gregori (Migne, *Patr. Lat.,* LXXVII, 321, 324), interpolant-hi algun passatge de Sant Tomàs (*Summa contra Gentiles,* llib. II, 79). Les citacions de la Bíblia (Ecle-

siastès, III, 19; XII, 7; XII, 13) procedeixen d'aquestes fonts.

Pàg. 22 r. 28 a pàg. 23 r. 2. — Manllevat als Diàlegs de Sant Gregori (Migne, *Patr. Lat.*, LXXVII, 320).

Pàg. 23 r. 6-18. — És frapant la concordança d'aquests passatges amb *Corbaccio*, pàg. 42 r. 4-9.

Pàg. 23 r. 27. — Es refereix al rei Martí I l'Humà, fill de Pere III i germà i successor de Joan I. Martí I morí l'any 1410 en la seva casa de Bellesguard (als voltants de Barcelona), extingint-se aleshores la dinastia reial barcelonesa, fundada en el segle IX per Guifré I.

Pàg. 26 r. 24 a pàg. 27 r. 14. — Resumeix un passatge de Ciceró (*Tusculanae Disputationes*, I, 9-10), llevat de la referència que fa a Galè.

Pàg. 26 r. 25. — Nasica, esmentat per Bernat Metge, no és cap filòsof grec, com els altres personatges mencionats en aquest paràgraf, sinó el jurisconsult romà Corneli Escipió Nasica.

Pàg. 27 r. 1. — Per llatinisme s'explica l'abús de la terminació *-us* en certs noms propis, com Aristòxenus, Valèrius Màximus, Július Cèsar, corresponents a Aristòxen, Valeri Màxim, Juli Cèsar.

Pàg. 27 r. 12. — εντελέγεια (en Ciceró, i en una llarga tradició des d'aleshores, citat ενδελέχειαν, *Tusc. Disp.*, I, 10) significa el principi de la realització, allò que fa tornar realitat plena la simple possibilitat. En Aristòtil l'ànima és una entelèquia, perquè dóna al cos, que en si només té la possibilitat de viure i de sentir, la vida i la sensibilitat.

Pàg. 27 r. 19 a pàg. 30 r. 19. — Traducció gairebé literal de Cassiodor, *De anima*, cap. 2, (Migne, *Patr. Lat.*, LXX, 1083-5).

Pàg. 31 r. 2-7. — Mateixa terminologia i mateix lligam d'idees que Duns Escot (*Sentenciaris Oxoniensis,* llib. II, dist. XLIII, qüest. 2.ª).

Pàg. 32 r. 18-26. — Extracta un passatge de Ciceró (*Tusc. Disp.,* I, 27).

Pàg. 32 r. 27 a pàg. 34 r. 26. — Segueix Sant Tomàs, *Summa contra Gentiles,* II, cap. 79. En alguns passatges també aprofita Cassiodor, *De anima.* cap. 2 (Migne, *Patr. Lat.,* LXX, 1285-6.)

Pàg. 34 r. 27 a pàg. 35 r. 22. — Pres de Ciceró (*Tusc. Disp.,* I, 22).

Pàg. 36 r. 18-24. — Aquesta valorització de les proves de la immortalitat de l'ànima adduïdes pel Rei, ens mostra el desig de Bernat Metge de no manifestar una adhesió exclussiva a cap de les dues escoles filosòfico-teològiques preponderants en aquell temps a Catalunya: la tomista — sostinguda principalment pels Frares Predicadors — i l'escotista — representada pels Framenors.—

Pàg. 36 r. 26. — Referència al passatge de Ciceró aprofitat en els fragments precedents (*Tusc. Disp.,* I, 22).

Pàg. 36 r. 28. — Aquesta cita del *De Republica* és treta del mateix passatge de les Tusculanes.

Pàg. 36 r. 29. — Ciceró en el passatge alludit cita el Fedre de Plató. La variant *Phedione* s'explica per la confusió amb el Fedó, que és el més característic, d'entre els diàlegs platònics, sobre la qüestió de la immortalitat de l'ànima.

Pàg. 37 r. 21. — Llibre de Job, II, 3 i XVII, 13.

Pàg. 37 r. 24. — Ibid., XIX, 25-6.

Pàg. 38 r. 7. — El manuscrit de la Biblioteca Universitària de Barcelona porta la següent nota marginal, de la mà del copista i que no cal pas

atribuir a l'autor: «Job no fo del llinatge d'Esaú, ans fo descendent de Nacor, germà d'Abraham, segons la Història Escolàstica, en lo Gènesi — capitulo de immolacione arietis per Isach, ubi inquit quod errant qui dicunt de genere Esahu fuisset—. Jatsia poria ésser dit que per ésser Nacor avonclo d'Isaac, pare d'Esaú, Job e Esaú eren d'una consanguinitat, no pas que la u devallàs de l'altre.»

Pàg. 38 r. 20. — Virgili i Ovidi foren, d'entre els poetes de l'antiguitat, els que fruïren durant l'Edat Mitjana de més anomenada com a màgics. Assenyaladament a Virgili, hom li atribuí l'haver profetitzat la vinguda del Mesias.

Pàg. 38 r. 22 a pàg. 41 r. 12. — Plagi gairebé literal de Ciceró (*Tusc. Disp.*, I, 12-7).

Pàg. 38 r. 24. — *Castos* és una mala grafia de *cascos*, mot arcaic usat per Enni amb la significació d'*antics*, i retret per Ciceró.

Pàg. 40 r. 29. — Equides és una corrupció de Ferècides (nom del filòsof de l'illa de Siros — no de la Síria — citat per Ciceró en la font d'aquest paràgraf), imputable a una mala interpretació de la lliçó donada pel text de les Tusculanes.

Pàg. 41 r. 18 a pàg. 42 r. 15. — Resumeix Ciceró (*De amicitia*, III, 10; IV, 14).

Pàg. 41 r. 18. — La terminació *-o* en els noms de personatges de l'antiguitat esmentats per Bernat Metge, ha d'ésser tinguda per un italianisme. Així, les grafies Lèlio, Homero, Valèrio Màximo, etcètera, corresponen a Leli, Homer, Valeri Màxim, etc.

Pàg. 42 r. 17. — *Africa*, VII, 740 i seg.

Pàg. 42 r. 18. — És el *Commentarius ex Cicerone in Somnium Scipionis*,

Pàg. 42 r. 25 a pàg. 43 r. 12. — Abreuja Ciceró (*Tusc. Disp.*, I, 29-30).

Pàg. 43 r. 13-6. — Pres també de Ciceró (*Tusc. Disp.*, I, 34).

Pàg. 43 r. 24-9. — Manllevat a Valeri Màxim (*Factorum dictorumque memorabilium*, II, 6, 10).

Pàg. 44 r. 12-8. — Altre manlleu a Valeri Màxim (*Fact. dict. mem.*, I, 6, 13 ; I, 8, 1).

Pàg. 44 r. 20 a pàg. 45 r. 10. — Pres de Ciceró (*De senectute*, cap. 21).

Pàg. 45 r. 11-2. — No és probable que d'entre aquests escriptors llatins, Bernat Metge hagués conegut d'altres que Virgili i Ovidi, i tal volta Sèneca.

Pàg. 45 r. 23. — Gènesi, I, 26.

Pàg. 46 r. 15. — Ibid., XXXVII, 35.

Pàg. 46 r. 28. — Llibre dels Reis, I llib., XXVIII.

Pàg. 47 r. 5. — Ibid., III llib., XVII, 17-24.

Pàg. 47 r. 12. — Ibid., IV llib., XIII, 21.

Pàg. 47 r. 16. — Salms, XV, 10.

Pàg. 47 r. 17. — Ibid., XVLIII.

Pàg. 47 r. 20. — Ibid., XXIX, 4.

Pàg. 47 r. 22. — Ibid., CXXXVIII, 2.

Pàg. 47 r. 25. — Eclesiastès, XII, 7.

Pàg. 47 r. 27. — Isaïas, XXXVIII, 10.

Pàg. 48 r. 1. — Ibid., XXXVIII, 17.

Pàg. 48 r. 3-6. — Daniel, XII, 1, 2.

Pàg. 48 r. 7. — Sofonias, III, 8.

Pàg. 48 r. 20-3. — Sant Lluc, XVI, 22.

Pàg. 48 r. 24. — Sant Mateu, X, 28.

Pàg. 49 r. 23. — En dir «les gestes dels sants» sembla alludir al *Flos sanctorum*, aplec de vides de sants molt divulgat en l'Edat Mitjana, el qual ja havia estat traduït al català.

Pàg. 48 r. 23. — Les «vides e collacions dels Pares» deu ésser el *De collationibus Patrum, libri XXVI,* obra de Joan de Cassi, que també havia estat vertida a la nostra llengua.

Pàg. 49 r. 25. — Es refereix als quatre Doctors de l'Església d'Occident, Sant Jeroni, Sant Ambròs, Sant Agustí i Sant Gregori el Magne.

Pàg. 50 r. 24. — L'interès de Pere III per l'Alcorà, que en 1381 el franciscà Ponç Saclota traduí al català per ordre d'aquest rei, degué trascendir al seu fill i al cercle de les seves relacions literàries. De la mateixa època hi ha una referència a una altra versió, feta pel dominicà Jaume Domènec, i una vaga allusió a una altra, de Guillem Sescomes. (Vegeu A. Rubió i Lluch : *Documents per la història de la cultura catalana mig-eval,* II.)

Pàg. 50 r. 28 a pàg. 51 r. 10. — Aquestes citacions de l'Alcorà essent tan generals, no és possible referir-les concretament a cap passatge.

Pàg. 52 r. 5-26. — Traduït literalment de Cassiodor, *De anima,* cap. 2 (Migne, *Patr., lat.,* 1826-7).

Pàg. 54 r. 2 a pàg. 59 r. 17. — Aprofita Sant Tomàs, *Summa contra Gentiles,* II, particularment el cap. 82. Les citacions fetes en aquests paràgrafs són preses totes de Sant Tomàs. Les bíbliques corresponen al Gènesi, IX, 5 i al Levític, XVII, 11, 14. El «Llibre de les Eclesiàstiques Doctrines» és el *Liber de eclesiasticis dogmatibus* de Gennadi de Marsella (s. v), llarg temps atribuït a Sant Agustí. La citació d'Aristòtil correspon al llibre II del *De anima,* i no al III.

Pàg. 59 r. 19. — Vegeu nota de la pàg. 38, r. 27.

Pàg. 60 r. 2 a pàg. 61 r. 5. — Aquestes frases,

que enllacen el diàleg del llibre primer amb el del llibre segon, són traduïdes del *Corbaccio* (pàg. 42 r. 36 a pàg. 43 r. 8).

LLIBRE SEGON

Pàg. 61 r. 2-5. — Vegeu la nota precedent.

Pàg. 61 r. 27. — Sobre la mort del rei Joan, vegeu la nota de la pàg. 18 r. 12.

Pàg. 62 r. 3. — Llibre de Job, XIV, 5.

Pàg. 62 r. 24. — Sobre aquest empresonament de Bernat Metge, vegeu pàg. 10-1.

Pàg. 65 r. 26. — *De remediis utriusque fortunae,* II, diàl. CXIII.

Pàg. 71 r. 9. — El Cisma d'Occident es produí en 1378, arran de la mort de Gregori XI. El Sacre Collegi, reunit a Roma, elegí Papa a Urbà VI. Poc després la majoria dels cardenals anullà aquesta elecció, nomenant Climent VII, el qual s'establí a Avinyó. No havent volgut abdicar Urbà, la Cristianitat es dividí en dues obediències. El nostre rei Pere III observà en aquest assumpte una actitud neutral. El seu fill Joan I, durant el primer més del seu regnat (4 de febrer de 1387), assessorat per una reunió de prelats tinguda a Barcelona, reconegué oficialment per veritable Papa a Climent VII, en favor del qual ja existia en la nostra terra un corrent d'opinió. El Cisma acabà en 1415, després del Concili de Constança.

Pàg. 75 r. 3-7. — Comp. *Corbaccio,* pàg. 46 r. 15-33.

Pàg. 75 r. 10. — Les controvèrsies a propòsit de la concepció immaculada de la Mare de Déu,

que sovintegen a Catalunya des del XIIIèn segle, prengueren en temps de Joan I tal virulència, que donaren lloc a un veritable conflicte polític. A despit dels atacs que li adreçaren els partidaris de la tendència contrària — entre els quals es distingí el famós inquisidor Nicolau Aimeric —, el rei Joan, encoratjat pels consellers de Barcelona, afavorí amb nombroses disposicions la propagació del culte a la Immaculada Concepció, i en un edicte de 14 de març de 1374 manà que la «festa apellada Concepció de la Verge Maria» fos observada en tots els seus dominis. La seva actuació fou prosseguida per Martí l'Humà a instigació de la reina vídua Dona Violant. (Vegeu F. Gazulla : *Los Reyes de Aragón y la Purísima Concepción.* — Bol. Ac. Buenas Letras de Barcelona, III.)

Pàg. 77 r. 26. — Pere III, el de les Cerimònies o del Punyalet, pare de Joan I i de Martí I, començà de regnar en 1335, i moria a Barcelona el 5 de gener de 1387.

Pàg. 78 r. 5. — Leonor, filla del rei Pere de Sicília, fou la tercera muller de Pere III i la mare de Joan I i Martí I. Morí en 1375.

Pàg. 81 r. 14. — La composició del *Somni* no deixà de produir un efecte immediat : el rei Martí s'interessà desseguida per conèixer l'obra. Així veiem que en 28 d'abril de 1399 el rei escriu la següent lletra a Bernat Metge : «Lo Rei. — Sapiats que el nostre feel En Ramon Savall nos ha recitada l'obra que Vós havets feta d'un *Somni,* e hauríem pler que la veéssem. Per què us manam e us pregam que el pus prest que porets, nos en trametats translat, e farets-nos-en servei. Dada en Saragossa, sots nostre segell menor, a vint-e-vuit d'abril de l'any de Nostre Senyor 1399.—Rex

Martinus. — Dirigitur Bernardo Medici. — Dominus Rex mandavit mihi Berengario Sarta.» (Rubió i Lluch: *Documents per la història de la cultura catalana mig-eval,* I, 408.)

Pàg. 82 r. 1. — Violant, filla del duc de Bar i neboda de Carles V de França, fou la tercera muller de Joan I; morí l'any 1431. La filla de Joan I a la qual es refereix Bernat Metge, és Violant, que fou muller de Lluís d'Anjou, rei de Nàpols.

LLIBRE TERÇ

Pàg. 85 r. 17 a pàg. 89 r. 28. — Aquesta narració de la vida d'Orfeu és treta, en gran part, de les Metamòrfosis d'Ovidi (llib. X, cap. I).

Pàg. 90 r. 3. — Sant Joan d'Acre fou presa definitivament als cristians en 1291 pel soldà d'Egipte. Aquest esdeveniment decidí l'esfondrament del regne de Jerusalem, constituït arran de la primera Creuada. Bernat Metge manlleva aquest exemple al *Corbaccio* (pàg. 78 r. 19).

Pàg. 91 r. 3-5. — Frases tretes del *Corbaccio* (pàg. 55 r. 20-30).

Pàg. 92 r. 8 a pàg. 97 r. 23. — Tota aquesta descripció de l'infern és una reducció molt lliure de la que fa Virgili en el cant VI de l'Eneida, tal volta amb alguna reminiscència de l'*Inferno* del Dant.

Pàg. 104 r. 19 a pàg. 105 r. 29. — La relació que fa Tirèsias de la seva vida és presa de les Metamòrfosis d'Ovidi (llib. III, cap. IV).

Pàg. 107 r. 3 a pàg. 129 r. 4. — Aquesta diatriba contra les dones és manllevada en bona part al *Corbaccio*.

Pàg. 107 r. 20. — El manuscrit de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona porta al peu del foli, de la mateixa lletra que el text, la següent nota, que probablement no és de Bernat Metge: «Joan Bocaci diu que amor és una passió dissecadora de l'ànima, desviadora d'enteniment, grossitud e privació de la memòria, dissipadora de la tendra facultat, gastadora de la força del cos, enemiga de la joventut e mort de la vellesa, engendradora de vicis, evitadora de vans pits, cosa sens raó, sens ordre e sens estabilitat alguna, niu de la pensa no sana e sotsmetedora de la humana llibertat, etc.»

Pàg. 119 r. 23. — Al manuscrit de la Universitat hi ha, a peu de plana, la següent nota, que no sembla de mà del copista, però que n'és contemporània: «Senecha: Garrulitas mulierum id solum scelare novit quod nescit.»

Pàg. 120 r. 17. — Almorat és la forma popular del nom del soldà de Turquia Murad, el qual morí vencedor en la batalla de Kossovo (1389). El succeí el seu fill Baiacet.

Pàg. 122 r. 16. — La menció d'aquest personatge és treta de Valeri Màxim (*Fact. dict. mem.*, II, 9, 4).

Pàg. 122 r. 28. — Lançalot, Tristany i el rei Artús són els principals protagonistes de les novelles dites de la Taula Rodona, redactades a França en el segle XIII aprofitant poemes anteriors. Aquestes novelles es divulgaren per tota l'Europa medieval i foren molt conegudes a Catalunya, assenyaladament en el segle XIV.

LLIBRE QUART

Pàg. 135 r. 26 a pàg. 142 r. 21. — En aquesta apologia de dones illustres de l'antiguitat clàssica aprofita el *De claribus mulieribus* de Bocaccio (cap. 18, 2, 47, 98, 30, 37, 6, 8, 25, 45, 95, 19, 76, 80, 79, 55, 72, 81, 83, 40, 46, 51, 50) i el *Factorum dictorumque memorabilium* de Valeri Màxim (llib. IX cap. 3 ; IX, 10 ; IV, 6 ; VI, 7 ; V, 4 ; VI, 1 ; III, 2).

Pàg. 140 r. 12. — Ruis correspon a Perus en el text de Valeri Màxim. (*Fact. dict. mem.*, V, 4, 1), que és d'on l'autor pren aquest exemple.

Pàg. 142 r. 23. — Es refereix a la «Història de Valter e de la pacient Griselda», traducció que féu Bernat Metge de l'obra llatina del Petrarca, la qual és aiximateix traducció de la darrera novella del *Decamerone* (vegeu pàg. 7-9). L'edició més assequible d'aquesta obra de Bernat Metge, és la de R. Miquel i Planas (*Les Obres de Bernat Metge,* Barcelona. 1910).

Pàg. 143 r. 10. — Es refereix a Elisenda de Montcada, quarta muller de Jaume II. En morir aquest (1327), es retirà al monestir de clarisses de Santa Maria de Pedralbes (als volts de Barcelona), el qual ella mateixa havia fundat dos anys abans.

Pàg. 143 r. 22. — Pere III va sostenir contra Pere el Crudel de Castella una aferrissada lluita, que durà nou anys (1356-1365). Les operacions, que es desenrotllaren principalment al regne de València i a la frontera d'Aragó amb Castella, foren dirigides personalment pel nostre Rei. La

reina Leonor intervingué aleshores molt activament en els afers de la governació interior.

Pàg. 143 r. 22. — Sobre la reina Leonor, vegeu nota de la pàg. 78 r. 5.

Pàg. 144 r. 2. — A la mort de Frederic III de Sicília (1377), començà en aquell regne un període de turbulències. Aquestes continuaren malgrat la intervenció dels nostres reis — Pere III i Leonor —, els quals realitzaren el casament de l'infant Martí, fill de Martí l'Humà, amb la reina Maria de Sicília, i amb la presa de Palerm (1392) establiren a l'illa el govern d'aquests prínceps. La pacificació completa tingué lloc quan fou coneguda la proclamació de Martí l'Humà per rei de la Confederació catalano-aragonesa.

Pàg. 144 r. 3. — Sobre Martí I, vegeu la nota de la pàg. 23 r. 27.

Pàg. 144 r. 11. — Leonor, filla de l'infant Pere, germà d'Alfons III, fou la segona muller de Pere I de Xipre, que regnà de 1359 a 1369.

Pàg. 144 r. 19. — Sibilla, filla del cavaller empordanès Bernat de Fortià, fou la quarta muller de Pere III. Després de la mort d'aquest, fou molt perseguida per Joan I i Martí l'Humà. No deixa d'ésser curiós que Bernat Metge, tan estretament lligat amb aquests dos monarques, s'arrisqui a lloar-la. Aquesta reina morí en 1406.

Pàg. 144 r. 25. — Sobre la reina Violant, vegeu la nota de la pàg. 82 r. 1.

Pàg. 145 r. 3. — La menció d'aquests tres personatges, com a exemples de lliberalitat, prové de Valeri Màxim. (*Fact. dict. mem.*, IV, 8.)

Pàg. 145 r. 21. — Maria, filla de Llop, comte de Luna, fou la primera muller de Martí l'Humà. A la mort de Joan I (16 de maig de 1396) i en

absència del seu marit, retingut a Sicília per afers del govern de l'illa, sorgí un conflicte entre ella i la reina Violant, vídua de Joan I. Aquesta, per tal de possessionar-se de la regència del regne, allegava sentir-se embaraçada; els Consellers de Barcelona decidiren la qüestió en favor de la reina Maria. Bernat Metge (pàg. 146 r. 28) fa una allusió concreta a les qüestions provocades per aquestes dissensions. Morí aquesta regina en l'any 1407.

Pàg. 147 r. 6. — Mateu de Castellbò, comte de Foix, casat amb una filla del primer matrimoni de Joan I, pretenia aprofitar-se de la situació política del nostre país, per fer valer els seus pressumptes drets a la Corona. Havent entrat amb gent d'armes a la Cerdenya i l'Urgellet, la reina Maria — que ja abans havia fet cremar els llocs que no tenien defensa — organitzà sàviament la resistència, desbaratant els plans del Comte. L'ajut que ella trobà en els Consellers de Barcelona i en les Corts d'Aragó, ens és testimoniat per documents de l'època.

Pàg. 147 r. 27-9. — Reminiscència dels Salms, CXXIV, 3.

GLOSSARI

Figuren en aquest glossari les paraules i els girs que, per la forma o pel significat, no s'ajusten al català modern.

Els mots que surten en més d'un passatge els citem una sola vegada, llevat de quan varien de sentit: en tal cas, cadascuna de llurs accepcions hi és anotada.

A continuació de cada paraula o frase indiquem per mitjà de dues xifres la pàgina i la ratlla en què es troba.

A, 28.12, de; 109.25, per tal de; 112.5, per; 115.29, amb, per mitjà de. — ***a cent mília vegades,*** 110.23, cent mil vegades. — ***a cap de,*** 105.9, al cap de. — ***a vuit dies,*** 158.19, als vuit dies. — ***a: ha a devallar,*** 86.20, ha de devallar; ***a perir ha,*** 87.2, ha de finar. — ***a fer covendrà,*** 133.18, caldrà fer. — ***a nit,*** 100.17, aquesta nit. — ***a present,*** 100.4, al present. — ***a tard,*** 157.26, de tard en tard.

ab, 17.19, amb; 134.26, a. — ***ab què,*** 150.29, mentre. — ***ab tant,*** 73.28, mentrestant.

abcegat, 52.22, obcecat.

abdosos, 71.18, ambdós.

abellir, 168.5, temptar, seduir.

abrigat, 102.9, cobert.

abtenir-se, 103.28, abstenir-se.

acolorada[*ment*], 167.7, de manera viva.

acórreguen: m'acórreguen, 145.20, se m'acudin.

acórrer, 64.20, acudir, sortir al pas.

Adelfus, 137.24, Adelf.

adés, 154.21, a voltes. ***adés adés,*** 110.19, de tant en tant.

adulterar, 139.1, cometre adulteri.

Aelo, 87.14, Ael·lo.

aer, 120.12, aire.

afany, 50.22, treball, neguit.

afecció, 106.24, desig.

afermar. 27.18. afirmar.

afollar, 78.19, espatllar, entorpir.

Agamènon, 122.20, Agamèmnon.

agrament, 69.26, asprament.

agreujar, 28.12, fer més feixuc.

agüar, 56.18, afinar; 111.25, avivar.

aiga, 93.2, aigua.

aital, 41.23, tal. — ***d'aitals,*** 36.4, d'aquests.

aitampoc, 35.7, tampoc.

aitant, 120.2, tant.

així, 29.1, talment. — ***així com,***

22.18, com.—*així que*, 32.22, de manera que.
ajustar, 21.14, afegir.
alambric, 108 9, alambí.
alcandora, 155.10, peça d'indumentària interior (semblant a la camisa actual).
alcofoll, 110.8, substància pulveritzada per pintar les celles.
alegrar, 112.6, alegrar se.—*alegrar-se*, 77.15, fruir.
Aleto, 87.12, Alecto.
alfarda, 110.16, espècie de penjoll moresc.
algú, 27.25, ningú.
algun, 53.5, cap; 67.25, ningú.
aljuba, 109.23, peça d'indumentària. (Anava ornada amb pells.)
Almorat, v. nota pàg. 120 ratlla 17.
als, 19.27, altra cosa, res més.
alt: d'alt, 113.22, de dalt.
altament, 109.14, sumptuosament.
altar-se, 117.16, enamorar-se.
am, 35.24, ami.
amorós, 123.1, enamorat.
animositat, 144.10, coratge.
Antropos, 87.15, Atropos.
aparec: a mi aparec, 17.18, em semblà
aparen, 36.22, semblen.
aparria, 76.8, semblaria.
apellar, 21.1, anomenar.
aportar: aport llagots, 163.14, vagi adulant.
aprimar, 99.25, afinar.
aproïsmar, 151.18, acostar.
aprovat, 135.23, reputat.
aqueis, 100.10, aqueixos.
aquella, 20.18, ella; 91.12, la.
aquí, 86.4, allí; *d'aquí avant*, 165.12, d'ara endavant.
ara... adés, 155.22, ara... ara, tan aviat... com.
argentada, 108.15, nom d'una pomada.
argüint, 23.4, el que sosté una tesi.
arismètic, 90.5, matemàtic.
Aristòxenus, 27.1, Aristòxen.
armat de totes peces, 124.19, guarnit de cap a peus.
assajar, 81.17, tractar de.
assat (= assats), 161.20, força, prou.
assats, 135.20, prou, força.
asseure's: li asseguessen les barres, 117.25, li assentessin les barres.
atorgar, 122.8, concedir.
atret: fer atret, 117.9, demostrar, fer semblant.
atretants, 139.12 altres tants.
atrobar-se, 123.7, haver-hi.
aur, 18.1, or.
avant, 152.15, endavant.—*res més avant que*, 21.6, res de superior a.
averar, 150.7, provar.
avisament, 112.26, govern, capteniment.
avolot, 150.12, avalot.
avolotador, 166.6, busca-raons.
avortir, 138-20, avortar.

bacalleria, 166.7, xafarderia.
bacín, 161.26, bací.
balada, 88.25, classe de composició lírica, per a ésser cantada i també dansada.
baptisme, 98.25, batisme.
barat, 64.5, guany.
barateria, 19.8, malifeta, embolic interessat.
Barcinona, 141.1, Barcelona.
barret, 155.4, mena de capell.
bastant, 99.5, suficient.—*no*

m'hi tinc per bastant, 144.26, no m'hi veig amb cor.
bé, 110.10, ben; 166.16, ben bé.
bell, 128.23, bon.
ben, 22.17, bé.
benifici, 78.19, benefici.
bestial, 128.2, sensual.
bestiejar, 111.12, fer el bèstia.
blan, 127.22, tou.
blastomar, 110.20, blasmar, renyar.
botonar, 166.18, cordar.
breu, 100.24, breument.
breument 91.12, en breu.
Brut, 138 15, Brutus.
brut, 20.18, animal irracional.
Busa Cannesa, 145.3, Busa, dona de Cannas.

caen, 111.23, cauen.
caïment, 88 13, caiguda.
cald, 113.2, calent.
calija, 92.29, calitja.
call, 97.7, calli.
cançó, 88.26, obra lírica de caràcter amorós.
cànones, 148.25, cànons.
cantó, 161.27, cantonada.
caperó, 155.1, mena de caputxó.
carbó, 138.15, brasa.
càrcer, 28.27, presó.
carçre, 139.27, presó.
cardinal, 71.22, cardenal.
carrera, 43.2, via; 162.24, carrer.
Cartage, 140 23, Cartago.
cas, 29.1, sort, destí.
cascú, 36.5; *cascun*, 154,20, cadascú.
castos, v. nota pàg. 38 r. 24.
cativa, 111.3, esclava.
caure, 128.14, escaure.
celar, 107.16, amagar.
celsitud, 60.2, excelsitud.
cemba, 89.17, mena de timbal.
centè, 119.25, centèssim.
Cèrbero, Cèrberus, 86.9, 88.18, Cèrber.
cercar, 152,26, consultar.
cert, 127.22, certament.
certificar, 77.19, assabentar.
cessar: tota... causa cessant, 118.10, sense cap mena de causa.
cima, 156.26, branca alta.
cinta, 109 16, cintura.
cinyir, 30.11, cenyir.
circuïció, 106.3, circumloqui.
ciuró, 125.11, cigró.
clamar-se, 131.16, queixar-se.
clar: haver per clar, 39.2, tenir com a cert.
claudicar, 88.1, coixejar.
Cloèlia, 141.22, Clèlia.
clovell, 109.22, clofolla.
cobrar, 88.14, recobrar.
cobre, 95.20 cobreix
Cocitus, 92 2, Cocit.
cogitació, 17.10, cavil·lació, meditació.
colgar, 116.27, ficar-se al llit.
colona, 95.3, columna.
color: sots color, 64.4, sota aparença.
colorar, 79.27, dissimular.
colp, 102.7, cop.
colpa, 91.13, culpa.
com, 67.8, per tal com; 26.7, quan.
començ, 91 21, comenci.
cometa (femení), 120.16, cometa.
companya, 156.5, companyia.
companyó, 85.16, company.
comparec, 71.7, comparegué.
complidament, 145.26, del tot.
complir, 153.3, acomplir.
comportament, 109.9, maneres.
compost: mal compost, 128.5, mal fet.

compromès, 73.15, compromís.
con, 29 8, quan.
conca, 89 18, peça de veixella.
concebiment, 166.3, concepció.
concloen, 36,19, conclouen.
concordar, 73.11, posar-se d'acord.
coneis, 24.7, coneixes.
conferir, 42.21, discutir.
congúixa, 24.23, congoixa.
consonant, 84.10, conforme.
constituir-se, 86.11, personar-se
contemplació, 75.4, consideració.
contena, 55.23, contingui.
continent, 143.2, cast.
continuar, 155 10, seguir freqüentant.
contrast, 150.25, oposició.
contrastar, 37.11, contradir.
cota, 166.20, peça exterior del vestit.
convertir, 168.3, girar, decantar.
copiosament, 125.4, complicadament.
cor: què et va per lo cor, 133.21, què penses que no dius, què et volta pel magí.
coratge, 80.6, cor, pensa.
corcó, 124.3, corc.
cosiment: si jo no hi prengués cosiment, 158.27, si jo no me n'hagués preocupat
covenc, 17.13, calgué, convingué.
covendrà, 133.18, caldrà.
covinent, 84.6, prou entès; 91.3, apropiat, convenient.
covinentment, 23.23, a bastament.
creen, 24.12, creuen. — *cresec,* 19.4, crec. — *creseguen,* 154.4, creguin. — *cresegués,* 43 22, cregués. — *cresegut,* 22.25, cregut.
crespat, 153.28, encrespat.
cridador, 166.5, cridaire.
cruu, 118.7, cru.
cuidar-se 162.24, estar a punt de.
cuidats, 81.17, penseu.
cupiditat, 48.16, cobejança, desig.
curar, 107.24, tenir en compte.
curialitat, 85 11, cortesia.
ço fan que, 163.6, fan ço que.

damnat, 77.7, condemnat. — *vida damnada,* 157.28, mala vida.
damnatge, 42.4, dany.
damnós, 161.12, perjudicial.
davant, 97.20, de davant.
de: 28.26, amb. — *d'abans,* 22.10, abans. — *de si mateixa,* 121.18, que si mateixa. — *no és de treball,* 92.11, no costa treball. — *de tot,* 92.11, del tot.
deaurar, 156.28, daurar.
deboixat, 111.4, pintat.
decebre, 126.23, enganyar.
defalliment, 85.13, falta, defecte.
defallir, 33.18, faltar.
defensió, 63.27, defensa.
deges, 131.16, deguis.
deig, 38.5, dec.
deim, 55.24, diem.
deja, 104 1, degui; *dejats,* 117.2, degueu
dejús, 158.14, sota.
delicament, 122.25, polidesa; 138.10, complexió feble.
delit, 163 24, plaer.
delliurar, 48.1, alliberar.
demèrit, 17.3, culpa.
dementre, 25.22, mentres.

denant, 146.26, davant.
denunciar, 48.3, anunciar.
departiment, 29.14, separació
departir, 29.6, separar.
deport, 124.7, esbargiment.
deportar, 85.23, esbargir-se.
deposar, 26.12, prestar declaració, testificar.
desastruc. 112.6, malaurat.
desaventura, 85 23, malaurança.
desemparar, 84.9, abandonar.
desenganar, 98.10, desenganyar.
desig, 92.4, desitjo.
desijar, 28.16, desitjar.
deslligat, 125.24, despentinat, sense arreglar.
deslliurar, 83.1, alliberar.
desplasent, 92.6, desplaent.
desplaer, 126.5, contrarietat, enuig.
despuis, 17.5, després.
desraïgar, 80.6, desarrelar.
dessaber, 52.21, ignorar.
dessús, 47 24, més amunt; 95.8, damunt.
destituir, 168.18, privar, desposseir.
destrouir, 33.16, destruir.
determenar, 21.13, acabar; 74.28, resoldre.
Déus, 62.29, Déu.
devallé, 86.6, vaig descendir.
devi, 115.21, adivinador.
devoció, 125.4, cura.
Dicearcus, 27.7, Dicearc.
dictar, 124.23, compondre.
dien, 99.6, diuen.
diformitat, 127.2, deformitat.
difugir, 73.19, defugir.
digats, 26.17, digueu.
discepció, 105 14, discussió.
disceptar, 85.6, discutir.
discórrer, 30.13, recórrer.
discorriment, 64.13, transcurs.
disert, 145.15, docte.
disertament, 167.6, doctament.
disformat, 118.24, deforme.
dispondre, 46.4, disposar.
dispost, 113.15, disposat.
disputar, 161.16, discutir.
disputest, 79.13, vas disputar.
distribuir, 91.7, despendre, malversar.
dit, 152.4, raonament; 122.27, dita, mot.
diverses, 118.7, diversos.
divinació, 105.26, adivinació.
divinar, 115.23, endevinar.
dix, 18.16, digué.
dó, 94.18, dongui.
dolent, 122.4, malaurat.
dolentia, 155 14, dolenteria.
domdar, 137.6, dominar.
domèstic, 62.21, familiar.
dona, 117.20, mestressa.
donar: donar vijares, 5.35, semblar.
donari, 121.12, airositat.
doné, 104.28, vaig donar.—*donets,* 24.21, dongueu.
donques, 68.9, doncs.
dreçar, 100.16, 150.5, adreçar; 159.2, incorporar-se, aixecar-se; 166.19, endreçar.
dubitació, 37.6, dubte.
dubtar, 28.29, témer.
dubtós, 138.6, perillós.—*dubtós fet,* 26.21, qüestió complicada.

e, 17.3, i.
Edipus, 104.19, Èdip.
Egistus, 122.20, Egist.
egual, 134.26, igual.
egualar, 90.26, igualar.
embacinar, 119.8, enganyar, engatussar.

emparar, 135.19, sostenir, defensar.
empatxar, 81.25, impedir.
empatxament, 63.17, impediment.
en, 69.4, a; 90.19, amb; 133.25, de; 153.27, per tal de; 80.29, com a. — *en fet*, 163.1, de fet.
enadir, 25.29, afegir.
encara més, 156.29, a més.
encaure, 120.21, escaure's, tenir lloc.
encavalcar, 160.22, muntar.
encercar, 70.3, inquirir, esbrinar.
encontinent, 84.28, tot seguit.
encórrer, 105.25, sofrir.
endelequeia, v. nota p. 27 r. 12.
enfellonir-se, 90.9, irar-se.
engan, 91.29, engany.
enganar: enganar les nits, 142.25, escurçar les nits, matar el temps.
engendrar, 146.13, *engenrar*, 88.13, produir.
enginy, 64.29, maquinació.
engreixar, 124.11, engreixar-se
engrunar, 61.14, esmicolar, especificar.
ennobleir, 40.16, ennoblir.
enquerir, 123.4, preguntar.
ensems: ensems ab, 95.10, juntament.
ensús, 56 10, amunt.
ensutzar, 97.20, embrutar.
ensutzeir, 76.28, embrutar.
entena, 35.24, entengui. — *entenents-ho*, 25.20, entenent-ho. — *entenes*, 27.23, entenguis. — *entendre en*, 143.29, prestar atenció. — *no ho entenc a dir de*, 151.28, no em refereixo a.
entorn, 17.8, a l'entorn.
entràmena, 27.6, entranya.
entredit, 162.23, interdicte.
entrevenc, 66.1, intervingué.
entrò, 125.7, fins a.
Epicuri, 79.6, Epicur.
Equides, v. nota pàg. 40 r. 29.
ergullós, 95.18, orgullós.
es: si es fan, 152.5, així fan.
escarn, 48.7, escarni.
escarnidor, 166.4, criticaire.
escarnir, 161.27, criticar.
escient, 25.8, savi.
esclarir, 31.23, asserenar.
escorxament, 109.2, afaitament
escriptura, 135.25. escrit.
escudella, 110.22, plat.
escur, 88.7, obscur, fosc.
esforç, 146.18, reforç.
esgleia, 157.10, església.
esguard: en esguard de, 145.5, en comparació de.
espaordiment, 23.6, espant.
espatxar, 126.13, enllestir
espau, 64.12, poc a poc.
espècie: fènyer espècie de, 139.20, fer semblant de.
especular, 83.23, meditar.
espès, 23.15, abundós.
espill, 110.3, mirall de lluna.
espirit. 18.27, esperit.
ésser, 30.28, existir; 80.23, haver-hi. — *no atorgues ésser espirit*, 30.2, no concedeixes que l'esperit existeix. — *tant com en mi serà*, 81.27, en tot el que de mi dependrà.
est, 23.28, ets.
esta, 150.1, aquesta.
estament, 125.20, estat.
estela, 120.11, estel.
Estènnio, 87.13, Esteno.
estesí, 88.11, vaig entendre.
estil·lar, 108 2, destil·lar.
estitut, 39.24, institució.
estorçre, 139.8, alliberar.
estran, 141.13, estrany.

estrènyer: *lo joc t'estrenyeré*, 106.10, t'hi faré ésser.
estretament, 79.13, seriosament.
estudi, 109.7, treball, afany.
esturç, 127.13, estruç.
esvair, 137.4, devastar.
et: *si et vols*, 135.9, si vols.
Eurídices, 85.22, Eurídice.
Evàndar, 137.20, Evandre.
evasió, 79.16, evasiva.
exemplar, 141.3, exemple.
eximpli, 117.6, refrany.
expedient, 73.16, expeditiu; 74.11, oportú. — *de bon expedient*, 72.11, a dreta llei.
expon, 86.13, exposo.
exprimir, 97,27, expressar.
extinct, 58.21, extingit.
extrem, 146.13, extremat.

faç, 20.6, faig.
façam, 45.23, fem (subjunt.).
faent, 67.28, fent.
faés, 45.25, fes; *faesses*, 73.10, fessis.
falrà, 151.20, mancarà.
falsament, 62.26, amb engany.
falsia, 121.19, falsedat.
falla: *sens falla*, 84.19, sens dubte.
fallir, 146 2, mancar.
fama: *donar fama*, 62.23, fer córrer la veu. — *metre en fama*, 19.9, fer córrer.
famejant, 17.16, afamat.
familiar, 68.28, íntim.
fantàstic, 23.11, aparent.
faria a tornar, 153.5, hauria d'ésser tornada.
fé, 168.13, fes
feel, 62.12, fidel.
fellonament, 102.5, iradament.
fembra, 131.19, dona.
fenyé, 27.2, fingí; *fenyents*, 64.2, simulant; *fenys*, 100.7, fingeixes.
fer: *fer festa*, 156.9, vanar-se. *Fer gran festa*, 66.24, fer gran cas. — *fer grans noves*, ponderar. — *fer mercaderia*, 123.24, mercadejar. *fer sos fets de*, 80.20, aprofitar-se de. — *com se pot fer*, 150.13, com pot ésser.
fermall, 111.28, agulla de pit.
fermetat, 119.12, fermesa.
fetillera, 115.21, encantadora.
fets, 118.2, féu (2ª pers. plural pres. ind.).
ficar: *ficar la orella a*, 85.5, prestar gran atenció a.
ficte, 80.18, fingit.
fin, 124.14, fi.
final: *final conclusió*, 123.25, conclusió definitiva.
físic, 165.8, metge.
florí, 117.17, nom d'una moneda d'or.
fo, 26.24, fou.
foguejant, 138.15, encès.
fom, 88.7, fórem.
fort, 91.14, molt.
fortment, 28.28, fortament.
franc, 28.27, lliure.
frare, 144.45, germà.
freitura, fretura, mancança, mancament.
frenètic: *frenètic sots*, 122.1, desvariegeu.
frescament, 103.11, de gust.
freturar, *freiturar*, 148.2, 80.16, estar necessitat.
frisó, 155.7, classe de drap groixut.
fundar, 106.20, fonamentar.
fus, 112.3, fos.

Galièn, 27.9, Galè.
garrotera, 166.25, lligacama.

gatlla, 108.25, guatlla.
gens: no gens, 145.22, no pas.
gent d'armes, 146.9, exèrcit, soldats.
ginyar, 64.17, decantar, convèncer.
gitar, 67.4, llençar; 147.5, foragitar.
glotament, 96.11, goludament.
golós, 96.10, golut.
gonella, 109.15, peça d'indumentària exterior.
gonyar, 110.1, guanyar.
gordador, 112.11, guardador.
gordar, 88.4, esguardar.
gordià, 163.4, guardià.
gorir, 91.12, guarir.
graciós, 86.9, agradable.
graciosament, 85.8, gentilment
graciositat, 90.27, gentilesa.
Gracos, 142,10, Gracs.
gramalla, 158.15, peça llarga de la indumentària exterior.
gran: gran matí, 157.14, de bon matí. — *gran temps*, 64.13, llarg temps.
granesa (= grandesa), 149.8, llarga duració.
greu: si greu no t'era, 51.13, si no et sabia greu.
grifaut, 147.21, nom d'un ocell de caça.
grosser, 124.27, barroer.
grosseria, 147.14, vulgaritat.
guany: a mal guany, 110.20, en mala hora.
guardar, 90 17, tenir en compte
guisa, 109.8, manera.—*guisa novella*, 153.21, moda nova.

hàbit, 109.11, vestit.
hajats, 31.3, hàgiu.
haüt, 38.15, hagut.
haver: 27.26, tenir. — *haver-se*, 147.4, comportar-se; *s'ha*, 29.17, es troba. — *han opinió*, 40.23, són de l'opinió.—*han fort cars*, 115.19, tenen en gran estima. — *haver-se*, 27.27, conduir-se.
heraud, 166.5, herald, portanoves.
hiç, 60.6, aquí, hi; 101.27, d'aquí.
Hipo, 141.17, Hippo.
historial, 84.7, coneixedor de la història.
hoc, 22.12, sí. — *hoc encara*, 125.2, i encara.
hom, 17.19, home.—*molt hom*, 35.28, molta gent.
Homero, 120 11, Homer.
hominal, 29.29, humanal.
honestat, 143.9, honestedat.

ídola, 126.15, ídol.
image, 45.23. imatge.
immunde, 143.19, brut.
imposar, 79.26, imputar; 81.17, posar, carregar.
impressió, 71.26, pressió.
incident, 52.28, incís, interrupció.
incomportable, 157.1, intolerable.
induen, 53.11, indueixen.
indústria, 135.15, activitat, enginy.
inestimable, 93.9, desmesurat.
infirmant, 21.10, deconviccions poc fermes.
infirmitat, 34.20, malaltia.
inhibir, 75.12, prohibir, impedir.
inimicícia, 89.7, enemistat.
iniquitat, 17.6, malvolença.
inòpia, 146.20, pobresa.
instant, 65.1, insistent.
instantment, 102.2, insistentment.
integument, 99.5, metàfora.

intrada, 95.13, entrada.
intrar, 67 26, entrar.
iríets, 67.16, aniríeu.
irrepel·lible, 26.15, irrefutable.
Ísion, 87.20, Ixió.
isquen, 92.15, surtin; *isqués*, 19.23, sortís.

ja, 23.25, encara.
jaen, 96.29, jauen.
jamai: ço que feren jamai, 120.26, ço que mai haguessin fet.
jamés, 20.27, jamai.
jaquir, 47.16, deixar.
jatsia, 24.2, encara que.
joia, 154.6, premi.
jonoll, 109,34, genoll.
jui, 91.27, parer; 17.78, judici.
Július Cèsar, 138.17, Juli Cèsar.
junta, 124.6, torneig.
jupó, 166 19, peça d'indumentària exterior.
jusà, jussà, 96.9, 20.22, inferior.
jutjar: natura jutjar, 39.1, que la natura jutgi.

la los, 43.26, els la.
la't, 109.29, te la.
Lèntulo, 139.9, Lèntul.
Lèsbon, 89.24, Lesbos.
Letes, 93 17. Lete.
línea, 28.9, línia.

lladoncs, 18.6, *lladons*, 41.6, aleshores.
lladrament, 93.16. lladruc
llàgrema, 88.16, llàgrima.
llagremós, 188.23, llagrimós.
llambrot, 112.22, llavi.
llavadura, 108.16, loció.
llavar, 166.22, rentar.
llegesa, 127.2, lletgesa.
llegot, 163.14, adulació.
llegotejar, 160.5, adular.
llegut. 91 8, permès.
llei, 155.14, religió.
lleixar, 49.9, deixar.
lleja, 117.1, lletja.
llejament, 18.10, lletjament.
llengatge, 99.21, llenguatge.
llevar, 97.20, treure; 117.16, portar; 136.4, arrabassar; *es llevàs de carrera*, 73.14, es portés a cap tot seguit; *es llevà del setge*, 142.3, aixecà el setge; *llevar-se en peus*, 47.9, posar-se dret.
lliberal, 119.6, esplèndid.
lligar, 153.22, pentinar.
llígir, 43.14, llegir.
llin, 120.25, lli.
lliriada, 108.16, nom d'una pomada.
lloador, 141.11, digne d'elogi.
lloçania, 122.25, frescor, ufana.
llogrejar, 160.5, exercir la usura.
llong, 53.12, llarg.
llongament, 145.12, llargament.
llunyar, 18.17, allunyar.
llurs, 156.1, els.

maestre, 32.15. mestre
maestria, 30.22, habilitat.
Mafomet, 51.12, Mahoma.
major: major de, 28.14, superior a. — *major part*, 91.18, part principal.
mal, 101.10, malvat.
maldir, 152.2, malparlar.
maledicció, 146.17, blasme, penjament.
malestant, 119.24, poc escaient.
malignar, 31.10, maliciar.
malparler, 166.5, mala llengua.
manejar, 127.29, pastar.
manera, 73.3, mitjà.

manilla, 111.29, braçalet.
manimessor, 158.12, marmessor.
mantó, 154.28, mantell.
mar: no en veig venir les mars. 24.10, no sé quin vent ho ha de portar.
Marcus Varró, 137.28, Marc Varró.
mas, 135.20, però.
mateis, 159.24 mateixos.
maturitat, 143.10, seny, prudència.
Matzonia, 135.29, les Amazones.
Mausèolo, 138.24, Mausèol.
membrar, 58.7, recordar.
menaça, 158.7, amenaça.
menar, 74 27, tractar.
mendicar, 160.25, captar.
menoritat, 145.23, inferioritat.
mentits, 121.29, mentiu.
menys de, 117.15, sense.
menysguardar-se, 128.27, malfiar-se.
menyspresar, 57.10, menysprear.
mercè: ésser vostra mercè, 61.13, voler, dignar-se.
mereis, 24.4, mereixes.
més, 98.27, de més.—*les de més*, 114.8, la majoria.
mès, 70.5, ficà.
mesquí, 111.2, infeliç, malaurat.
messió, 119.4, despesa.
mester: ésser mester. 114.2, ésser necessari.
metre, 141.7, ficar, enfonsar.
mi, 23.26, a mi.
Micael, 48.4, Miquel (l'arcàngel.
mig: a mig braços, 154.25, fins mig braç.
mijà, 57.23, mitjà.
mijancer, 166.6, intermediari.
mília, 136.25, mil.
mills, 26.18, millor.
ministrer, 69.9, músic.
missa baixa, 120.2, missa resada.
Mitridates, 138.4, Mitridat.
modorro. 116.11, innocent, nici.
molls, 29.7, toves.
mordre, 28.3, mossegar.
morran, 115.19, moriran; *morria*, 168.14, moriria.
moscard, 124.2, mosquit.
motiu, 56.17, promotor.
mudar, 51.3, canviar.
muiren, 20.9, morin; *muires*, 168.14, moris.
mutació, 155.17, mudança.

Na: Na desastrugal, 116.24, la malaurada de mi!
nafrar, 29.2, ferir; 148.2, infringir.
nasc, 35.7, nasqué; *nasquen*, 35.10, neixin.
natural, 119.27, naturalista.
navigant, 30.14, navegant.
ne, 40.8, ni.
ne... ne, 35.8, ni... ni.
Nembrot. 119.15, Nemrot.
nit: de nits, 121.2, de nit.
no contrastant, 74.8, no obstant.
no... ne, 77.27, ni... ni.
noure, 80.27, perjudicar.
nova rimada, 122.27, narració en vers, rímant en versos apariats.
novitat, 19.7. nova desacostumada.
null temps, 34.10, mai.
nuu, 118.7, nu.

obtemperar, 74.21, sotmetre's.
Occípite, 87.14, Ocípite.
ocorrec, 161.6, ocorregué.

ocórrer, 98.3, acudir.
ofendre, 123.2, atacar.
oges, 71.2, escolta, sent.
oi, 89.9, odi.
ojam, 21.17, sentim (Pres. subj.)
oradura, 126.29, procacitat, lleugeresa.
orat, 97.14, fora de seny; 126.19, esbojarrat
orb, 116.9, cec.
orde, 45.3, ordre.
ordinació, 63.28, ordenació.
ordonar, 112.8, ordenar.
orenella, 58.17, oreneta.
orpiment, 112.29. nom d'un compost mineral versnós.

pagós, 122.9, pagons.
palm, 109.2, pam.
panada, 123.14, empanada.
paor, 92.24, por.
paoruc 113.13, poruc.
par, 37.2, igual, parell; 117.10, parella,
parar-se, 111.22, aparellar-se, ornar-se.
parer: què te'n par?, 50.25, què te'n sembla?
part: part açò, 54.21, ultra això.
partida, 68.12, part.
passar, 155.5, sobrepassar; 19.1, trespassar.
passionat, 87.26. posseït.
paternostres, paternostros, 111.29, 155.3, nom d'un adreç, rosaris.
patí, 158.27, nom d'un calçat.
pecúnia, 97,6, capital, diner.
peguesa, 162.7, niciesa.
peis, 114.17, peixos.
pèl amunt, 154.14, a repel.
pelador, 109 6, depilació.
pelós, 17.20, pelut.
pelleiar, 160.8, barallar-se.
penjar, 55.21, dependre.
per, 141.8, en; *donar per la cara*, 96.21, caure damunt la cara.—*per avant*, 92.16, més endavant.—*per tal*, 85.14, per tant, per conseqüent.
pererós, 96.18, peresós.
perfetament, 25.21, perfectament.
perfil, 109.22, voraviu.
perir, 48.2. morir, perdre's.
perjur, 120.19, perjuri.
perpetual, 87.3, perpetu.
pertanga. 40.22, pertanyi
pijor, 52.14, pitjor.
pits, 80.18, pit.
pla, 154.29, aplanat.
plaça, 118.15, lloc.
plàcia, 91.23, plagui.
plaer, 23.3, goig.
planeta (femení), 48.28, planeta.
plant, 23.26. plany.
plasent, 29.5, plaent.
plaser, 23.3, plaer.
plen, 136,26, ple.
plenàriament. 91.21, del tot, ben bé.
plenerament, 31.27, plenament.
pler, 48.12, plaer.
plet, 116.7, discussió.
plors, 23.21, ploris.
plus, 70.29, más. — *plus avant*, 33.2, encara més.
pobrea, 35.29, pobresa.
poc, 65.15, petit —*un poc estat*, 85.8, al cap de poc.
poder: de mon poder, 152.20, tant com podré.—*faesses ton poder*, 73.10, procuressis.
podets, 19.13, podeu.
polcera, 110.8, polvorera.
poll, 123.15, pollastre.
poncella, 51.7, noia.
Ponto, 138.4, Ponte.
poquesa, 149.8, petitesa, escassa durada.

poràs, 47.1, podràs; *poré*, 100.25, podré; *poria*, 97.27, podria
pos, 106.12, posi.
preceir, 115.5, precedir.
pendre's, 111.14, posar-se.
preïc. 162.10, sermó, prèdica.
premut, 97.1, oprès.
prenosticació, 50.9, pronosticació.
preposar, 82.2, avantposar.
presar, 116.23, prear.
prest, 121.23, aparellat; 164.22, ràpid, expeditiu; 138.13, a mà.
prestament, 157.18, depressa.
primament, 24.29, subtilment.
principat, 25,27, supremacia.
privadejar, 157.27, intimar.
privadesa, 109.1, intimitat,
privar, 126.24, tractar íntimament.
proceir, 52.26, procedir; 70.29, prosseguir.
prodicionalment, 144.15, a perdició.
produir, 135.24, al·legar.
profetar, 138.1, profetitzar.
prolixament, 143.7, minuciosament.
prolixitat, 82.28, perplexitat.
prom, 82.23, prohom.
pruent, 124.15, picant, coent.
pubill: fill pubill, 118.19, fill hereu.
publicar, 140.9, assabentar.
puis, 18.19, després; 21.21, puix.
puix, 106.1, puc; *puixa*, 80.16, pugui; *puixen*, 160.18, puguin.
punició, 144.2, càstic.
punyitiu, 159.7, mortificant.
purat, 119.23, triat.
pus: del pus, 21.27, de les altres coses. —*pus*, 92.7, puix. 23.19, més. —*pus*, 107.7, un cop, després que.
pusques, 80.3, puguis.

quaix, 21.13, quasi; 58.16, com a.
qual: lo qual, 74.16, quin; *qual*, 52.17, quina.
quan, 38.27, per tal com.
quant: quant a mon juí, 153.17. a mon parer.
què, 19.13, ço que. — *de què*, 75 14, de la qual cosa; 35.13, per la qual cosa.
que, 127.7, per tal com.
quin, 127.21, com.
Quinto Fàbio Lucrècio, 139.5, Quint Fabi Lucreci.
quiti, 75 20, franc, lliure.
qüestió, 91.22, pregunta.

Radamantus, 87.11, Radamant.
radical: humit radical, 112.27, un dels quatre elements constitutius del cos humà, segons la medecina medieval.
rallador, 166.5, xarraire.
raonar, 123.2, exposar les raons.
rascós, 127.12, raspós.
rebel·lar, 136.11, rebel·lar-se.
recapte: s'hi dóna tan bon recapte, 127.17, en pren tanta cura.
recitar, 148.16, contar.
redortar, 178.28, entortolligar.
reduir: reduir-t'ho he a memòria, 50.2, te'n faré memòria.
reeba, 28.20, rebi; *reebre*, 121.10, rebre; *reebut*, 47.19, rebut.
reembrà, 47.18, redimirà; *reemut*, 134.12, redimit.
reena, 141.25, ostatge.
reep, 57.3, rep.

refrescar: les plagues me refrescaren, 23.17, se'm tornaren a obrir les plagues.
regiment, 42.10, govern.
reguard, 112.24, cautela.
relador, 144.25, narrador.
relaxació, 140.19, indult.
remembrar, 92.5, recordar.
remoure, 101.11, apartar.
reparar, 125.7, arranjar.
reprovat, 62.24, reprensible.
repulsa, 87.7, refús, denegació.
request, 86.2, requerit.
requesta, 116.25, requeriment, proposició.
rerascrit, 145.26, clàusula final d'un escrit.
res, 150.9, alguna cosa.
resebre, 145.8, rebre; *resebut,* 49.17, rebut.
resembre, 38.10, redimir.
respòs, 21.28, respongué.
ressemblant, 32.23, semblant.
retí, 18.24, vaig lliurar.
retre, 109.17, fer tornar.
retut, 24.25, tornat
rien, 119,13, riuen.
rigorós, 141.3, típic.
riubarbre, 120.8, ruibarbre.
rodar, 96.23, fer rodolar.
romanir, 29.20, romandre.
Ròmulus, 39.9, Ròmul.
rota, 84.2, instrument de corda, semblant a la lira.
Ruis, v. nota p. 140, r. 12.

sabents, 156.6, saben (elles).
Salamó, 20.29, Salomó.
sàpia, 67.1, sàpiga; *sàpien,* 102.10, sàpiguen.
secaç, 51.13, sequaç.
seen, 96.18, seuen; *seent,* 96.4, seient.
segle, 77.21, món.
seguir, 105.29, prosseguir.
seguira, 83.27, seguís.
sencer, 80.19, sincer.
sendemà, 115.2, endemà.
sermonador, 75.14, predicar.
serveis, 24.5, serveixen.
Sexto, 141.6, Sext.
sí: sí faré, 91.24, ho faré.
sí, 40.19, així, també. — *si doncs,* 131.16, a menys que.
siats, 19.15, sigueu.
Sibil·la Eritea, 38.20, Sibil·la Eritrea.
signantment, 81.10, assenyaladament.
singular, 62.19, persona significada.
sobirà, sobiran, 20.22, 76.1, superior, molt gran.
sobrepujant, 135.11, superior a.
sobrepujar, 155.12, posar al damun.
sofer, 98.19, sofreix; *soferen,* 93.24, sofreixen; *soferrets,* 93.9, soferireu.
són, 18.17, sóc (1ª pers. pres. ind.).
sonar, 86.7, fer sonar.
sots, 18.21, sóu (2ª pers. pres. ind.).
sovent, 108.22, sovint.
subjec, 20.2, subjecte.
subposar, 57.23, subordinar.
subtil, 109.4, prim.
sufràgia, 81.2, sufragi.
Síria, 120.11, vi de Síria.
sutil, 28.15, subtil.
sutze, 93.5, brut.
sutzura, 93.12, brutícia.

Tàntalus, 87.21, Tàntal.
tantost, 157.13, tot seguit.
Tarquino, 141.7, Tarquí.
tartuga, 124.12, tortuga.
tela, 113.2, membrana.
tembre, 66.25, témer.

temprat, 124.1, bo, sà.
tenc, 21.25, tinc.
tenga, 82.20, tingui; *tengra,* 44.7, tingués; *tengueren,* 45.9, tingueren; *tengut*, 99.4, tingut.
tenir, 77.6, sostenir. — *és tengut de*, 31.29, ve obligat a.— *tenir temps,* 24.24, passar temps.
terme, 62.5, fita.
tinent, 159.17, estalviador.
tirar, 110.13, tivar; 51.22, 149.10, atraure. — *tirar-se,* 23.10, fer-se a un cantó.
tocament, 29.6, tacte.
toldre, 40.12, llevar, deixar de banda.
torn, 26.12, torni.
tornar: si no us tornava en enuig, 77.17, si no se us feia enutjós.— *Tot los tornaria a un compte,* 158.19, tot els fóra igual.
tort, 23.29, injustícia; 88.7, tortuós — *a gran tort,* 161.1, molt injustament.
tost, 24.1, aviat.
tostemps, 19.26, sempre.
tot: sens tot, 64.4, sense cap.
tota vegada, 133.29, sempre.
tovallola, 155.2, tela per cobrir el cap dels homes.
traen, 111.7, treuen.
tramès, 146.18, trameté.
tranqiul·le, 168.14, tranquil.
traure, 102.20, treure.
treball, 92,25, fadiga.
treballar, 50.4, esforçar-se.
tressar, 136.11, trossar.
triaga, 120.9, nom d'un contraverí.
tro, 21.14, fins.
trobador, 137.16, descubridor.
trobar, 93.28, descubrir.
trossar, 154.25, recullir, arremangar.
trufa, 125.9, plagasitat.
trufador, 166.4, bromista, plaga.
trufar, 126.6, dir plagasitats.

u, 18.3, un.
Ulixes, 164.4, Ulises.
ultracuidament, 85.15, indiscreció.
untament, 108.2, untura.
un temps, 158.17, per algun temps.

vacil·lar: cové vacil·lar lo meu enteniment, 53.6, cal que el meu enteniment vacil·li.
vagar, 74.8, vacar.
vair, 109.23, classe de pell.
valer, 80.27, aprofitar.
Valèrius Màximus, 43.18, Valeri Màxim.
valla, 80.27, valgui.
valrà, 25.23, valdrà.
vanament, 27.8, sens fonament.
vanar-s'han, 126.6, es vantaran.
ve, 110.20, vina.
vebre: capell de vebre, 155.4, mena de capell (de castor).
veem, 34.11, veiem; *veen,* 39.15, veuen; *veés,* 141.19, veiés.
veixell, 96.8, recipient.
venc, 17.10, vingué.
vendrà, 49.16, vindrà.
venga, 24.20, vingui; *venguen,* 114.10, vinguin; *vengut,* 111.5, vingut.
venir: vingam a compte, 156.25, recapitulem.
vent, 50.14, fama, rumor.
ventura: per ventura, 17.7, tal volta.
ver, 107.11, veritat.

verinat, 86.3, enverinat.
vernaixa, 123.20, garnatxa.
vertader, 152.4, veritable.
vesitar, 140.1, visitar.
via, 73.17, mitjà.
vial, 117.7, fora!; 133.20, apa! endavant!
vidal, 20.10, vital.
vijares, 108.29, semblant, aparença. — *a mi fo vijares,* 18.3, em va semblar. — *a mon vijares,* 17.8, a mon parer.
vilà, 110.21, vil.
vin grec, 123.21, classe de vi procedent de Grècia.
virolai, 88.25, petita composició lírica, d'estructura especial.
virtuós, 135.28, esforçat, valent.
virtut, 169.19, força.
volc, 139.2, vaig voler.
volent: no volent, 25.2, no vol; *volents,* 81.11, que volen; *volíets,* 32.4, volíeu.
volràs, 99.8, voldrà; *volria,* 141.22, voldria.
vot, 81.23, prec.
vui, 62.24, avui; 100.6, vull.
vullats, 37.8, vulgueu.

xandre, 69.9, cantor, xantre.
xapellet, 155.2, mena de capell.

ÍNDEX

	Pàgs.
En Bernat Metge	7
Bibliografia	14
Llibre primer	17
Llibre segon	61
Llibre terç	85
Llibre quart	131
Notes	169
Glossari	182

LA NEOTIPIA. RAMBLA DE CATALUNYA, 118.

ELS NOSTRES CLÀSSICS
ELS NOSTRES CLÀSSICS
ELS NOSTRES CLÀSSICS
ELS NOSTRES CLÀSSICS
ELS NOSTRES CLÀSSICS

NOSTRES ELS CLASSICS
Made in Italy
www.collbrisystem.com

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
867 M566OS.C2 C001
Lo Somni.
3 0112 089104910

E
NC